

מוֹלַד

ירחון מדיני וספרותי

כרך ג

ניסן — אלול תש"ט

אפריל — ספטמבר 1949

יוצא על ידי מפלגת פועלי ארץ-ישראל
בעריכת אפרים ברוידא

תוכן כרך ג'

חוברת עמ'		חוברת עמ'	
		מאמרים, מחקרים ורשימות	
		אדלר, מכס ק.	
293	17—18	מהפכת שקטה בכריסטינה	225 16
		ארשפיו, י.	
		עם הרואים	80 14
214	16	אסף, מיכאל	
		על מקורות נצחוננו	18 13
165	15	בן אשר, ח.	
		על התערבות והומאניזם	218 16
332	17—18	בן גוריון, דוד	
		משא המדינה ונושאי	3 13
22	13	הצבא כבית יוצר לעם	264 17—18
		בן-נתן, נתן	
271	17—18	שלושה משברים ופתרונם	71 14
		ברגר, הרצל	
121	14	עם פילוג האינטרנציונל המקצועי	9 13
184	15	משבר בגורל היהודים בגוש הסובייטי	209 16
247	16	ברידא, אפרים	
		המדיניות האמריקנית והפליטים הערביים	131 15
161	15	איתלות פעילה, לא נייטראליות	259 17—18
		גאזייה, אלברט	
277	17—18	מצבה הכלכלי והחברתי של צרפת	
		בשעה זו	221 16
		גויטיין, שלמה דב	
		חינוך חדש לקראת חברה חדשה	141 15
14	13	גר, ב.	
137	15	במבחן של איתלות	76 14
		דינבורג, בן-ציון	
		מורה לדורו (על ב. כצנלסון)	195 16
150	15	דניאל, ז.	
		הדרבנות החמריים כברית המועצות	282 17—18
157	15	האלר, יחיאל	
		דרישה בלונדון	59 13
		הלפרן, יחיאל	
		הון ואדם בישראל	202 16
		קניף, א. ג.	
		לקראת צבא של אימה עובדת	67 14
		לבני, יצחק	
		היש לעברית דקדוק?	
		לוין, שלום	
		על זרם העובדים בחינוך	
		לוריא, בן-ציון	
		עין גדי (עם מסה)	
		מבוח, יהושע	
		אחד מן הרור (על אליעזר יסה)	
		ניישטט, מרדכי	
		ארץ הגולן (עם מסה)	
		נסתלי, פ.	
		התקציב הראשון	
		עשתון, יאיר	
		על בטאונים של הנוער	
		עצמאות ועצמיות	
		רעבון ושופי	
		פולוס, קונסטנטין	
		טיטו, דימיטרוב והבעיה המקדונית	
		קול, ג. ד. ה.	
		החלום והענין	
		קסאן, שלום	
		בית-הדין לנוער: הלכה ומעשה	
		רוטנשטרייך, נתן	
		בין זכויות האדם לחובותיו	
		חוקה לישראל — ההגיעה שעתה?	
		שמעוני, יעקב	
		ערבני ארץ ישראל: גאון ושבר	
		שניאורסון, פ.	
		יצירה וכליון באדם ובחברה	
		סיפורים, שירים, מחזות ומסות על פפרות ואמנות	
		ברוק, פטר	
		סגנון התקופה בהצגת שקספיר	
		בשביס, י.	
		חורבן קרשב	

			גויטיין, שלמה דב
249	16	180	עזאם פחה על תעודת האסלאם בימינו
		325	גולדברג, לאה
			הארז שבלב המקוטחים (שברירים מאת
123	14	229	דבורה כארון)
			זיידמן, י. א.
		29	לדרכו של קאסוטו במדע המקרא (תורת
			התעודות וסידורם של ספרי התורה
189	15	42	מאת מ. ד. קאסוטו)
			פיכמן, יעקב
			שירת לאה גולדברג (על הספריחה מאת
186	15	117	לאה גולדברג)
			ציורוביץ, ג.
			התמורה בכלכלה הקפיטליסטית
		303	(E. Варга, Изменения в экономике капитализма в итоге второй мировой войны)
125	14	183	
			קסטנברג, גלדשטיין, רות
		241	היסטוריה יהודית במיתוסים
			(The Jewish Community, its History and Structure by Salo W. Baron).
342	17-18	239	
		337	רושנלד, מ.
			עתיד השלטון
		170	(The Future of Government by Herman Finer).
61	13		
			שטרנברג, מ.
		86	על החירות ועל המשטר (על החירות
			מאת י"ן סטיוארט מיל; על המשטר
251	16	311	של נציגים מאת י"ן סטיוארט מיל)

ציורים

322, 331	17-18		גל עדי, אהרן
112, 116	14		לוי, פאול
31	13		שק, עליזה

מדורים

(225, 221)	16	15 (161)	בין לאומים
(192)	15	14 (128)	בשולי החוברת
(345)	17-18	16 (256)	
(76)	14		ציוני החודש
(247)	16 (184)	14 (121); 13 (59)	רשימות
(186, 189)	15	14 (123, 125); 13 (61)	ספרים
(342)	17-18	16 (251, 254)	
(345)	17-18		ספרים שנחקבלו

			גולדברג, לאה
		180	עם „אורח האבן“ של פושקין
		325	הסנדלר
			גלאי, בנימין
		229	פיטה
			הנדל, יהודית
		29	עמוס לעיפה
			טוכנר, משולם
		42	יעקב פיכמן ודורו
			טרסי, אסתר
		117	נוף הארץ בספרותנו החדשה
			יערי, יהודה
		303	שני כדי חרס
			לוריא, ירוחם
		183	שני שירים
			סאנדברג, קרל
		241	ספלי קפה (שיר, תרגום גבריאל פרייל)
			סדן, דב
		239	על יוסף צבי רמון
		337	שמתה שורות
			עוזיאל, ברוך
		170	שבעת השערים
			פיכמן, יעקב
		86	לילה באחו (שיר)
			קופלביץ, יעקב
		311	אלגיה גרגר האבק (שיר)
			קורצווייל, ברוך
			הבעיה הפאוסטית והשפעתה על רוח
		315	אירופה 17-18
			רבינוביץ, יעקב
		48	כחול
		242	פולמוס שירה
			שמואלי, אפרים
		56	האני העולם (על ש. שלום)
			בקורת ספרים
			ברזילי, יעקב
			באהלו של המארכסיות (מארכסיות
		254	ופילוסופיה מאת יוסף שמיר)

מוֹלֵד

ירחון מדיני וספרותי

ניסן תש"ט כרך ג' חוברת 13 אפריל 1949

3	משא המדינה ונושאים ד. בריגוריון
9	עם פילוג האינטרנציונל המקצועי ה. ברגר
14	בין זכויות האדם לחובותיו נתן רוטנשטרייך
18	על מקורות נצחוננו מיכאל אסף
22	ארץ הגולן עם מפה מדכי גיישט
29	עמוס לעיפה יהודית הגדל
42	יעקב פיכמן ודורו משולם טוכנר
48	בחול (מ„סיפורי מעשיות של מבקר“) ישעיה רבינוביץ
56	האני והעולם אפרים שמואלי
	רשימות:
59	דו-שיח בלונדון יחואל האלר
	ספרים:
61	עתיד השלמון מ. רושנלד
31	ציור מאת עליזה שק

דפוס ההתקשרות: 2,750 ל"י לשנה, 1,400 לחצי שנה; מחיר החוברת 250 פ"י; שכר הסדרעות: 40 ל"י העמוד, 20 חצי העמוד, 10 רבע העמוד; אין המערכת אחראית לתוכן הסדרעות; כתבי-יד שלא צורפה להם מעטפה כתובה וכבוילת אינם מוחזרים; הכתובת: רחוב יהודה הלוי 40, תל-אביב.

MOLAD, Monthly Review of Politics and Letters
Published by the Palestine Jewish Labour Party
Vol. III *No. 13* *April 1949*
Editorial Office 40 Yehuda Halevi St., Tel Aviv, Israel

משא המדינה ונושאי

ד. בן-גוריון

למעשה הנס: אומה קטנה בת 700 אלף איש (בראשית המערכה היינו רק 650 אלף או פחות) עמדה בפני שש אומות המונות כ־30 מיליון. לא היה נס ואסור לנו לסמוך על הנס. ואין מאתנו יודע אם מבחן הדמים הזה כבר נסתיים. הכוחות הצוררים בסביבותינו ובעולם הרחב עוד לא התיאשו ממומתם להכריח את ישראל בארצו. ולפחות לקצץ בגבולותיו. כל עוד אין לנו בטחון מלא שניצחנו בקרב האחרון, אל נתהלל.

אולם הדבר העיקרי שעלינו לדעת — ועלינו לנטוע הכרה זו גם בעם היושב בציון וגם בזה המתכוון לבוא — הוא, כי גם במדינת ישראל לא יהיו חיינו קלים וכי אנחנו עומדים אך בראשית המאמץ הקשה והממושך אשר הוטל עלינו. אני אחד המאמינים, שיש בהקמת מדינה זו משום ראשית הגאולה, אבל כגדול הגאולה כן גדולים חבליה — ועוד לא נתנסינו, למרות המלחמה הזאת, בכל חבלי הגאולה הקשים, ועדיין הם לפנינו. אולי השליחות העיקרית של תנועתנו היא לחשל את עצמנו ואת העם בארץ ובגולה, לחשל את רצוננו וכוח־סבלנו לקראת המאמצים הגדולים והגדלים הכרוכים בבנין המדינה ובהגנה עליה.

ארבעה תפקידים לפנינו בשנים הקרובות: בטחון, עליה, התישבות ומדיניות־חוץ, והם שלר־בים זה בזה במידה כזו עד שאין לדון בעניני הבטחון בלי שאר שלשת הדברים. אין לדבר על עליה התישבות בלי בטחון ומדיניות־חוץ, ומדיניות־חוץ שאינה משמשת את הבטחון שלנו, את העליה שלנו ואת התישבות שלנו אינה מדיניות־חוץ של מדינת ישראל. וברור, שארבעת תפקידים אלה כרוכים במשטר ממלכתי מסויים.

הבטחון — זה השלום

אפשר להניח שאילו היינו נשארים לבדנו עם העולם הערבי, כבר היה אולי השלום בא מומן, לפחות עם חלק מכריע מן העולם הערבי. אולם יש גם צד שלישי. אמנם למרות המצב התרבותי, הפוליטי והסוציאלי שעמי ערב נתונים בו, יש בהם גם מידה של רצון עצמי ועמדה עצמית. אולם כוחות חיצוניים ממלאים שם

דורנו זכה לגדולות ונצורות. השגנו מדינה יהודית ויצאנו משעבוד לגאולה. הקימונו צבא הגנה לישראל, גלחנו בצבאות כל מדינות ערב ויכולנו להם. שחררנו את הנגב ואת הגליל וגאלנו אדמה להתישבות רבתי. העלינו, בפעם הראשונה בתולדות ישראל, מאות אלפים ופתחנו פתח לקיבוץ גלויות. רכשנו עורתן וידי־דותן של שתי המעצמות האדירות שבעולם: ארצות־הברית של אמריקה וברית־המועצות. הפכנו לגורם ממלכתי וצבאי במזרח התיכון ובעולם כולו.

ואף על פי כן — ואולי דוקא משום כך — אל ירום לבנו. לא בזכותנו בלבד עשינו את כל החיל הזה. אל נהיה שכורי נצחון. עוד לא ביצענו את מלאכתנו. והסכנות הקשיות עוד לא חלפו. ואל נתימר שגם ככלות המלחמה יהיו לנו חיים קלים בתוך מדינת ישראל. לא בזכותנו בלבד עשינו את כל החיל הזה: לא רק בזכות המפעל החלוצי של שלושה דורות, ממתישבי פתח־הקוה עד בוני הנקודות הצ' באיות בגליל, במסדרון ובנגב — אלא גם בזכות עשרות דורות של יהודים מעונים ודוויים, בזויים ושנואים, גאים ונאמנים ומסורים לחזון היסטורי גדול, שקיימורו מאות שנים, בתנאים שאין להם דוגמה בהיסטוריה העולמית. בלי הכוח המופלא הזה שגילה עמנו במשך אלפי שנים, ואשר אנחנו נושאים את מורשתו ועומדים על כתפיו, לא היינו מגיעים עד הלום. בימים הגדולים האלה נזכור בהערצה את יהדות הגולה, אשר סבלה סבל שאנחנו לא ידענו ונשאה בלבה אמונה אשר אולי לא היתה קטנה מהאמונה שהדריכה את צבאנו בארץ במלחמותיו.

אל נהיה שכורי נצחון. אל נתימר שאין דבר אשר ייבצר מאתנו ואין כוח בעולם אשר יעמוד בפנינו. מה שקרה השנה הזאת לא היה בגדר נס. איני יכול — ואולי גם אין לי עדיין רשות — לעמוד על תולדות השנה הזאת ולהסביר איך עמדנו במערכה הזאת מאז ה־30 בנובמבר, כשנתקפה השיירה הראשונה בדרך לוד, ועד המערכה האחרונה בדרום הנגב. טבעי הדבר, שלרבים בעם היהודי ובעולם כולו ייראה הדבר

וגדולים. אסור לנו לסמוך על העובדה המפוארת. שגם בהיותנו רק 700 אלף בארץ, היכה צבאנו את צבאות ערב. אין שום הכרח שהמציאות הזאת לא תשתנה בעוד שנים אחדות. העליה הגדולה היא צורך כפול: גם של היהודים שצריכים לעז לזוז גם של היהודים הנמצאים בארץ. מן ההכרח שיבין כל יהודי שהוא איננו עושה חסד עם עם ישראל ועם העולים, אם הוא עושה מאמץ לעליה גדולה. זוהי שמירת הקיום שלו. שמירת עצמו.

תנאי שני לבטחוננו הוא איכלוס מהיר של שטחי הארץ הריקים. אנחנו יכולים להעלות בשנה הבאה חצי מיליון יהודים לתל-אביב ולחיפה — אולם מבחינת הבטחון אין די בזה. אם לא ניישב את השטחים הריקים במהרה, הם לא יעמדו בידינו, ואם לא יעמדו בידינו, אנחנו כולנו לא נעמוד. אשליה מרה היא לחשוב, שעם גירוש הפולשים הזרים מהנגב ומהגליל שיתררנו וגאלנו את הנגב והגליל. אין אנחנו אומה כובדת, המתמרת לחיות על חרבה. אנחנו בוני ארץ, ומן הצורך שדוקא בימים אלה, כשהמאמץ העליון שלנו מרוכז בהכרח בגידול הכוח הצבאי, נרגיש ביתר שאת, כי באנו לארץ לא ככובשים אלא כעולים, המחזירים את העטרה ליושנה, הגואלים את הארץ מן העוובה והשממה שכובדים שים זרים כפו עליה משך אלפיים שנה. אם לא נצליח לאכלס במהירות את הנגב ואת הגליל — לא תעמוד לנו גבורת צבאנו והרם השפוך יהיה לשוא. לעמים אחרים יש אולי הרבה זמן, אבל כמעט שאין דוגמה בהיסטוריה העולמית שעם ייגאל וישוחרר בתנאים אלה המלוים את שחרורנו וגאולתנו. והזמן דוחק — גם לאחר הנצחונות הפוליטיים הגדולים שהיו לנו בשנתיים האחרונות. כי לא במהרה ייעקרו השנאה והפחד שליוו את עם ישראל בקרב האומות — לא רק בגולה, אלא גם כשהיינו עדיין יושבים, בעיקר, בארצנו.

זהרי התנאי השלישי: מדיניות־חוץ של שלום. אני שמח וגאה על חלקו של צבא ההגנה לישראל בכיבושים הפוליטיים והטריטוריאליים של השנה הזאת. אולם יש להזהיר: בטחוננו לא יכון רק על כוח. אני מסופק אם גם הבטחון של אומות אדירות בעולם יכון על כוח לאורך ימים. אל נזלזל בערך הכוח, ואני מהאחרונים לזלזל בו. במידה גדולה יותר עלינו לדאוג לכוח הרוחני, פחות מעמים אחרים יכולים אנו לבטוח רק בכוח. בטחוננו יהיה תלוי במידה רבה במדי-

תפקיד יותר גדול מבמקום אחר, אם כי בכל מקום הם ממלאים איוה תפקיד שהוא. אין עצמאות מוחלטת לשום אומה, לא רק לאומות קטנות כמו העם היהודי והעמים הערביים, אלא גם לאומות אדירות. נשגה אם נראה את עמי ערב רק מבחינת תלותם המוחלטת בכוחות היצורניים; אבל אמת היא שתלותם רבה, והיא יותר פרי העבר מאשר פרי הצורך וההכרח של ימינו אלה, והגורם החיצוני ממלא אצלם שלא כדין — כוונתי לא לדין מוסרי, אלא לדין פוליטי — תפקיד גדול מדי שאיננו מתויב המציאות של עמי ערב. אם יקום השלום עם הארצות השכנות — גם אז לא תרד שאלת הבטחון מעל הפרק. היא תוסיף להיות העובדה האוביקטיבית של הווייתנו היחידה־כמינה בתוך המציאות הערבית. עובדה אוביקטיבית היא שאנחנו מעטים. אבל הוכח לעולם כולו, מה שהיה ברור לנו מקודם, אך מה שלא היה גלוי לעין, שלמרות היותנו מיעוט, אנחנו הכוח הדינמי העיקרי במזרח התיכון, וגם כוח צבאי לא קטן ביותר, ועוד דבר: אנחנו כוח שגדל על-ידי עליה, וגם זאת: אנחנו כוח השונה מבחינה כלכלית, תרבותית, סוציאלית, כמעט בכל הבחינות האנושיות, מכל הסביבה בה המקפת אותנו לא רק בארצות השכנות, אלא כמעט עד ירכתי המזרח מעבר מזה, כמעט בכל היבשת האסייתית. עובדות אלו כשהן לעצמן אינן מבטיחות מראש יציבות ביחסים שבין כוח קטן זה, שונה במהותו, תוסס, מתפתח, ובין הסביבה המקפת אותו, גם אלמלא היו אינטרסים עולמיים שיש להם ענין לדכא ולהצמיד את גיי דולו של הכוח הזה העלול לשנות את כל הערכים הכלכליים והפוליטיים במזרח. תמיד יהיה פיתוי זה לפני העמים העולים עלינו במספרם, לשחק את גידולו של הכוח הזה.

המשנה תנאים לבטחון

אולם ענין בטחוננו אינו ענין צבאי בלבד. בגיוס כוחות צבאיים, אימונם וצידום. לא נקיים את בטחון מדינתנו בתנאים ההיסטוריים שבהם היא נתונה. כאן אנו מגיעים לשילוב המוכרת של ארבע הבעיות המרכזיות של חיינו. תנאי ראשון לבטחוננו היא עליה גדולה ומהירה, שהיא מחויבת המציאות ההיסטורית גם בלעדי צרכי הבטחון שלנו, שכן היא נובעת מתוך עצם מהותה ויעודה ההיסטורי של המדינה הזאת. לא יכון בטחון צבאי לאורך ימים אם במשך שנים אחדות לא נעלה את מספרנו בשעורים ניכרים

יכול למלא תפקיד זה רק אם הצבא כולו, על כל חלקיו וענפיו, יהיה כפוף למרות אחת, מרות המדינה, ויהיה בו שויון מוחלט (זה אולי המקום היחיד שמוכרח להיות, וגם יתכן, שויון — אין יחסנים ופלבאים). בכיבושנו ובנצחונותינו יש חלק שזה לכל הצבא שלנו — לכל היחידות, לכל הפורמציות, ולא היתה יחידה בעלת מונופול לין לגבורה או למסירות. אין דבר העשוי לקעקע את משטר הבטחון שלנו מהנסיון לנטוע בצבא את ההתפצלות הפוליטית והמפלגתית. והשנית, אין צבא בלי משמעת, כלומר בלי ציות לפקודה מגבוה, אין לך דבר ארוך בעולם כמלחמה, ואין לך דבר נפסד בחיים כצבא, אבל זהו הכרח אשר לא יגונה: אם עם רוצה להתקיים, הכרח שיהיה לו צבא אשר יגן עליו, ואז מן ההכרח שיהיה ערוך לתפקיד זה.

רוח החייל הוא הנשק החשוב ביותר בצבא ובמלחמה, וככל שהחייל הוא אורח גאה יותר על קניני עמו אשר הוא גלהם עליהם, ככל שהוא מודה יותר עם ערכים אלה, ככל שהוא מרגיש יותר בערכו האנושי ומכיר בשליחותו ההיסטורית, הרי יעילותו צריכה להיות בנויה על הכרת היעוד והחזון של העם ושליחיו בצבא, עם זאת, המבנה שלו הוא מבנה של הירארכיה ומשמעת, עוד לא היה צבא בעולם שלא יהיה מבוסס על שני היסודות הללו: אחדות ומשמעת. רק מי שיש לו ענין לחבל בכוח הבטחון, יכול לחבל באחדותו של הצבא וכיסודות המשמעת שלו.

שינוי-ערכים במדיניות ההתיישבות

היה לנו נסיון רב בארגון העליה ובקליטתה, בענין ההתיישבות ועיצובה, אולי הדבר הקשה ביותר שעומד לפנינו הוא, שנהיה מסוגלים להתרומם מעל לנסיון הגדול שיש לנו בעליה ובהתיישבות, ולהכיר כי לפנינו ממדים חדשים, ושדרכים הישנות אשר הלכנו בהן הן בלבד לא תספיקנה.

הנה עברו שבועות על שבועות מאז כיבוש הגליל, ועדיין הוא עומד בריקותו ובשממתו, ורובות עולים יושבים במחנות-עולים, והוא הדין בנגב, אשר אין בו האפשרויות הקלות והמבוררות שבגליל, שם דרושה תכונה גדולה הרבה יותר, אם הצלחנו באימפרוביזציה של צבא רבבות בן-לילה, הלא יכולנו להעמיד בן-לילה גם עשרות מדריכים חקלאיים שילכו עם העולים לאדמה הקוראת להם, האם לא נעשה הדבר

ביות-החוץ שלנו, אם תהיה מדיניות-חוץ של שלום או מדיניות-חוץ של מלחמה.

תנאי רביעי לבטחוננו — פיתוח תעשייה הקלאית וחרושתית, ימית ואוירית, שתשמש, בשעת הצורך, מצע ומסד לבטחון, כשנבנה מעתה את המשק שלנו — לא נוכל להסתפק עוד רק בשיקולי משק, עליה והתישבות; מן ההכרח שניתן דעתנו גם על שיקולי בטחון, בכוחם של שני הגורמים העיקריים בחיינו בעתיד — היוזמה החלוצית והיוזמה הממלכתית — עלינו לבנות משק, הקלאות, ותעשייה כאלה, שיהיו למשען הבטחון שלנו, אין עוד פינת חיים בארצנו אשר אין לה שייכות לבטחון, ואף הבטחון בלבד יחייב תכנון רב בבנין המשק שלנו — גם בסוגיו וגם בהלוקה הטריטוריאלית.

תנאי חמישי, בחינת אחרון-אחרון בעניני בטחון — צבא, לא נוכל להחזיק צבא גדול בכמות, קודם-כל, מפני שהיו ששה מיליונים יהודים שהיו באים ראשונים ארצה לאחר הקמת המדינה — והם אינם, שנית: לנו יידרשו כוחות אדירים למפעלי העליה וההתיישבות, ולא נוכל להחזיק את טובי צעירינו וצעירותינו במחנות צבא, טעם שלישי: לעולם לא נגיע למספר היריבים הפוטנציאליים בעתיד, עכשיו היריבים האלה עולים עלינו פי ארבעים, וגם אם נגדל פי כמה — יעלו עלינו, כי הם מרובים והם מתרבים יותר מאתנו, ומה שלא נוכל להשיג בכמות — עלינו להשיג באיכות, יש, כנראה, איזה צדק בהיסטוריה: מה שההשגחה ההיסטורית רית מנעה מאתנו בכמות — הפכה אותנו לעם קטן, ולעם קטן עכשיו הרבה יותר משהיינו אילו קמה מדינת ישראל בשנת 1937 — העניקה לנו באיכות, אין שום סיבה שצבאנו יהיה נופל מהצבאות המשובחים שבעולם — באיכותם, בחינוכם, באימונם, בידיעתם, ברוחם.

אין לנו מה להתכייש במיבצעים של צבאנו בשנה הזאת, גם לא במיבצעים של התגנה במשך שבועים שנה, ודאי שאנחנו עולים בהרבה דברים על הצבאות שעמדו נגדנו, אבל אוי ואבוי יהיה לנו אם קנה-המידה שלנו יהיה הצבא המצרי, הסורי, העיראקי או עבר-הירדני, קנה-המידה שלנו צריך להיות הצבא המשובח ביותר בעולם, ואנחנו רחוקים מאוד מקנה-המידה זה.

עוד כמה מלים בפרשה זו של בטחון, על הצבא עצמו, אם לצבאנו יש תפקיד של בטחון הרי הוא מוכרח להיות צבא אחיד, ואם מטל עליו להגן על קיומנו — הרי הוא

או משטר דרלאומי, ובלבד שלא יהיה זה, חס ושלום, משטר של מדינה יהודית. וכל זה בשם אחוות עמים ושלום עמים, ובעיקר שלום עם עמי ערב.

אנחנו מתכוונים בלב שלם לשלום עם עמי ערב — כמובן לא לשלום בכל מחיר. אם יאמרו לנו: תשלמו בשלום הזה מחיר מדינה יהודית, על מנת שתקום כאן מדינה דרלאומית, או שיקום משטר של נאמנות בינלאומית — ולא רק של האנגלו־סאכסים, אלא גם בצירוף העולם הסלאבי — נאמר: לא. אבל אם נראה שמצרים או לבנון או סוריה או עבר־הירדן או עיראק, או כולן יחד או אחדות מהן, רוצות באמת בשלום עם ישראל העצמאית, נעשה כל המאמצים למען יקום הדבר הזה, לא נמתין עד שישלטו בעמי ערב כוחות המחר, מלאכה זו, מי ישלוט על הערבים — נניח להם. אנחנו רוצים בשלום עם הערבים החיים והקיימים, כמו שהם.

ודיון זה בשלום או לא־שלום הוא דיון גם בשטח הבין־לאומי. מהי האוריינטציה שלנו — על מלחמה או על שלום בעולם? תשובתנו: האוריינטציה שלנו היא על שלום בעולם.

וכשאני אומר אוריינטציה על שלום — איני אומר זאת כחרטום היודע — או שיש לו פרוגנוזה מדעית — אם יהיה שלום או לא יהיה שלום. איני מתבייש להודות שאיני יודע זאת. זה לא כבר שמעתי מנציגו של הכוח הגדול ביותר בין אלה שקוראים להם „כוחות המחר“, שבזמן לא רחוק יגיעו ארצות הברית של אמריקה וברית המועצות לידי הסכמה. אוריינטציה פירושה רצוננו אנו: לאיזה כיוון אנחנו רוצים להטיל אותו הנופך של יכולתנו וכוחנו — לצד השלום או לצד המלחמה. אנחנו נתמוך בכל צעד, בכל נסיון, בכל ארגון ובכל דיבור ובכל השפעה שיביאו לידי הגברת השלום בעולם. זאת אומרת דברים חיוביים וגם דברים שליליים. זאת אומרת שהדבר מחייב אותנו לחתור להבנה הדדית עם כל אומה בעולם. אין זה עסקנו לבדוק בציניות, אם משטרים שונים אינם יכולים לחיות בכפיפה אחת. הרי זו מלחמת עולם. זוהי אוריינטציה על מלחמה.

ואם אנו חותרים לשלום וליחסי ידידות עם כל אומה, אין פירושה הדבר אדישות לשאלות פוליטיות וסוציאליות. כל אחד מאתנו נושא בלבנו חזון ישעיהו, ותנועתנו יש לה במשך עשרות בשנים חזון שהיא נאמנה לו ובכוחו

משום שאינו כתוב בהחלטות של הועידה החקירה האית שלנו? גם הקמת הצבא לא היתה כתובה בהחלטות הקונגרס. התנאים החדשים והצרכים החדשים מחייבים שיטות חדשות. ואם הדברים אינם יכולים להיעשות בדיוק כמו שעשינו לפני ארבעים שנה בחולדה ובדגניה, ייעשו בדרכים שונות בשנת 1949 ובתוך המלחמה.

חברינו בהתישבות העובדת, שיש להם זכור יות לא פחות מאשר לצבא ההגנה לישראל, חייבים עכשיו בשינויי־ערכים קטן: עד כאן היו כל העולים רק בבחינת רורבה לדגניה ומשמר העמק ועין־חרוד ונהלל, ובימים שהעליה היתה מצומצמת וההתישבות קטנה, היתה לכך אולי הצדקה פסיכולוגית. כרגע יש להפוך את הקערה על פיה. המשקים הקיימים חייבים לראות את עצמם כמשמשים את העליה ואת העם היהודי. הם בשביל העם היהודי, ולא להיפך, ולא יתכן שהומות סין שהוקמו בתוך ההתישבות יהיו למכשול לעצם ההתישבות. די לנו אם בשנים הקרובות נקיים את המצוה הפשוטה, האלמנ־טרית, של העלאת רבבות יהודים על אדמת ארץ־ישראל בכל צורת התישבות שהיא; ומותר לבן הקיבוץ המאוחד ולבן חבר הקבוצות ולבן מושב ולבן מושב שיתופי ולסתם יהודי ללכת יחד ולהעלות את היהודים האלה על אדמת הארץ ולעבדה. אם לא — תפסח עליהם ההיסטוריה, הם ייהפכו לכת קטנה ועקרה ויקומו כוחות חדשים אשר יחלצו להביא את העליה הגדולה ולהצמידה לארץ. מה שלא עשתה במשך שנים רבות תביעתנו לאחדות חלוצית ולאחדות העובדים, יעשו ההמונים האלה שאינם יודעים את כל תעוועי הפירורים האלה ופניהם רק לעיקר: לארץ, לעבודה ולעצמאות.

מדיניותנו הבין־לאומית: אוריינטציה על שלום

ועוד דברים אחדים על מדיניות־החוץ. השאלה העיקרית למדיניות־החוץ שלנו היא, אם פנינו לשלום או למלחמה, במזרח הקרוב ובעולם כולו. היה זמן שלחוגים מסוימים היה מונופולין על „אחוות עמים“, ועל סמך מונופולין זה ביקשו לשלול את זכות העם היהודי לעצמאותו הממלכית. בשם אחוות עמים ובשם „כוחות המחר“ מצאו שלעם ישראל אין אותה זכות שיש לעם בעבר הירדן, בסיאם ובקוריאה, אלא בשבילנו יש להמציא איזה משטר חדש שלא היה בעולם: משטר נאמנות בינלאומית, או מנדט בינלאומי,

יהודית בשם הפרוגרס ובשם אהוות עמים ובשם כוחות המחר, ואילו אותם כוחות המחר הכריחו אותו לקבל את מדינת היהודים... החלק הזה אינו מביא בחשבון את צרכיה החינוכיים של האומה היהודית, המפוזרת בעולם, אשר שני שלישיה נמצאים בעולם האנגלו־סכסי ושליש אחד נמצא בעולם הסלאוי, ואת מציאותה של המדינה הזאת הנמצאת על פרשת דרכי העולם, ואשר ברגע שהיא מצטרפת לאחד הגושים היריבים, אין לה תקנה ואין לה קיום.

תמיד נלחמנו לפתיחת שערי הארץ לפני העם היהודי. והנה פתח צבא ההגנה לישראל את שערי הארץ. לכאורה, אין מעצור ליהודי אחד ולא למיליון יהודים לשוב. ושוב, מאות אלפים אינם יכולים לעלות, לא מפני שאינם רוצים בכך, אלא מפני שאין להם זכות יציאה. אחד התפקידים הגדולים ביותר של מדיניות החוץ שלנו יהיה לרכוש את זכות היציאה לכל יהודי הרוצה להתנחל במדינת ישראל. געשה זאת לא בסערת מלחמה או בדברי קטרוג על הארצות הסוגרות את שעריהן בפני יציאת יהודים. והדבר ידרוש מאמץ גדול של הסברה ורכישת לבבות.

זוהי מדיניותנו. וכל האומר שמדינת ישראל מזדהה עם הגוש האנגלו־סכסי או עם הגוש הסלאוי — עוקר את שורש קיומה של מדינת ישראל. פיזור היהודים בעולם, מציאותה הגיאוגרפית של הארץ הזאת והתוכן המוסרי של תנועתנו, כולם כאחד מצווים עלינו מדיניות חוץ עצמאית, הנוכעת אך מתוך שיקולי חיינו וצרכינו והותרת לקראת שלום בארץ, בסביבה ובעולם ומסייעת לכל נסיון ולכל כוח ולכל צעד שמגביר את השלום.

על המשטר הפנימי

דברים אחדים על המשטר הפנימי. לפנינו שאלה ברורה: אם רוצים אנו לבנות את ארץ־ישראל, את המדינה הזאת, על יסוד דיקטטורה של מפלגה ושליטת זכות הבחירה מן העם לבחור ממשלה זו או אחרת, על יסוד מתן רשות לאשר רשימה אחת שמציגה לפניו המפלגה האחת אשר לה זכות־קיום במדינה — בעתונות, ברדיו, בדעת־הקהל, במדע, בנוער, בצבא, בכל? לפנינו היו קוראים לזה „דיקטטורה של הפרולטר־טריון“. גם אז לא היה השם מדויק, כי למעשה נתכוונו לדיקטטורה של הקבוצה הקומוניסטית בתוך הפרולטריון. אמנם המפלגות השואפות לכך יודעות שאין להן כרגע כל סיכוי, והם

באה עד הלום. היא אינה מתביישת בחזון הזה והיא לא נכזבה ממנו, אם כי עוד לא נתקיים כולו, אך אם שמרנו ונשמור אמונים לחזוננו, לא ייגרע כלום מרצוננו הכן ומשאיפתנו לחיות ביחסי ידידות עם כל אומה בעולם, ויהיו בה דברים שמוצאים חן בעינינו ושאינם מוצאים חן בעינינו, כל אומה תקיים את גורלה היא. ואם יש לי אמונה באנושות ובחזון אחרית הימים, הרי לא משום שנכוף על כל עמי תבל את משטר החזון שלנו, אלא משום שאנחנו מאמינים שיכריע, כי הוא מחוייב המציאות האנושית.

אברן העצמאות הנפשית כחלק מתנועתנו
מדיניות השלום שלנו מחייבת אותנו להימנע מהזדהות עם איזה גוש שהוא בין הגושים היריבים בעולם. כדאי היה לבדוק את שרשי המלחמות אשר תקפה חלק מהתנועה החלוצית שלנו, שבמשך כל השנים דגל בשלום ואהוות עמים, וסירב אפילו לקרוא לגיוס הנוער היהודי למלחמה נגד היטלר מתוך מצוות הניטרליות. היום נהפכו היוצרות. איך קרה, שחלק מן התנועה החלוצית אשר קיבל באמונה ערכים חלוציים יסודיים, עליה, התישבות והגנה, נפסל לקבל את תורת העצמאות שלנו — לא רק זו המדינית שקמה לנו השנה, אלא העצמאות המוסרית והמהפכנית, אשר היא שורש תנועתנו? בשעה שמאורות גדולים בסוציאליזם פסקו כמה הלכות שגזרו עלינו כליה, אשר אמרו שהציונות והחלום על שיבה לחקלאות הם חלום ריאקציוני ונגד המדע, היתה בנו העצמאות המחשבתית והמוסרית למרוד במורים האלה ולחוק את חוקי האמת וחוקי המדע וחוקי החיים בעצמנו, מתוך צרכינו אנו ומתוך ראייתנו את מציאותנו, מדוע לא נעשתה המהפכה הנפשית הזאת לנחלת כל התנועה החלוצית? חוסר העצמאות הזה טמון ביסוד כל ההתפלגויות וחילוקי הדעות בתוך התנועה החלוצית בארץ.

אנחנו עומדים לפני עובדה מדאיגה מאד, שחלק מן התנועה החלוצית שלנו, חלק מתנועת הפועלים בארץ, משולל עצמאות פנימית. אפשר להבין את אנשי מיקוניס. אבל קשה להבין איך חלק מתנועתנו החלוצית, שאינו מקבל הוראות מאחרים, קובע יחסו לדברים חינוכיים של קיומנו לא מתוך הצורך הפנימי שלנו, ואפילו לא על־פי צו תקיפים בעולם, אלא בהתאם למה שנדמה לו שתקיפים אלה רוצים. החלק הזה לא למד לקח מהטעות המרה שטעה בשעה ששלל מדינה

בכיבושינו. צפויים לנו ימים קשים מאין כמוהם. גם אם לא תתחדש המלחמה. עלינו המשא האיום של העלאת מאות אלפים בזמן קצר, של הת-ישבות מהירה בשטחים גדולים, וזה לאחר שהעם היהודי באירופה חובל ונחרב ובמידה מרובה אנו תלויים בקיבוץ יהודי שעדיין איננו רואה שהמדינה נחוצה לו ולבניו. והרי היא נחוצה לו לא רק למען יוכל להתפאר לפני חבריו הגויים, אלא למען חייו וביחוד למען בניו. עד עכשיו יכול היה אדם להקרא ציוני אם ישב ביהנה"ס בורג או בקליבלנד או בלונדון ואמר: אי אפשר ללכת לארץ. מי שישאר עכשיו בגולה ויקרא לעצמו ציוני — ישא שם זה לשוא. דבר זה מחייב אותנו גם לשינוי ערכים ביחסים שבין הארץ ובין הגולה, בין המדינה ובין העם. עכשיו, שישב קטן בן שבע מאות אלף, מוקף אויבים, צריך להעלות ולקלוט במשך זמן קצר מאות אלפי אנשים הרוסים, מחוסרי היגוד, מחוסרי הכשרה, מחוסרי מקצוע, מחוסרי הון — אין צפויים לנו ימי רווחה במדינה הזאת, אלא חיים קשים מאין כמוהם. מכאן מתחייב מאמץ להתישבות, לעליה ולבטחון ולשלום — זהו האינטרס הממלכתי. האסיפה המכוננת לא תוכל לבצע את מלוא חזונו בתקופה של שנתים או ארבע שנים — את מלוא חזונו בקיבוץ-גלויות ובבנין הנשמות ובהקמת מדינה סוציאליסטית בארץ. רק אם העם כולו יתלכד סביב אידיאה אחת ושליחות אחת, נוכל — ותוכל הממשלה — לבצע את התפקיד הגדול והקשה המוטל עלינו.

מעונינות שלא להציג את השאלה בבהירות, אלא להלביש את שאיפתן ואת דרכן הפוליטית באיצטלה שתסמא את העינים. אין דבר זה צריך למנוע אותנו מלהעמיד את השאלה הזאת בבהירות רבה.

ועוד: אסון שקרה לנו — וקרה גם לעמים אחרים — זו ההתפצלות המלאכותית, מביא לידי שלטון שהוא קנוניה של מיעוטים. במידה ידועה היתה הממשלה הזמנית בנויה על יסוד זה. במשטר כזה יורד מעל הפרק האינטרס הממלכתי, ויש רק אינטרסים של כיתות, אפשר לומר: זוהי בדייה, אין אינטרס ממלכתי — יש רק אינטרסים של כיתות, או אינטרסים של חלקים, לכשתרצה, „אינטרסים מעמדיים“, אך אם אינטרסים מעמדיים — מדוע יש למעמד הפועלים ארבע רשימות בבחירות? אם יש אינטרסים מעמדיים — מדוע לא יוכל מעמד הפועלים להתכנס לוועידתו הכללית ולהחליט, כפי שמחליטים בכל מקום, אחרי דיון ובידור, פה אחד או ברוב, מהי דעתו של מעמד הפועלים? תנועת הפועלים בארץ יצרה לפני כשלוש שנים שנה את „חזית הפועלים“ האידיאלית ביותר שיש בעולם — למה אין זו יכולה להחליט ולקבוע ולחייב את כל חבריה?

יש ארבעה אינטרסים ממלכתיים המשותפים לכל ישראל (או לרובו המכריע) והם: עליה והתישבות ובטחון ושלום. מדינת ישראל לא תהיה „פיקניק“. אני חוזר ואומר: אל נתימר

עם פילוג האינטרנציונל המקצועי

הרצל ברגר

המועצות, לדוגמה, והיה מנסח תביעות לגבי משקלן היחסי של התעשיות הקלות והתעשיות הכבדות בתכניות פיתוח הסוואטיות — והן משקל יחסי זה הוא הקובע את רמת החיים של העובדים לשנים רבות. קשה היה להעלות על הדעת שהאינטרנציונל יטפל בדרכים להגברת פריון העבודה, בין בארצות המשק הממלכתי ובין בארצות הקאפיטליסטיות. פעולת האינטרנציונל יכולה, איפוא, להקיף את שאלות העבודה ותנאיה רק בעקרונות כלליים ביותר — בעקרונותיה המדיניים. ערכה הגדול של הקמת האינטרנציונל המאוחד היה בקביעת מסגרת ארגונית לעמדה מדינית משותפת של תנועת הפועלים בעולם על כל זרמיה בשאלות המדיניות, הכלכליות והסוציאליות. אך ערכה העיקרי היה בעצם עובדת הידברותם של נציגי שלושת הזרמים הגדולים בתנועת הפועלים העולמית — הקומוניסטי, הסוציאליסטי וה"מקצועי הטהור" וביצירת בימה ומסגרת משותפת לשלשתם — צעד ראשון לקראת התקרבות הדדית, רמז ראשון לאפשרות של התקרבות הדדית.

משמעותה העיקרית של הקמת האינטרנציונל היתה איפוא משמעות פוליטית. יכולת פעולתו ותקות השפעתו היו בתחום היחסים המדיניים בין הזרמים השונים שבתנועת הפועלים. מתחום זה ארבו גם הסכנות הגדולות לאינטרנציונל עצמו, והן אשר גרמו עכשיו למשבר חריף.

ב

היה ברור מראש שהקשרים בין הזרם הקומוניסטי, הזרם הסוציאליסטי והזרם המקצועי הטהור בתנועת הפועלים העולמית אינם יכולים להתבטא זמן רב בהשתתפות בכינוסי האינטרנציונל בלבד, אלא הם טעונים הרחבה והעמקה בארצות שבהן קיימים זרמים שונים ובפעולה המעשית של יום-יום. אך דבר זה לא בא, בארצות אירופה המזרחית, שבהן הוקם משטר הדמוקרטיה העממית, התברר חישימהר כי משטר זה אינו אלא שלב-מעבר לדיקטטורה של מפלגה אחת. שיתוף-הפעולה בין המפלגות הקומוניסטיות לבין המפלגות הסוציאליסטיות (וכן מפלגות האכרים) כשיתוף-פעולה בין שוים

הקמת האינטרנציונל המקצועי המאוחד בסוף מלחמת העולם הראשונה היה מאורע מדיני בעל חשיבות עצומה, מאורע שרבים ראוהו כשנה בערכו כמעט להקמת ארגון האומות המאוחדות. אך מעטים ראו את עיקר חשיבותו של המעשה בעצם יצירתו של מכשיר מאוחד לתנועת הפועלים העולמית לשם פעולתה המקצועית לשיפור תנאי העבודה והעלאת רמת החיים של העובדים. הכל ידעו, שארגון בינלאומי המקיף הסמדרויות פועלים שפעולתן בארצות בעלות שיטות משק מוגדרות, ולמעשה הסמדרויות בעלות תפקידים שונים, יוכל לסייע אך מעט לקביעת שיטת פעולה אחידה לתנועה המקצועית בעולם. התנועה המקצועית בברית המועצות, וכן בארצות הקשורות בה שארגון משקן מתקרב לארגון המשק הסוואטי וחותר לקראת הזדהות גמורה אתו, רואה את הפועל כחטיבה קולקטיבית, בעיקר, כנושא הייצור הלאומי, ואת הפועל היחיד כנתבע לתת את חלקו למאמץ הכללי, להגברת העושר הלאומי ולביסוס המשטר הסוציאליסטי המתהווה. על כן היא רואה את תפקידה העיקרי בשיפור שיטות העבודה ובהעלאת פריונה, ובשאלות תנאי העבודה והחיים אינה חורגת מתחום המדיניות הנקבעת ע"י המדינה. התנועה המקצועית בארצות הקאפיטליסטיות רואה את כלל הפועלים כמעמד מנוצל ואת הפועל היחיד כתובע את חלקו בהכנסה הלאומית. על כן היא מתרכזת בפעולה לשיפור תנאי העבודה ולהעלאת רמת החיים של העובדים, ורק במקרים יוצאים מן הכלל היא שוקדת על שיפור שיטות העבודה ועל העלאת פריונה; לרוב אין היא רואה שיטות עבודה חדשות שכוונתן להעלות את פריון העבודה אלא כצורה של תוספת ניצול. במידה שהאינטרנציונל היה עשוי להשפיע על עיצוב יחסי העבודה בארצות השונות היו האיגודים המקצועיים בארצות הקאפיטליסטיות, בדרך כלל, רואים בחיוב את תמיכת האינטרנציונל בתביעותיהם כלפי נותני העבודה והממשלה לשפר את תנאי העבודה ולחוקק חוקי עבודה מתוקנים. מצד אחד היה זה נראה כרעיון גרוטסקי לגבי עתידו של האינטרנציונל ואפשרות קיומו אילו היה מתערב בבעיות תנאי העבודה בברית

ג

בהמשך ההתפתחות בתקופה הקצרה שחלפה מאז הקמת האינטרנציונל המשותף רבו הסימנים, כי ביחסים הפנימיים שבתוך תנועת הפועלים קובעות לגבי התנועה הקומוניסטית שאלות שלטון יותר מאשר הכרעות לגופם של עניינים. המפלגה הסוציאליסטית בצרפת נתנסתה בכך בתקופת השתתפותה של המפלגה הקומוניסטית בקואליצית הממשלתית ולאחר שהמפלגה הקומוניסטית עברה לאופוזיציה, בשעה שישבה המפלגה הקומוניסטית בממשלה, גילתה מרץ רב בכיבוש עמדות במנגנון השלטון וגם מידה רבה של הבנה לקשיים הכלכליים של תקופת אחר-המלחמה ומתינות רבה במדיניות השכר. המדיניות המקצועית של הקומוניסטים נשתנתה מן הקצה אל הקצה לאחר יציאתם מן הממשלה. הגיעו ימים בצרפת, שנשטטשו לגמרי התחומים בין שביתות כלכליות לבין שביתות מדיניות. מלחמה מקצועית חקופה ביותר נערכה בענפי הכלכלה המולאמים. היו מקרים רבים בשעת שביתות מכרות שהושבתו אפילו שירותי הבטחון במכרות, על כל הסכנות הכרוכות בדבר לגבי חידוש העבודה ולעתידו של העובד — שיטה שפועלי צרפת לא עשו מימיהם בשעה שהמכרות היו שייכים לחברות קפיטליסטיות. שיטה זו הופעלה על ידי המפלגה הגורסת איסור מוחלט על שביתות במשק הממלכתי בארץ צות שהיא שולטת בהן. שם היא רואה את צרכי הייצור כנקודת-מוצא לכל מדיניות מקצועית. עובדה זו אך הבליטה ביתר בהירות, כי המדיניות המקצועית הקיצונית בארצות הדימוקראטיה המערבית משמשת למפלגה הקומוניסטית קודם-כל אמצעי להתקרב לשלטון ולכבוש אותו — ואחרי מופת ארצות הדימוקרטיות העמ' מית אין עוד כל ספק, מה גורל צפוי לכל תנועה שאינה מוכנה לוותר על כל עקרונותיה ולהתחסל בארץ שהמפלגה הקומוניסטית הגיעה בה לשלטון. התנועה הסוציאליסטית, ככל תנועה חברתית ומדינית, רואה סוף-סוף את קיומה ועצמאותה כדרך להגשמת יעודו של מעמד הפועלים ולהשגת מטרת ועקרונות שהם בעיניה כצו היסטורי ומוסרי. התנועה הסוציאליסטית סבורה ומשוכנעת, כי דרכה שלה מוליכה לסוציאליזם וכי דרכה עדיפה מן הדרך הקומוניסטית. מלחמת העולם השנייה גילתה את כל החיוב שבמשטר הסוואטי אך גם את כל השלילה שבו, נתגלו עמידת הגבורה הנאדרת של ברית המועצות

נמשך בארצות אלה זמן קצר מאד, לאחר תקרית-מעבר קצרה מאד הוכח, כי על המפלגות הלא-קומוניסטיות שומה לציית ללא הסתייגות להוראותיהן של המפלגות הקומוניסטיות, אם יש ברצונן להאריך לזמן מה, לפחות למראית-עין, את קיומן העצמאי. בארצות שחלק מן המפלגות המשתתפות בשלטון לא קיבלו את הגזירה (צ'אכוסלוואקיה, הונגאריה) התחולל, מהפכות יבשות, בארצות אחרות (בולגריה, רומניה, פולין) קיבלו ראשי המפלגות הבלתי-קומוניסטיות את הדין, אך גם שלב זה — קיום מפלגות צללים כבעלות-ברית של המפלגות הקומוניסטיות — לא היה השלב הסופי. החלה פרשת האי-חודים, זמן קצר לפני, "המהפכה היבשה" בצ'אכוסלוואקיה החליטה ועידת המפלגה הסוציאלי-דמוקראטית בארץ זו ברוב גדול על נקיטת קו עצמאי יותר כלפי המפלגה הקומוניסטית — ושבועות מעטים לאחר החלטה זו נתבשר העולם על איחודן של שתי המפלגות למפלגה אחת, ולא על יסוד מצע של פשרה, אלא בדרך צירופה של המפלגה הסוציאלי-דמוקראטית למפלגה הקומוניסטית. בפולין נאבקה המפלגה הסוציאליסטית על קיומה העצמאי זמן רב עד אשר נתקבלה לבסוף החלטה על האיחוד. היא הוסיפה להאבק על קיום עקרונותיה גם תקופה ממושכת לאחר ההחלטה על האיחוד, והאיחוד בוצע בפועל ממש רק לאחר שנערך טיהור רציני בשתי המפלגות. הסוציאליסטית והקומוניסטית, ומשתיהן הוצאו היסודות ה"סוויטים" ו"הלאומנים". קו התפתחות עקיב וישיר מוליך מהקמת משטר הדמוקרטיה העממית אל הטיהורים האחרונים בארצות הבל-קאן. זמן קצר מאד לאחר הקמת האינטרנציונל המקצועי המאוחד התברר, כי פני התנועה הקומוניסטית לא לשיתוף פעולה עם התנועה הסוציאליסטית, אלא לחיסולה, ולהקמת דיקטטורה של מפלגה אחת כדוגמת ברית המועצות. התנועה הסוציאליסטית נתבעה איפוא להשלים מתוך שתיקה עם חיסולה בכל הארצות שהקומוניסטים הגיעו בהן לשלטון, או יגיעו להגיון של קיום אינטרנציונל מקצועי משותף בלי ערובות ליחסי כבוד הדדי בארצות ובמצב של קיום ארצות בעלות משטר דימוקרטי מזה וארצות בעלות משטר דיקטטורה מזה חייב איפוא למעשה את התנועות הסוציאליסטיות לשותף פעולה עם המפלגות הקומוניסטיות עד שהגענה האחרונות לשלטון ותחסלנה את בנות בריתן.

תוך שויון כללי. המדובר הוא אף בענינים שבעצמאות לאומית, מבחינה רוחנית וכלכלית כאחת. כזכור, החל הויכוח הגדול בין מוסקוה ובלגראד בשאלה ספרותית כמעט: כיצד כותב בים את ההיסטוריה של מלחמת השחרור היר-גוסלאוית במלחמת העולם השנייה. מוסקוה וכל מפלגות הקומינפורם אתה הגדירו כסטיה לאר-מנית וכפשע את תיאור שחרורה של יוגוסלאויה כפעלם של הפארטיזאנים היוגוסלאויים בעיקר. לדעתם אסור לטיטו לחנך את הנוער היוגוסלאוי על ההכרה, כי רצונם של אכרי יוגוסלאויה ופועליה ומלחמתם הנואשת בפולשים פאשיסטיים שיחררו את ארצם. מן הראוי היה לו להסביר, כי הכוח המשחרר בא, בעיקרו, מבחוץ, בדמות הצבא האדום ומלחמתו, כי לא יתכן שיגדל נוער אשר יטיל ספק במונופולין לשחרור עמים השייך להנהגה הסוואטית. עד מהרה נתגלה גם צדו השני של הויכוח: המותר לה לממשלת יוגוסלאויה לערוך ולבצע תכנית של פיתוח תעשייתי על דעת עצמה, ואף להקים תעשיות בענפים שנועדו לפי התכנית הכוללת של הגוש המזרחי כולו להיות ענפי יבוא מברית המועצות וממדינות אחרות של הגוש. הויכוח הזה מתנהל לא בלבד עם יוגוסלאויה, העומדת בפני הלחץ, אלא גם עם מדינות אחרות באירופה המזרחית שאינן עומדות בפניו. לאחר שהודח סגן ראש ממשלת בולגריה, קוסטוב, עמד, למשל, "קול העם" הקומוניסטי, היוצא בתל-אביב, להסביר את אופי "סטיות הלאומנית", כדוגמה מובהקת לכך הביא את העובדה — או ההאשמה — שקוסטוב, אשר ניהל משא-ומתן על הווה כלכלי עם ממשלת ברית המועצות, נתן הוראות למשר-לחת הבולגרית שעמד בראשה "לעמוד על המקח" ובכלל התנהג כאילו היה מנהל משא-ומתן עם מעצמה אימפריאליסטית וזה, ואף זו: הוא ניסה למנוע מברית המועצות אינפורמציה בענינים כלכליים מסויימים של בולגריה. אותו עתון עצמו מתאר את קוסטוב כקומוניסט ומיק ונאמן, בעל זכויות רבות בעבודת המחותרת ובהקמת המשטר החדש בבולגריה. עתון הקומוניסטים הישראליים סבור, כנראה, כי ציבור הפועלים בישראל כבר "רויכך" מבחינה אידיאולוגית במידה מספקת, שהוא יבין ויחייב את הדחתו של סגן ראש ממשלה קומוניסטית מפני טעמים כאלו... והרי בישראל אנו עומדים אך בראשית חינוכו של ציבור הפועלים והנוער שלו לזיתור על עצמאותו. בארצות אחרות כבר התקדם החינוך הזה מאד.

ונצחונותיו של הצבא האדום. ונתגלתה גם העובדה שאף משטר הדיקטטורה לא עלה בידו לעקור אותה התנגדות עיוורת לשלטון אשר הביאה חלקים ניכרים מעמי ברית המועצות להתפייסות עם האויב הפאשיסטי ואף לשיתוף-פעולה עמו. נתגלו לא רק ימי הגבורה והיצירה הגדולה של ברית המועצות, אלא גם ימי החולין שלה. המשטר הסוואטי קיים כבר כימי דור שלם, ולגבי משטר הקיים דור קובעת, בסופו של דבר, מידת הרווחה החמרית ומידת החירות האנושית שהוא מעניק לאדם הפשוט החי בגבולותיו. גם מיבחן זה לא יכול להמריץ את התנועה הסוציאליסטית להסתלקות מעקרונותיה שלה לטובת העקרונות הקומוניסטיים.

ד

הסכסוך היוגוסלאוי לימד, כי אפילו קבלת כל העקרונות הקומוניסטיים ונאמנות בלתי-מפוקפקת להם אין בה כדי להבטיח מידה של עצמאות בתחומי המשטר הקומוניסטי המקיף והכולל. שום הסברה ושום תיקוני היסטוריה לא יבטלו את תולדות התנועה הקומוניסטית היוגור-סלאוית במשך עשרות שנים, את מעמד מנהיגיה בתוך התנועה הקומוניסטית העולמית ואת האופי הקומוניסטי המובהק של המשטר שהוקם ביוגור-סלאויה אחרי שיחרורה. משטר זה, מראשית יסודו, היה קרוב ברוחו למשטר ברית המועצות מכל המשטרים שבארצות הרימוקראטיה העמ-מית, מבחינה מדינית וכלכלית כאחת. גם עמדתה הברורה והבלתי-נרתעת של יוגוסלאויה לימין הגוש המזרחי בארגון האומות המאוחדות ובכל זירה בינלאומית בעצם ימי הסכסוך החרף עם ארצות הקומוניסטים מעידה על אופי המשטר הקיים ביוגוסלאויה ועל היסודות האידיאולוגיים המוצקים של ממשלתה. אף על פי כן עומד משטר זה בנריו זה חדשים רבים, והריהו נתון במצור מדיני וכלכלי חמור מאד. חזקה עליו שהוא עושה כן מהוסר ברירה, מתוך ידיעה ברורה, כי רק שהי דרכים לפניו: עמידה זו — או כניעה וזיתור גמור על כל שמץ עצמאות.

המדובר הוא לא בעצמאות ארגונית בלבד, לא בזכותה של תנועת הפועלים בכל ארץ לקבוע על דעת עצמה, לפי רצונה היא, מי יעמוד בראשה וכיצד תנהל את עניני העם ומעמד הפועלים בארצה במסגרת העקרונות הכלליים, המקובלים על התנועה העולמית — שאף הם כל תנועת פועלים לאומית משתתפת בקביעתם

בית. והעמים היו אז עייפי דיקטטורה ועייפי קאפיטליזם. והיתה בהם כמיהה עצומה לעצמאות ולדימוקראטיה ופחד מפני השתלטות הקאפיטליזם האמריקני וגם אי־רצון להיטמע בתחום המשטר הסוואטי כצלמו וכדמותו הוא. אך מפלגת הפועלים הבריטית לא היתה לחלוץ העובר לפני המחנה. היא לא התייצבה בראש ריכוז בינלאומי של תנועות ועמים השואפים להגיע לסוציאליזם בדרך של העלאת חירות האדם. היא ויתרה על היותה גורם עצמאי במדיניות העולם. היא הופיעה, מבחינה בינלאומית, כשנשענת על הקאפיטליזם האמריקני וכמשענת לו. הופעתה היתה לא למקור כוח, אלא למקור חולשה לכוחות הסוציאליזם הדימוקראטי. ואילו תנועת הפועלים האמריקנית על שנים־עשר מיליוני חבריה המאורגנים ועל השפעתה הרבה בחיים המדיניים של ארצות הברית התנזרה מהופעה פוליטית עצמאית התנזרות מהכרה.

1

כך החמיצה התנועה הסוציאליסטית באירופה — וסי. אי. או. האמריקנית ההולכת ומתקרבת אליה בתקופה האחרונה — את שעתה. בתקופה שבה חזרו ונתארגנו הכוחות הפוליטיים ונקבעו יחסי הכוחות באירופה המשוחררת, הופיעה התנועה הזאת מפוררת, חסרת־אונים, משוללת מרכז מדריך ודוגמה מושכת. הקשיים הכלכליים והמצוקה הכלכלית של התקופה הראשונה לאחר השחרור הוסיפו להחלישה. היא לא הרגישה עצמה חזקה למדי להתמודד עם התנועה הקומוניסטית בתוך מסגרת אינטרנציונל מקצועי משותף, ובהתגבר „המלחמה הקרה” גם לא יכלה לגלות עוז־רוח בעמידה ולקיים את השיתוף עם התנועה הקומוניסטית במסגרת האינטרנציונל המקצועי. כך הופרה אחדות האינטרנציונל ואתה הושמו לאל, לפי שעה, התקוות שגיעורו עם הקמתה. נשרף הגשר הצר בין שני האגפים בתנועות הפועלים. אמנם, למעשה, היתה האחדות פורמאלית בלבד. אך בתקופה זו יש ערך מיוחד לכל חוט מקשר, ויהא הדק ביותר. כל עוד לא נותק החוט אפשר היה לקוות כי האחדות הפורמאלית בלבד עוד תהיה לאחדות ממשית, מציאותית. עתה ניתק החוט; וכשם שהקמת האינטרנציונל בישרה את מגמת האחדות — מגמה אשר לא התגשמה בחיים — כך מאיים ניתוק החוט בהעמקת הפירוד ובהרררררר במצב קשה ביותר הועמדו אותן הסתדררר

ה

בנסיבות אלו, יכלו התנועות הסוציאליסטיות שבמערב אירופה וסי. אי. או בארצות הברית לקיים את השותפות עם הקומוניסטים — והאינטרנציונל המקצועי היה, למעשה, הביטוי הארגוני והמדיני היחיד לשותפות זו — אך מחוץ הרגשה של כוח רב, נפשי ואובייקטיבי. אילו היה להן די בטחון עצמי, כי תוכלנה לקיים את המשטר הדימוקראטי בארצותיהן ולהתגבר בהן על התנועה הקומוניסטית בתוקף הישגים בדרך לסוציאליזם והבטחת חירות האדם ומידה של בטחון לרמת חיים הוגנת להמוני העם בדרך הזאת, ודאי שלא היו מתיאשות מן השותפות והיו מנסות להמשיך בה ולהיאבק בתוכה על עקרונותיהן. אך הן הסרות, כנראה, בטחון עצמי זה, והרי הן תועות ומבקשות דרך.

התנועות הסוציאליסטיות באירופה המערבית הפסידו את שעתן כתום מלחמת העולם השנייה. יתכן שגורם לכך תסרון תנועה סוציאליסטית באמריקה, והיעדרה של מחשבה מדינית סוציאליסטית בפעולתה של תנועת הפועלים המקצועית הגדולה שבארצות הברית על שני ארגוני הגדולים. אך גורם לכך גם סירובה הברור של מפלגת הפועלים הבריטית, בהגיעה לשלטון, לנקוט קו סוציאליסטי במדיניות־החוץ שלה. הקו שנקטה בו — התרכזות במדיניות של תיקור נים חברתיים והלאמה והעלאת רמת־החיים של השכבות העמלות בבריטניה עצמה בד בבד עם המשכת מדיניות החוץ השמרנית — מקורו היה, בראש וראשונה, בהערכה זתירה של כוח תנועת הפועלים באנגליה שיצאה חלשה ומדולדלת ממלחמת העולם. מנהיגיה של תנועת הפועלים הבריטית חשבו, כנראה, כי כוחו של מעמד הפועלים הבריטי לא יספיק לפעולה מבית ומחוץ כאחד. ממשלת הפועלים הבריטית אמנם יכולה לרשום לזכותה הישגים חשובים במדיניות הפנים. אך ההיסטוריה לא יכלה או לא רצתה להמתין, עד שמפלגת העבודה הבריטית תרגיש עצמה מוכנה להופיע בזירה הבין־לאומית, בצלמה ובדמותה היא — ולא כמגשימה ואף מגבירה בכל העולם, פרט להודו, את מדיניות־החוץ של בריטניה השמרנית. העמים המשוחררים היתה בלבם תקוה לשמוע דיבור חדש מפי מפלגה סוציאליסטית ודימוקראטית, והיתה אמונה כי תהיה זו דוקא מפלגת הפועלים הגדולה ביותר באירופה המערבית שעלתה לשלטון לאחר מיגור הנאציזם במדינה הגדולה ביותר באירופה המערב

צועית בצפון אמריקה וחלקה העצום בתוצאות הבחירות האחרונות בארצות-הברית מעוררים בה יצרים פוליטיים שהיו רדומים כל שנות קיומה. אך אם גם יקום באמריקה בשנים הקרובות כוח פועלים רציני וחזק החותר לסוציאליזם, תוך שמירה על החירויות הדימוקרטיות, וכוח זה ירגיש עצמו חזק למדי לחדש את האחדות הכוללת של תנועת הפועלים המקצועית עם הקומוניסטים — גם אז ספק הוא אם אפשר יהיה עוד להשתמש במסגרות וביסודות קיימים לבנין מחודש. כי שבירת המסגרת והרס היסודות של ארגון משותף וכולל קובעת עובדה ומגמה פור ליטית חדשה, לא פחות מאשר קבעה אותן הקמת האינטרנציונל בשעתה. ושוב יהיה צורך להתחיל בעמל סיופוס זה של שזירת חוטי האחדות מחדש, מבראשית.

יות העובדים הארציות אשר אחדות תנועה הפועלים הוא יסוד חי ומפורה את פעולתן ואשר הצטרפו בשעתן לאינטרנציונל המקצועי לא רק בגלל היותו אינטרנציונל, אלא במידה רבה גם בגלל היותו אינטרנציונל מאוחד.

התנועה הסוציאליסטית איבדה את שעתה, אך לא איבדה את עולמה. כשם שהתמוטה הכלכלית באירופה המערבית החלישה אותה, כך גדלים סיכויי התגברותה עם התגברות סימני ההבראה הכלכלית במערב. הבראה זו תכשיר את התנועה הסוציאליסטית גם לעמדה עצמאית יותר לגבי ארצות הדיקטאטורה הקומוניסטית ולגבי הקאפיטליזם האמריקני. אם תבצר מפלגת הפועלים הבריטית את הישגיה במדיניות הפנים, ואף תרחיב ותעמיק אותם, עשויה עובדה זו להחיש את בוא המפנה במדיניות החוץ שלה. ואף זו: משקלה המדיני הרב של התנועה המקר

בבל פירושו בעברית בבלול. יש להבחין, כיצד, אימתי והיכן אתה מוצא בבלול זה. הריהו מורגש בכל מעשי אנוש. אחרי ההפלגה בבבל נשא כל אחד את בבל עמו, והיא גדלה ועצמה עד אין סוף על ידי טעויותיהם הרבות מספור של כל בני האדם... במובן מיוחד ישנה בבל משולשת, וכלל זאת אחת. משולשת מבחינת החלוקה המשולשת של בני-האדם, אלו אנשי-המדע בבתים המדרשות, הכהנים בכנסיות ובעלי-השלטון במדיניות, אם במקומות אחרים ואם בתוכנו. שכן עד היום היחס שבינינו לדברים, בינינו לאלהים ובינינו לבין חברינו אינו נקי כלל מבלבול. כי הפילוסופיה אינה שלימה, הדת מוחשכת והמדיניות אלימה.

(יוהאן עמוס קומוניוס, שיחת חשאים על נתן עם דויד, 1651)

בין זכויות האדם לחובותיו

נתן רוטנשטרייך

הזכות. עצם התביעה להחלצות, לחיות מעבר למשטר נתון ללא התערבותו, היא תביעה בשם הזכות והיא תביעה לזכויות. לפיכך רגילים לומר כי הזכות הובנה באותם הימים כזכות שלילית בלבד, היינו, כזכות לחיות ללא התערבות של מערכת שלטונית או כנסיתית מעיקה. אנו רשאים ללכת צעד קדימה בדיון היסטורי זה: אם נעיין במשנתו המדינית של אפלטון מכאן ובמשנתו המדינית של רוסו מכאן, נראה כי לאפלטון השתלבות היחיד במערכת חיי המדינה והחברה היא יסוד־מוסד, ואילו נקודת המוצא של רוסו היא כי האדם עומד בדרך וזו המשטר הוא פרי ההתארגנות האנושית ואינה עובדה נתונה. לפיכך מושג היסוד בתורת המדינה לאפלטון הוא התפקיד שאדם ממלא בתוך הכול־לות החברתית ואילו מושג היסוד של רוסו הוא בזכות של האדם שלפני ההתארגנות החברתית ובתוכה.

אולם גשאלת השאלה, האם שיקול היסטורי זה, או הנסיון ההיסטורי של בני האדם אחרי ימי הביניים ובמעבר לעת החדשה, הוא הוא הטעם לעובדה ההיסטורית, שהם העלו את מושג הזכות ואת התביעה לזכות על ראש דיוניהם בשאלות החברה והמדינה? אמת, מיום שהועלתה תביעה לזכויות לא נשתנה דבר יסודי. אדרבה: המועקה הרובצת על האדם היחיד התובע את זכויותיו לא זו בלבד שלא נחלשה, אלא גברה. האדם ניצב לא רק לפני מערכות שלטונית, אלא לפני גידול מספרי של החברה, הוא תלוי בתהליכי ייצור טכנולוגיים שאין לו שליטה עליהם ואין לו, לרוב, גם הבנה בהם. היותו רשאי לקבוע את דרך השלטון אינו עושה אותו בלתי תלוי לגבי תהליכים מורכבים של השלטון ושל החיים; מה גם שהשלטון עצמו תלוי במידה רבה מאוד בתהליכים כלכליים וטכניים שלפרקים אין לו שליטה עליהם ואין לו הבנה מקצועית בהם. נמצא שמיום שנתנסחה התביעה לזכויות האדם באמריקה ובצרפת לא חל שינוי יסודי במעמדו של האדם והתביעה בעינה עומדת, ואולי מותר לומר שהיא חריפה היום משהיתה. חריפותה גוברת לאור הנסיון ההיסטורי של האדם שניתנו לו זכויות אך לא ניתנה לו האפשרות — יהיו הטעמים אשר יהיו, ובענין

במושג האחרון של אספת האומות המאוחדות נתקבל נוסח ההצהרה על זכויות האדם. להבאת נוסח זה בפני האספה קדמו דיונים רבים, ובין אלה מקום מיוחד לדיוני הוועדה שבאה לברר את ההנחות העיוניות של ההצהרה ושל מושג זכויות האדם. בראש הוועדה עמד פרופ' קאר, ההיסטוריון האנגלי, והשתתפו בה הפילוסוף האמריקני פרופ' מאק קיאון, מן האוניברסיטה של שיקאגו, והארולד לאסקי. בפתיחה לדיון וחשבון רב־הענין שפירסמה ועדה זו, אומר הפיילוסוף הצרפתי הקאתולי יאק מאריטאן, כי עובדה יסודית בדיונים אלה היא כי אין הסכם בין הדנים בנוגע לביסוס זכויות האדם. השאלה אשר לפני האנושות היא האם אפשר להגיע לניסוח זכויות האדם ולהפעלתן בלי להגיע לעמק השוה על ההנחות הפילוסופיות והמוסריות, ואולי גם ההיסטוריות, של זכויות אלה. אולי הדיון עם אנשי הוועדה, כי יתכן להפריד את הביסוס העקרוני מן הניסוח הקונקרטי במצב היסטורי זה שאנו נתונים בו, — וביחוד משום שמועטים הסיכויים להסכם בין אסכולות פילוסוף פיות שונות בעקבות בירור עיוני, בכל זאת, נראה הדבר שיש כמה בעיות שמן הראוי להעלותן, ושלא הועלו בחריפות על ידי הוועדה ההיא, ואולי אפשר ללמוד דבר מדיון בבעיות אלה גם הלכה למעשה. ואנו, שהגענו לידי כך שבעית זכויות האדם שוב אינה רק תביעתנו כלפי העולם, אלא היא תביעתנו כלפי עצמנו, חובה עלינו להיפנות לדיון זה.

א

אולי מן הראוי להציג בראש הדיון שאלה תמימה כביכול: מניין בכלל בעיה זו של זכויות האדם, או מה לנו לדון בזכויות האדם תחילה, ולא בחובותיו, דרך משל? האם מושג הזכות מושג מובן־מאליו הוא? התשובה הרגילה על שאלה זו היא תשובה היסטורית: בעית זכויות האדם עלתה במאה הי"ז ובמאות שלאחריה עקב ריאקציה היסטורית כנגד שלטונה של הכנסייה וכנגד שלטונה של המדינה האבסולוטרית. שהסתמכה בין השאר על סמכותה של הכנסייה. האדם והחברה שהובלעו ודוכאו, ביקשו להחליץ מן ההבלעה והדיכוי ותביעתם באה בשם

היחיד. כי אין האדם־סתם יצור בעל־תודעה, אלא היחיד, והיחיד בלבד, הוא יצור בעל־תודעה. לעומת עצמת הכוחות החברתיים ומועקתם מצוי האדם היחיד כבעל תודעה, וכוחו — ועל כן גם חולשתו — הוא בתודעתו. לא מעמד ולא עם ולא אנושות הם בעלי תודעה, אף על פי שהם בעלי עצמה כבירה, בכוח ובפועל. לפיכך התודעה כמצמיחה את הזכות והזכות כאמצעי להגנה על התודעה הם קנינים של היחיד, ושל בלבד. אמור מעתה: בעית זכויות האדם היא בעיקרה בעית היחיד וכל הזכויות האחרות, לרבות זכות המעמד וזכות האומה, אינן אלא הרחבות של זכות היחיד.

בהעלאת מושג זכויות האדם מתלכדים איפוא שני קיים עיקריים: הנסיון ההיסטורי של האדם בעל תחושת החולשה היסודית הטבועה בקיומו; וההתבוננות הפילוסופית המעלה את האדם למדרגה של בעל יחוד, באשר הוא נושא התודעה, החולשה והיתרון שניהם שורש הזכות ושניהם ענינו של היחיד הם. על כן הזכות ענינו של היחיד היא.

ב.

השאלה שהרבו להתלבט בה כרוכה בקושי לבסח את זכויות האדם ניסוח אחרון שאינו תלוי בנסיבות החברתיות ובתמורות ההיסטוריות. הכל מטעמים שלעומת ניסוחן של המאות הי"ח והי"ט מבליט הניסוח החדש — זה של האומות המאוחדות — את זכותו של האדם לעבודה (סעיפים 23 ו־27 של ההצהרה). ואכן בעיה זו של הפגישה בין הניסוח המופשט של זכותו של האדם לבין התוכן ההיסטורי הקונקרטי היא בעיה חשובה, אך דומה שמפריזים במקצת בקושי הטבוע כאן. קושי זה אינו שונה מן הקושי הטבוע בפגישה בין מושג האמת כערך עליון של העיון לבין תיאוריות מדעיות שונות. הלו־ב שות צורה ופושטות צורה, או הקושי שבפגישה בין הניסוח המופשט של ערך הטוב לבין ניסוחם של ציוויים מוסריים קונקרטיים. הזכות המופשטת של האדם לזכויות היא איפוא „חברה טובה“, כי על כן זכותו של האדם היחיד לזכויות היא זכות מתמדת, ואינה תלויה בנסיבות המש־תנות.

אך יש מקום להוסיף, ראינו כי שני שרשים למושג הזכות ולתביעת הזכויות: חולשתו של היחיד ועצמתו כבעל־תודעה. שני שרשים אלה הם קו־הדרכה בכל ניסוח קונקרטי של זכויות

זה בעיקר מחולקות הדעות — ליהנות מן הזכויות שניתנו לו. אך מה נוכל ללמוד מנסיון היסטורי זה? דומה, הנסיון ההיסטורי מבליט לפנינו בעית־יסוד של החיים האנושיים ובה בעיקר טבועה שאלת הזכויות של האדם. האדם היחיד הוא יצור חלש, שרזי בסכנה מתמדת להסתף ולהשחק על ידי צירופי כוחות, שהוא נתון בתוכם ללא מנוס אך אינו שליט עליהם. הוא יצור חלש גם בתפיסה הסוציאליסטית העושה את החברה לרבון החיים, ולפיכך גם בתפיסה הסוציאליסטית קיימת בעית זכויות האדם בכל הריפותה. נמצא שעצם העובדה התלויה במעמדו של היחיד מול כוחות שונים, חברותיים, מדיניים וטבעיים, העובדה הזאת היא היסוד להעלאת התביעה לזכויות, באשר החלש הוא הזקוק להגנה, וזיקה זו מתנסחת כזכות לחיים במעגל חיי היחיד. הנסיון ההיסטורי של האדם עולה איפוא למדרגה של קריסוד בדמותו ובמעמדו; הוא חדל להיות עובדה היסטורית באשר הוא מקפל בתוכו משהו, אשר בהיותו ענין של נסיון הוא גם ענין של דמות, שמא נאמר, מעמד מטפיסי של האדם בעולם. ביסודה של התביעה הראשונית לזכות עומדת תחושת הצורך בהגנה על היחיד, וצורך זה הוא הגורם האחרון בהתרחשות ההיסטורית שהביאה לניסוח זכויות האדם בעבר ומביאה לניסוח זה גם בהווה.

אך לא די בזה: ברגיל מדובר במקום זה על כבוד האדם. מה משמעו של מושג זה? דומה שמושג זה בא לרמז על מעמד מיוחד של האדם בעולם, מעבר למעמד העובדתי ההלוי בחולשתו היסודית. כבוד האדם — משמע שיש סגולות חיוביות לאדם, נוסף על היותו בעל חולשה יסודית, ואמנם כך הוא. מה שמייחד את האדם היחיד בעולם הוא היותו בעל תודעה. תודעה זו היא יתרון האדם, משמע שיש בו עודף של כוח, לספונטאניות המעלה מתוכה את התודעה. התביעה לזכות היא תביעה לבי־טויה ולשמירתה של הספונטאניות שהיא קנינו של האדם ושל בלבד. מושג הזכות מבטא את העובדה כי האדם מעמיד את עצמו למול המצי־אות האופפת אותו ומבקש לייחד את עצמה, כלומר עצם התביעה לזכות תלויה בהיות האדם בעל־תודעה. התביעה לזכות צומחת מתוך התודעה והיא באה להגן על התודעה. אולם כשאנו מדברים במקום זה על תודעתו של האדם, הרינו חייבים לדייק ולומר: תודעתו של

האדם כלפי השלטון, עולה כאן למדרגה של זכות הטבועה במעמדו החיובי של האדם כיצור פעיל, לאמור: בנסיון זה מעתיקים את הזכות לעצב את פני השלטון לתחום זכותו של האדם כיצור בעל תודעה. היות האדם בעל תודעה מחייב אותו לעצב את פני השלטון, באשר עיצוב פני השלטון והפעילות הדימוקראטית נעשים לאחד התכנים של תודעת האדם. הרי לפנינו בדוגמה זו משחק הגומלין המיוחד במינו בין הזכות לבין החובה. החובה אינה כאן ניגודה הקטבי של הזכות אלא היא השלמתה, או אמצעי לקיומה.

והולשתו של האדם בתחום החברה מה יא עליה? הלא בתחום זה ההכרעה החד-פעמית ביום הבחירות אינה מספקת להניע את הגלגלים ולהפעילם. הגסיון ההיסטורי הבליט את הצורך בהגנת האדם גם בתחום זה. מכאן המאמצים לנסח ולקיים את זכותו של האדם לעבודה. כאן החולשה אינה כבתחום הרפואי—ביחס שבין האדם לבין הטבע, אלא ביחס בין האדם לבין החברה. אולם הפאראדוקס הגדול של זכות האדם להגנה בתחום החברתי והכלכלי הוא שאי אפשר לו האדם להתגבר על חולשתו זו אלא באמצעות החברה. החברה, שהיא שדה המכשולים ושדה פעולתם של הגלגלים השוחקים את האדם, היא לבדה עשויה לסייע בידיו שלא להיות אבר מדולדל ונשחק, זכותו של האדם לעבודה ולמחיה געשית ממילא לחובתה של החברה כלפי האדם. הקושי הטבוע בדיונים אלה הוא שבני האדם לא הכירו עדיין כי הזכות למחיה היא כזכות לתנאים היגייניים יסודיים לחיי האדם, וכי בשני המקרים אנו באים לחזק את עצמת החיים של האדם השרויה בסכנה תמיד. השאיפה היא לעשות את העבודה ואת אפשרות המחיה למסגרת אוביקטיבית של החיים האנרי שיים, כדרך שהאויר הטוב או הכבישים הסלוליים הם מסגרת של חיי החברה. השאיפה היא להפקיע את בעית העבודה ומינימום המחיה מתחום המי אמץ והמאבק ולעשותה תנאי יסודי לחיי האדם והחברה.

הענין נעשה סבוך יותר כשמשחק הגומלין בין זכותו של האדם לעבודה וחובתה של החברה להבטיח לו עבודה, נעשה משחק בין זכות לחובה לא רק בין האדם לבין החברה אלא בין האדם לבין עצמו. האדם בעל הזכות לעבודה חייב להשמע לחברה ולהשתלב במערכת חיה. הזכות שענינה הראשון הוא בהגנת האדם בפני החברה

האדם בפועל: זכויות האדם באות להגן על היחיד החלש או לחזקו והן באות לתת ביטוי לתודעתו. הרי, לדוגמה, זכותו של האדם לעזרה רפואית — וזכותו לחינוך. העזרה הרפואית הניתנת לאדם מכוונת לחולשתו הפיסית, שהיא אחת מחולשותיו בעולם. החינוך וההשכלה מכוונים לזכותו לפתח ולבטא את תודעתו, לשון אחרת, למלא את תודעתו של האדם תוכן. נראה איפוא כי שני קווי-אופי אלה במעמדו של האדם הם קווי-הדרכה לניסוח זכויותיו, ואבן-בוחן לזכור יות אלה. מציאות שאין בה מגן על חולשת האדם צריכה תיקון. מציאות שאינה מפתחת את תודעתו של האדם מתכחשת למעמד היסוד של האדם בתוכה ולפיכך היא צריכה תיקון. נמצאנו למדים כי ההתבוננות הפילוסופית במעמדו של האדם בעולם עשויה להורות דרך לניסוחן הסנסקריטי ולבדיקתן של זכויות האדם.

ג

כשעמדנו על הגנת היחיד והצורך לחזקו הבאנו דוגמה מתחום העזרה הרפואית וההגנה הרפואית. זכות זו נראית בימינו כדבר המובן מאליו, אף על פי שעדיין לא נעשתה לעובדה מקפת שכל אדם גנה ממנה. בויכוחים בשאלת זכויות האדם המנסרים בחללו של דורנו תופסת בעית הזכות לעבודה מקום בראש. הצעת התחוקה הישראלית מבטאת ברור את המקום המתיחד לבעיה זו במציאות ימינו. הבה נעיר הערות עיוניות אחדות בסוגיה זו.

חולשתו של היחיד אינה רק חולשה פיסית- ביולוגית; חולשה זו כשלעצמה אינה ניתנת להעקר עולמית. אך חולשתו של היחיד היא גם חולשה בתוך החברה, היא חולשה כלפי המערכת השלטונית וכלפי המערכת הכלכלית, על החולשה כלפי המערכת השלטונית מבקשת הדימוקראטיה להתגבר על ידי זכות ההצבעה הכללית, הנותנת לכל היחידים זכויות שוות. ויש אפילו שמחייבים את היחיד להשתמש בזכות זו, להשתתף בהצבעה למוסדות הפארלאמנטאריים של המדינה (למשל, באוסטרליה). והוא הדין בחובת החינוך, מה פירושה של חובה זו? פירושה כי הזכות להשתתף בעיצובם של החיים המדיניים חדלה להיות קנינו של היחיד, הנתון לשיקוליו, ונעשית לקנין אוביקטיבי של האדם באשר הוא אדם ובתורת קנין אוביקטיבי היא אפילו כפויה עליו. האדם חייב להפעיל את זכותו, הזכות, אשר מקורה בחולשתו של

כיוונה בתוכה. תחת החולשה היסודית של האדם כלפי החברה בא היתור של האדם כלפיה, והיתור הוא מעשה ידי אדם בעל-תודעה. אנו רואים איפוא שבמקום זה, והוא מקום-תורפה בדיונים השונים, נפגשים שני המקורות של זכות האדם להיות בעל-זכויות, והנסיבות הסוציולוגיות וההיסטוריות גורמות שנראה את משחק הגומלין בין הזכות לבין החובה בתריפות מיוחדת.

ד

כשהצגנו את עובדת התודעה כקו המיוחד את האדם, אמרנו שסימנה הוא עודף העצמה המצוי בו ביחיד לעומת תולשתו היסודית. מהות האדם כבעל-תודעה גוררת אחריה, כמובן, מסקנות לגבי הזכויות למעשה הגובעות ממהות זו. הזכות למחשבה חפשית ולביטוייה החפשי — אלה גילויים קונקרטיים המתחייבים ממהותו היסודית של האדם. אולם היות האדם בעל תודעה מקפלת בתוכה גם הגבלות הכרחיות של זכויות אלה. אם האדם מבקש לשים את תודעתו הוא כבסיס החיים של החברה, הרי הוא מבטל בכך את התודעה של זולתו. במקרה זה חדלה התודעה להיות קנין היחיד והיא מבקשת להיות תודעת הכלל ועצם החברה. מבחינה מסוימת יש כאן סתירה מניה וביה: ענינה של התודעה הוא בזה שהיא תודעת היחיד, הצריכה לתכנים שמחוץ לעצם הספונטאניות שלה. מי ששם את תודעתו הוא ביסוד החברה (במשטר טוטאליטארי, למשל) הרי הוא מבטל את מעמדו של האדם הזולת כבעל-תודעה משלו ומבטל את סמכויותיו הטבריות במעמדו זה. התודעה באשר היא קנינו של היחיד ושל היחיד בלבד, הרי היא תודעה חלקית, ואילו תודעה כוללת (מחוץ למערכת הפורמאלית כמובן, שלא כאן המקום לדון בה) היא סתירה מניה וביה. השלטת תודעתו של יחיד על תודעתם של יחידים אחרים מבטלת איפוא את מעמדה של התודעה משתי בחינות: היא מעין סוליפיסיזמוס הפוך באשר היא מבטלת את קיומם של יחידים אחרים ועושה את תודעתו של היחיד הזו למושלת בכיפה. אך היא חדלה להיות תודעה במובן האמיתי של המושג הזה, שכן היא מעתיקה את הספונטאניות של המחשבה מרשות היחיד לרשות החברה וזוה עושה את הספונטאניות בטלה ומבטלת. המתיחות הקיימת בתוך התודעה בין הפונקציה של התודעה מכאן לבין התכנים של פונקציה זו מכאן נעקרת לחלוטין וכל תודעה של יחיד חייבת מכאן

מחיקה את האדם לתחום החברה. היחיד נעשה גורם בתוך החברה נוסף או בגלל העובדה שהחברה נעשית לגורם בחייו של היחיד. נראה שבני אדם האמונים על מושג הזכות המכוון בעיקר לסיוג האדם מפני החברה קשה להם במיוחד לקבל את הדיאלקטיקה המיוחדת הטבועה ביחס שבין הזכות לבין החובה או בין היחיד לחברה בתחום הכלכלי. הבה נחזור מיד לנקודת-המוצא למען נראה את הדיאלקטיקה הזאת נכוחה ולמען נסתגל אליה במושגינו ובסדר חיינו: מכיון שאנו שרויים בתחום זה של זכויות האדם, אשר מקורן בחולשתו היסודית של היחיד, אי אפשר לנו לדחות את משחק הגומלין בין היחיד לבין החברה או בין הזכות לבין החובה, אם משחק זה מחזק איפוא כמידת מה את מעמדו של האדם בחולשתו היסודית בחברה. האדם הצריך לעבודה למחיתו והעומד לרשות החברה על מנת להוציא צורך זה מן הכוח אל הפועל מתחזק במעמדו האנושי לעומת האדם הצריך לעבודה, אך נשאר בדיאמוטרי, ואינו מוציא אותו מן הכוח אל הפועל בתוך החברה ובעזרתה. במדה מסוימת יש מקום ללמוד גזירה ממה שאמרנו בשאלת היחס בין היחיד לבין הכלל או בין הזכות לחובה בתחום המערכת השלטונית וזכות הבחירה הקשורה בה. האדם שיש עליו חובת הצבעה כדי להתגבר על חולשתו היסודית כלפי השלטון משול לאדם החייב לעבוד כדי להתגבר על חולשתו היסודית במערכת הכלכלה של החברה. חובת האדם כלפי החברה היא במקרה זה הוצאה של חובת החברה כלפיו ולא להיפך. יש להדגיש דבר זה כדי שלא תאבד נקודת המוצא לדיון.

אך השאלה בעינה עומדת: זכות היחיד היא נקודת-המוצא של דיונונו ומה הועילו חכמים אם זכות זו נעשית בפועל לחובה? השיקול הפילוסופי הדיאלקטי אינו עשוי ליטול עוקצה של התחושה כי זכות נתגלגלה בחובה. החינוך, אמר פאסקאל, נותן את הבורות פרי הלימודים תחת הבורות הטבעית. ואנו נאמר: תחת העמידה של האדם החלש מול החברה באה שיבת האדם אל החברה, שחולשתו הולידתו ותודעתו כיוונתו. האדם המשולב בחברה, הנהנה מחובותיה כלפיו והמשלם לחברה בחובותיו כלפיה, הוא אדם בעל חולשה, אולם הוא גם אדם בעל תודעה ודיק בכוח התודעה יש ביכולתו להשתלב במעגל חיי החברה. אמרנו קודם כי הזכות מקורה בתודעה. אנו רואים עתה כי גם החובה יש לה חלק בתודעה, אם אין מקורה בתודעה, הרי

ענינה בסיוג היחיד לעומת הכלל ובקיום השניות שבין הקטבים, ענינה של האחריות הוא בהזר דהות היחיד עם הכלל בכוח ההכרעה מרצון ובכוח ההודיה בתכני הכלל. בעוד שהחובה ענינה בהשתלבות היחיד בתוך הכלל בכוח ההתגברות על ייחודו, ענינה של האחריות הוא בקיום ייחודו האמיתי של היחיד בחברה דוקא. בעוד שחובת החברה כלפי היחיד ענינה בהיענות לצרכי היחיד, ענינה של אחריות החברה כלפי היחיד הוא בדאגת הכלל לפרט שמקורה בהכרת הזהות היסודית שביניהם.

אולי הדין עם גורדון החותר לסינתיזה בין הזכות לחובה, אולם נראים הדברים כי אנו שרויים עדיין בשלב היסטורי של מלחמה על זכויות ובהעלאת עצם הזכות לזכויות. בענין זה אנו צריכים להוראת דרך שתהיה נסיון נית ועיונית כאחת.

ואילך להיות אספקלריה של תוכן התודעה של השולט בכיפה. גם כאן עשוי ניתוח המושגים להזר רות לנו דרך בתחימת תחומים לזכויות כביכול של האדם כיצור בעל-תודעה לקביעת הכיוון החיובי של זכויות אלה.

ה

פתחנו בזכות וסיימנו בחובה; הגענו למושג החובה — כגון בתחום הכלכלי — אלא מתוך פיתוח מושג הזכות. רשאים אנו לשאול את עצמנו, האם שניות זו של זכות וחובה היא שניות אחרונה שאין אחריה ולא כלום. בבקורת של א. ד. גורדון על הסוציאליזם המערבי (במאמר „לבריר רעיונו מיסודו“ שבכרך השני של כתביו) מצאנו רמז בכיוון אחר. גורדון מעמיד מול מושג הזכות את מושג האחריות, אך אינו מפתח את רעיונו די הצורך. הרשות בידינו להשיג לים את דבריו על דרך ההשערה: בעוד שהזכות

על מקורות נצחוננו

הערבים ולקח המלחמה

מיכאל אסף

מוקדש לאמנון בני ולחבריו, אנשי פלמ"ח

הרבה למען הלשון הערבית והקימה צבאות לאומיים. אולם הבודק את ענין החירות הלאר מית, שבו הגיעה התנועה הערבית להישגים גדולים מאוד, יגיע לידי מסקנה שגם כאן סמכו הערבים יותר על הקוניונקטורה, על צירוף נסיבות היסטוריות נוחות, יותר מאשר על מאמציהם שלהם ועל קרבנותיהם. הרי לפנינו מעין פיגוק מידי ההיסטוריה: זכו הערבים ומלאכתם נעשית בידי אחרים (קרי המעצמות). הערבים קיבלו שכרם במלחמת העולם הראשונה, בלי קרבנות כמעט, שעה שהיו עם המנצחים, וקיבלו שכרם במלחמת העולם השנייה, כשהיו עם המנוצחים! ואין לך מופת הותך יותר מהישג העצמאות של סוריה ולבנון. בריטניה, בתמיכת אמריקה, היא אשר גירשה את הצרפתים מן הארצות הללו. לעומת זאת יושב הצבא הבריטי משנת 1882 במצרים, ועד היום — גם אחרי כל הישגיה בעצמאות — עדיין מצרים מוחה... מאמץ לאומי אין כאן; זכייה בגורל יש כאן, זכייה העלולה להשחית כל עם, ולא כל שכן בעל היסטוריה אומללה כעם הערבי. מה

המאה השביעית לספירה המקובלת ראתה אחד ה„פלאים“ הגדולים בדברי ימי עולם: כיבוש ארצות ביצאנץ ופרס על ידי הערבים המוסלמים. כתבי הקורות בדורות ההם לא דאגו לרשום לפנינו הרבה עובדות פשוטות, שהיו מסייעות להסביר אותן גם מן הצד ה„טכני“ ולקרבו אל השכל הישר; יותר מדי הגדילו את חלקה של ההשגחה במהלך המאורעות. בחלק מן הטריטוריה שנכבש במאה השביעית על ידי הערבים נחרש שוב „נס“ בשנת 1948. האמנם נס היה נצחוננו של ישראל בארץ-ישראל?

מקור המחשבה על ה„נס“ הוא לדעתנו בשלושה דברים: צורתה החיצונית של התנועה הערבית הלאומית; כוחם המספרי של הערבים; הסירוס הרומאנטי של ההיסטוריה הערבית החדשה.

אין כל ספק, כי מבחינה פורמאלית שייכת התנועה הערבית לחוג התנועות הלאומיות שבעולם. היא נלחמה לחירות לאומית ולעצמאות, כתבה על דגלה את איחוד ארצות הערבים, הכריזה על השאיפה להבראה כלכלית, עשתה

בקאהיר, שנישאו בה נאומים חוצבי-להבות למען הצלת פלשתינה, היה מספר המתנדבים לחזית — שניים? והלא חילותינו של קאוקג'י לא היו גדר-שם מתנדבים מבין רבבות הנלהבים למלחמה בציונות. לאחר תעמולת פיתויים בלתי-רגילה התנדבו בעיקר אלמנטים מסופקים מאוד של החברה הערבית, וההתנדבות בממון? אלמלא הסכומים שנסחטו מן היהודים בארצות הערביות השונות, היה הסכום שנאסף מהתנדבות כרתבי התנועה הלאומית הערבית, וכיחוד במצרים, שלא מעטים בה עשירים גדולים, מיצער ומביש. לעומת גודל מספרם של הערכים ראוי להטיר עים את הדלדול הגופני והנפשי, פרי עושק וניצול של המונים גדולים בכל ארצות הערבים (יוצאים מן הכלל, במידה מסויימת, הלבנון ותושביה הקודמים והנוכחיים של ארץ-ישראל). הפלח המצרי — אין לו ענין להקריב את חייו למען ה„פנטאסיה“ הפלשתינאית בשנת 1948. יותר משהיה ענין לאבי-אבינו בשנות 1830/40. אבראהים פחה, מספרים, אנוס היה לחלק את חיל התותחים שלו לשני ראשים: אחד לפני צבא הרגלים ואחד — אחריו... ואף זו: במידה שהמוני הערבים נדחפים לחפש הקלה למצוקתם, בדרך הגירה למשל, הלא יבקשו בארצות רבות האפשרויות כסודאן ועיראק, ולא בארץ-ישראל, הידועה בתוכם כארץ דלה, אשר רק ה„שגעון“ היהודי העלה את ערכה בהשקעות עצומות. גם עשירי הערבים לארצותיהם, ובמצרים בפרט, המתחילים לבקש שדח השקעה לעצמם, אינם נמשכים לארץ-ישראל. יש לנו ענין איפוא בכות מספרי גרידא שלא הכריעו כמעט בשום מקום ובשום זמן. זוהי כמות שאינה מלוכדת כלל וכלל בליכוד ממשי, חיוני, הואיל ואינה מסוגלת כלל לליכוד כזה.

הדבר השלישי אשר שימש מקור ל„נס“ הנידון כאן הוא הסירוס הרומאנטי של ההיסטוריה הערבית החדשה. אבות הסירוס הזה הם מזרחנים, וביחוד מזרחנים בריטיים, למיניהם — תלמידי-הכמים, מיסיונרים והרפתקנים. עליהם יש להוסיף, כמובן את המשכילים והמדינאים הערבים. כל אלה עשו, כביכול, אגודה אחת להטות את התחיה הערבית ממסלול המציאות אל מסלול הדמיון על ידי תעמולה ומחקרים מדעיים חד-צדדיים. המזרחנים הללו מצאו על נקלה מסייעים ושותפים בקרב הערבנים לשם הקמת מגדל הפורה באויר, מגדל העצמאות הערבית. טחו העינים מראות כל מה

שלא אכלו שבע מאות השנים הקודמות של ההיסטוריה הערבית, שבראשיתן נוצרו יצירות מדיניות ורוחניות כבירות, אכלו ולא הותירו כמעט ארבע מאות השנים של השעבוד התורכי-עותמאני. כל תקופת תחייתו הלאומית של העם הזה, ביחוד שלושים השנים האחרונות, רצופה זכיות ללא עמל ויגיעה עצמית. מה פלא אם מעיינות המרץ של העם אין להם שעת-כושר להתעורר ולהתגלות?

גם בתחום התרבות אנו מוצאים הצלחה בצדדים החיצוניים בעיקר. הלשון הערבית נתעשרה באוצר מליה. אולם הספרות הערבית, הנשענת על ארבעים מיליון ערבים — ואפילו שמונים עד תשעים אחוז מהם אינם יודעים קרוא וכתוב — לא העלתה אפילו יצירה חשובה אחת בקנה-מידה ספרותי בינוני!

המלחמה הערבית-יהודית גילתה לעיני העולם כולו את יכלתו של הצבא הערבי. יכולת זו אינה אלא פרי גורמים רבים המצטרפים בכללותם לרקע החולי של הצבוריות הערבית. זה חולי רציני ועמוק, המכרסם קודם-כל את השכבה הערבית העליונה, נושאת הלאומיות הקולנית, וממנה הוא יורד ומתפשט לכל יתר השכבות. סבילות, עצלות-מתשבה, אנוכיות, חוסר-אמונה בכנות הוולת ובמסירותו, צרות-לב המתכסה במליצות נשגבות, מנהג ציניות ושחיתות בצרכי הכלל ונכסיו, והיעדר אומץ-לב ציבורי, — על יסודות רעועים אלה בנויה התנועה הלאומית הערבית, אשר בשעת המלחמה בישראל נתגלתה בכל חוסר-אחדותה, אף ברגע עים המורים, ובתמוטת הליגה הערבית למעשה (הדבר מאמת, דרך אגב, את פסק דינו של אבן-חאלדון, מהמאה הי"ד, על חולשת הערבים לבנות ולקיים איחודים פוליטיים חילוניים).

היחס המספרי בין ישראל לבין הערבים, אשר בשמם הוכרזה מלחמה על ישראל, הוא בקירוב, אחד נגד חמשים. אך עשרות מיליונים אלה אינם מרגישים, כנראה בעליל, שום ענין חיוני בפלשתינה. מוכנים הם להתרגש לשמע דרשה במסגד או בכל הפגנת-מחאה נגד הציונות; חנווני דמשק ובגדאד, ואפילו חנווני קאהיר ואלכסנדריה וביירות, יהיו מוכנים לסגוד את חנויותיהם; ואין צריך לומר שתלמידי בתי-הספר והסטודנטים נוטים להפסיק בכל שעה את לימודיהם, על מנת לשבות ולהפגין נגד הציונות. אולם מה יאמר העולם, אם יודע לו כי באסיפת אלפי סטודנטים באוניברסיטה של פואד

הדותף שבהכרתו, יש בהם צירוף סגולות וכוחות שאין דוגמתן בעולם כולו. דומה שלא קרה עדיין בתולדות העולם התרבותי, כי הכרעה בהתנגשות שבין שני כוחות כאלה תפול אחרת משנפלה בשדות הקרב של ארץ-ישראל בשנת 1948. לא היה איפוא „נס“ בעבר, ובעתיד? לכשיביא תהליך ההכרעה הלאומית של הערבים לידי השתפרות האיכות, אשר תיוסף על הכמות העצומה — כיצד תעמוד או מדינת ישראל הקטנה בפני המדינות הערביות?

קודם כל: אין לסמוך על הנס גם בעתיד, וביחוד בעתיד. כשם שבעבר חזרנו אחרי הגורם מים הבודדים והממשיים, ולא זוקא את סך הכל הפלאי, כך נבקש גם בנוגע לעתיד את התשובה באותם הגורמים הממשיים.

הגורם הצבאי רב-משקל הוא, ואין להרבות דברים עליו. אולם שום עם כגדול כקטן אינו רשאי לבנות על גורם זה כגורם ראשי לאורך ימים. אין אנו יודעים, כמה זמן תימשך ההרמט ניה של תמיכת ארצות הברית ורוסיה הסובייטית כאחת במדינה היהודית. השאיפה התוקה בקרב קברניטי ארצות הברית וברית-המועצות לקיים את השלום בעולם, על אף כל ההסתה וההתנגחות, מעודדת במקצת לגבי העתיד. אך הגורם חים הממשיים, שעליהם נקים את עתידנו, הם מגמת ההתפתחות של העולם הערבי, ושל אסיה בכללה, וטיפוח הערכים החברתיים, שהונחו ביסוד מדינתנו על ידי תנועת הפועלים העברית.

המאזן לקולות הנשמעים כיום ברחבי העולם הערבי עלול לבוא לחולשת הדעת. רשות הדיבור והכתיבה ניתנה ללאומנים פאשיסטיים ופאשיסטיים טיים-למתצה. ביחס למדינת ישראל קיימת שאיפת נקם מובנת על המפת הגדולה אשר הוכו מדינות הערבים, ואם כי יש רושם, כי יצר הנקמה בחלש מתחדש לחודש, אין להסיח את הדעת מגורם זה. עם זה יש יסוד רב להניח, כי המלחמה עם ישראל הוכיחה לכל משכיל ומדינאי ערבי אחראי שאין תקומה למדינות הערביות בלי תקופה ממושכת של קימום ופיתוח בשלום, העובדה, שכל מדינות ערב לא יכלו, בהתקפה מאוחרת, לעם קטן, חסר מנגנון של מדינה והכנה רצינית למלחמה, מן ההכרח שתדחה את רעיון הנקמה לעתיד לא קרוב, וככל שרעיון מסוכן זה יידחה, ואין ספק שיידחה, עלולה התפתחות המאורעות לבטלו לגמרי. הלאר מגות עלולה לרדת, ואת מקומה יירשו או כוחות

שקרה בין תקופת בגדאד של הרון א-רשיד ובין תקופת בגדאד של פיצל ונורי א-סעיד... תחת לקיים את תפקידה הראשוני של כל תחיה לאומית — לעורר את העם הערבי על ליקוייו, פרי שעבוד בן מאות שנים, עוד הוסיפו הרור מאנטיקנים הללו להרדים את העם הערבי הסביל והשקוע בתרדמה חולנית. המציאות הערבית הפכה לאידיאל, האדם הערבי הוצג כטיפוס נעלה, ובהתנשאות שאין דוגמתה דובר על עמים אחרים, וביחוד במערב. רומאנטיקנים כגלאב פחה, אפיגונים של תקופת לורנס, העלו אפילו את הברזים המנוונים למעלת אידיאל אנושי, כי שאיפתם הברורה — השקופה למדי — היא לעצור ככל האפשר את גל ההתקדמות הפורץ לתוך העולם הערבי על אף כל התבולותיהם. מכאן שנאתם לצינות, אמנם גם פעולות הברות הנפט הן למורת-רוחם, ברם עם אלה נאלצו להשלים, ולא עוד אלא שנסתייעו בהכנסות הנפט לחזק את המשטר ה„אידיאלי“ — הברזי בהצאי אי ערב והפיאודלי בעיראק.

אך הרומאנטיקה לבדה יכלה להקים אתר ערבית דמיונית כמו הליגה הערבית, אשר תסווה את היות השטח הערבי כולו מפורר לגמרי מיום שנפלה האימפריה העות'ומאנית. בריטניה, אשר ניסתה למלא בעצמה את החלל, נתקלה במעצורים חזקים כצדפת, כתנועה הלאר מית הערבית, כצינות, ואף הויון התפוררותה של האימפריה הבריטית עצמה. הליגה הערבית היתה נסיון בריטי להטיל את הקרעים, הואיל ולא קדמה לכך שום פעולת הבראה פנימית, הרי נולדה הליגה נפל. כל כינוס הליגה הופך „תערוכת כל המומים“ שבחברה הערבית הנוכחית, אולם כל המצביע על המומים רואה את מומי חבריו בלבד. תקופה של ארבע שנים לא תיחשב בהיסטוריה, ובכל זאת מפתיע מיעוט התקדמותה של הליגה, המתקיימת, בעיקר, בזכותן של זריקות אנגלראמריקניות. למעשה מוקפת בשעה זו מדינת ישראל שטח גיאוגרפי מפורר, וסילוק היריב הצרפתי לא הושיע את אנגליה הרבה, כי עצם הסילוק נתאפשר לה על ידי שיתוף ארצות הברית, שיתוף המוסיף לזעזע את השטח כולו ולהחליש את השאיפה לאיחוד ולאחדות.

לעומת הציבור הערבי הנחשל באופן חולני במקצועות חיים חשובים ביותר, התיצב ציבור יהודי, שדמותו התרבותית, הכשרתו הסכנית וערכיו החברתיים העצומים, נוסף על הכוח

הדותף שבהכרת, יש בהם צירוף סגולות וכוחות שאין דוגמתן בעולם כולו. דומה שלא קרה עדיין בתולדות העולם התרבותי, כי הכרעה בהתנגשות שבין שני כוחות כאלה תפול אחרת משנפלה בשדות הקרב של ארץ-ישראל בשנת 1948. לא היה איפוא „נס“ בעבר, ובעתיד? לכשיביא תהליך ההכרעה הלאומית של הערבים לידי השתפרות האיכות, אשר תיוסף על הכמות העצומה — כיצד תעמוד או מדינת ישראל הקטנה בפני המדינות הערביות?

קודם כל: אין לסמוך על הגס גם בעתיד, וביחוד בעתיד. כשם שבעבר חזרנו אחרי הגורר מים הבודדים והממשיים, ולא זוקא את סך הכל הפלאי, כך נבקש גם בנוגע לעתיד את התשובה באותם הגורמים הממשיים.

הגורם הצבאי רב-משקל הוא, ואין להרבות דברים עליו. אולם שום עם כגדול כקטן אינו רשאי לבנות על גורם זה כגורם ראשי לאורך ימים. אין אנו יודעים, כמה זמן תימשך ההרמט ניה של תמיכת ארצות הברית ורוסיה הסובייטית כאחת במדינה היהודית. השאיפה התוקה בקרב קברניטי ארצות הברית וברית-המועצות לקיים את השלום בעולם, על אף כל ההסתה וההתנגחות, מעודדת במקצת לגבי העתיד. אך הגורר חיש המחשיים, שעליהם נקים את עתידנו, הם מגמת ההתפתחות של העולם הערבי, ושל אסיה בכללה, וטיפוח הערכים החברתיים, שהונחו ביסוד מדינתנו על ידי תנועת הפועלים העברית.

המאזין לקולות הנשמעים כיום ברחבי העולם הערבי עלול לבוא לחולשת הדעת. רשות הדיבור והכתיבה ניתנה ללאומנים פאשיסטיים ופאשיסטיים טיים-למתצה. ביחס למדינת ישראל קיימת שאיפת נקם מובנת על המפת הגדולה אשר הוכו מדינות הערבים, ואם כי יש רושם, כי יצר הנקמה בחלש מחודש לחודש, אין להסיח את הדעת מגורם זה. עם זה יש יסוד רב להניח, כי המלחמה עם ישראל הוכיחה לכל משכיל ומדינאי ערבי אחראי שאין תקומה למדינות הערביות בלי תקופה ממושכת של קימום ופיתוח בשלום, העובדה, שכל מדינות ערב לא יכלו, בהתקפה מאוחרת, לעם קטן, חסר מנגנון של מדינה והכנה רצינית למלחמה, מן ההכרח שתדחה את רעיון הנקמה לעתיד לא קרוב, וככל שרעיון מסוכן זה יידחה, ואין ספק שיידחה, עלולה התפתחות המאורעות לבטלו לגמרי. הלאר מגות עלולה לרדת, ואת מקומה יירשו או כוחות

שקרה בין תקופת בגדאד של הרון א-רשיד ובין תקופת בגדאד של פיצל ונורי א-סעיד... תחת לקיים את תפקידה הראשוני של כל תחיה לאומית — לעורר את העם הערבי על ליקוייו, פרי שעבוד בן מאות שנים, עוד הוסיפו הרור מאנטיקנים הללו להרדים את העם הערבי הסביל והשקוע בתרדמה חולנית. המציאות הערבית הפכה לאידיאל, האדם הערבי הוצג כטיפוס נעלה, ובהתנשאות שאין דוגמתה דובר על עמים אחרים, וביחוד במערב. רומאנטיקנים כגלאב פחה, אפיגונים של תקופת לורנס, העלו אפילו את הברזים המנוונים למעלת אידיאל אנושי, כי שאיפתם הברורה — השקופה למדי — היא לעצור ככל האפשר את גל ההתקדמות הפורץ לתוך העולם הערבי על אף כל התבולותיהם. מכאן שנאתם לצינות, אמנם גם פעולות הברות הנפט הן למורת-רוחם, ברם עם אלה נאלצו להשלים, ולא עוד אלא שנסתייעו בהכנסות הנפט לחזק את המשטר ה„אידיאלי“ — הברזי בהצאי אי ערב והפיאודלי בעיראק.

אך הרומאנטיקה לבדה יכלה להקים אתר ערבית דמיונית כמו הליגה הערבית, אשר תסווה את היות השטח הערבי כולו מפורר לגמרי מיום שנפלה האימפריה העות'ומאנית. בריטניה, אשר ניסתה למלא בעצמה את החלל, נתקלה במעצורים חזקים כצדפת, כתנועה הלאר מית הערבית, כצינות, ואף תיוון התפוררותה של האימפריה הבריטית עצמה. הליגה הערבית היתה נסיון בריטי להטיל את הקרעים, הואיל ולא קדמה לכך שום פעולת הבראה פנימית, הרי נולדה הליגה נפל. כל כינוס הליגה הופך „תערוכת כל המומים“ שבחברה הערבית הנוכחית, אולם כל המצביע על המומים רואה את מומי חבריו בלבד. תקופה של ארבע שנים לא תיחשב בהיסטוריה, ובכל זאת מפתיע מיעוט התקדמותה של הליגה, המתקיימת, בעיקר, בזכותן של זריקות אנגלראמריקניות. למעשה מוקפת בשעה זו מדינת ישראל שטח גיאוגרפי מפורר, וסילוק היריב הצרפתי לא הושיע את אנגליה הרבה, כי עצם הסילוק נתאפשר לה על ידי שיתוף ארצות הברית, שיתוף המוסיף לזעזע את השטח כולו ולהחליש את השאיפה לאיחוד ולאחדות.

לעומת הציבור הערבי הנחשל באופן חולני במקצועות חיים חשובים ביותר, התיצב ציבור יהודי, שדמותו התרבותית, הכשרתו הסכנית וערכיו החברתיים העצומים, נוסף על הכוח

הפיראמידה החברתית, שעליו רוכבת השיכבה הדקה של האריסטוקראטיה ושממנו היא מוצצת את לשדו. השיכבה השלטת בעולם הערבי הביאה לידי כך שהמונים לא חפצו להקריב כל קרבן למען מטרותיה של האריסטוקראטיה הערבית, שהצלת פלשתינה היא אחת מהן... עתונאי מפורסם במצרים, המשרת את המעמד האריסטוקראטי שם, כתב בימים אלה (בשבעון „רוז אל-יוסף“): „עלינו להעלות את רמת החיים של העם כולו, כי בשעה שתתחיל המלחמה הבאה, וזו תהיה מלחמת עקרונות, תהיה טענת רוסיה שהיא נלחמת למען יעודה והוא הצלת העמים מעוני, מבערות ומחולי, ובשום אופן לא נוכל להשיב על טענה זו...“ הדבר המייחד את ישובנו היהודי הוא לא רמת הביטוח הסוציאלי — בואת עולות עליו מדינות רבות — אלא הזהות המוחלטת כמעט בין עם והמון, בין אריסטוקראטיה וזהם העובד. לא המון מודרך לפנינו, אלא נושא היעוד הלאומי ומגשימו. מכווננו ומפעילו. סוף דבר, אם האיכות המיוחדת של הקיבוץ הלאומי היהודי היא שהכריעה במלחמה הערבית-יהודית זו, הרי בנו תלוי הדבר — במידה שהוא תלוי בנו — להוסיף ולטפחו כגורם שיתגבר על הכמות הערבית כל זמן שהיא אויבת למדינת ישראל. אולם עזה אמונתנו, כי התמדת הגורם הזה ופיתוחו, עתידים לסייע ולורזו את התהליך שבלעדיו אין תקומה לעם הערבי בכלל: הסתלקות מהלאומנות הפאשיסטית וחיווק רוח ההתחדשות החברתית. החיים במדינת ישראל — חיי עם ללא המון וללא המוניות — יבססו יותר ויותר את המדינה וישמשו בעונה אחת מופת מעלה ומעודד לעמים השכנים.

חברתיים מתקדמים אשר ידחו את שגעון הגדלות והתוקפנות המלחמתית של הלאומנים. הארצות הערביות נדחפות בכוח איתן לקראת שינויים יסודיים בכלכלה ובחברה. ממסקנה זו אין מנוס, אף על פי שהריאקציה השלטת עדיין יש בכוחה לדחות את ההפיכה שאין מנוס ממנה. במוקדם או במאוחר, כשם שנסתייעה בדלדול הגופני-נפשי של ההמונים עד כאן, כך היא עתידה להעזר בכל תכנית פיתוח ומימון אמריקנית, על מנת למנוע את התמרדות ההמונים בהדרכה סוציאליסטית או קומוניסטית. אכן, הנסיון הראה מה עלה למאות מיליוני הדולרים, שניתנו לצ'אן קאיי-שאק, והרי לא יימצא בר-דעת שיניח, כי מנהיגי הערבים נקיי-כפים יותר ממנהיגי הקוואמינטאן... העולם הערבי אין לו תקנה על דרך הלאומיות, אלא על דרך התיקונים החברתיים והכלכליים. כאן הוא עתיד להיפגש פגישת-אחים בגורם החברתי היהודי הכביר, אשר הוליד את המדינה היהודית. סוף-סוף הדבר המייחד את החברה היהודית בארץ, ואפילו לעומת ארצות התרבות העשירות, הוא הפיכת הפיראמידה החברתית המקובלת בעולם. אמנם בכל ארץ חדשה יש השפעה מכרעת לכוחות החלוציים, הכובשים והבונים. אולם בכל מקום הופכים כוחות אלו להאריסטוקראטיה החברתית והכלכלית של הארץ. כזאת קרה גם בארצנו בין שנות 1882—1914 כמעט. אולם מאז החלה העליה השנייה, וביחוד למן ראשית העליה השלישית ויסוד הסתדרות העובדים, התרחש כאן תהליך שאינו הולם שום דוגמה חברתית ידועה. תנועת הפועלים הארצישראלית ביטלה את מושג המוני העם בתורת הפן הרחב של

ארץ הגולן

מרדכי ניישטט

הירדן הצפוני מקצהו המערבי ועד המדבר. מבחינת המבנה הטופוגרפי וכן מבחינות אחרות אפשר לחלק את עבר-הירדן הצפוני לארבעה חלקים: א) הר-הדרוזים; ב) חבל ארגוב או הטרכונה; ג) המישור המרכזי — ה'ב'שן (נוקרה בפי הערבים); ד) הגולן.

הגולן — גבולותיו וחלוקתו

עבר-הירדן הצפוני לא נתקף אלא במידה מועטה. עדיין קיים כאן ערבוב מרשימים גיאוגרפיים וערבוב גבולות. התחומים הגיאוגרפיים המדויקים של חלקיו השונים של עבר-הירדן הצפוני עדיין לא נתחמו באופן מוסמך. המושגים חורן, בשן, ארגוב, טרם נתבהרו כל דרכם ומשמשים כערבוביה. לא כן הגולן. גבולותיו של הגולן הם טבעיים ברובם ולא השתנו אלא מעט במשך כל התקופות ההיסטוריות. גם השם נשמר ככל הזמנים. בתקופה היוונית-רומית נקרא שמו בגלניטיס (Gaulonitis) בתלמוד שמו גולנא או גב'לן. בפי הערבים הוא ג'אולן.

הגבול הצפוני של הגולן הוא במדרונות החרמון וואדיאל-עגיאם. הגבול המערבי מתחיל לאורך בקעת החולה ויורד לאורך החוף המזרחי של ים החולה, נמשך לאורך הירדן עד ים כנרת, ומשם הלאה דרומה לאורך החוף המזרחי של הכנרת עד המקום שבו נסוגים מדרונות הגולן מפני בקעת-כנרת ומגיעים אל הירמוך. הירמוך הוא גבולו הטבעי של הגולן בדרום, וכמידה חלקית גם בדרום-מזרח. פחות מובהק ומוסכם הוא הגבול המזרחי. הנחל אר-רוקד, הגדול והארוך שבנחלי הגולן, מקיף את הגולן בקשת המופנית בקימורה מזרחה מקצהו הצפוני ליד ואדי אל-עגיאם ועד הישפכו אל הירמוך בדרום. קשת אפיקו של נחל רוקד היא הגבול הטבעי של הגולן מצפון-מזרח, מזרח ודרום-מזרח. זהו גם קרה-גבול ההיסטורי בתקופות מסוימות. אולם לאמיתו של דבר אין הרוקד מהווה את גבול הגולן ממזרח אלא בחציו הצפוני בלבד. סמוך למקום שבו מגיע הרוקד לנקודה המזרחית ביותר נמצאים מוצאיו של נחל על'ן; זה האחרון, היורד כמעט בקו ישר מצפון לדרום ומשתפך לירמוך, הוא הגבול המזרחי של הגולן בחציו הדרומי. מבחינת התנאים הגיאוגרפיים האופייניים לגולן בכללו יש לצרף אליו גם את המשולש הקטן שבין על'ן ממזרח, הרוקד ממערב וצפון, והירמוך מדרום.

מכל אורויו של עבר הירדן המזרחי קובע ענין מיוחד לעצמו הגולן. בשעה שאנו אומרים שרוב שטחה של ממלכת עבר-הירדן הוא חלק אינטגרלי של ארץ-ישראל מבחינה היסטורית וכלכלית, כל נשכח שכל עבר-הירדן הצפוני, מן הירמוך ועד החרמון ומן הירדן ועד הר הדרוזים, נקרע אף הוא בזמנו מעל שאר חלקי הארץ, שחל עליהם המנדט הבריטי, וסופח על סוריה סיפוח מלאכותי בהתאם לתביעת צרפת בסוף מלחמת העולם הראשונה. בתולדות ההתישבות הציונית יש פרשה שלא סוכמה כל-צרכה. היא פרשת ההתישבות שנעזבה. ארבעה נסיונות התישבות לפחות נעשו בגולן החל בשנת 1895 ועד שנת 1905 ועד שנת 1920, שעה שאחרון הישובים שהוקמו נעזב וקימו פסק. בגולן ובחורן מצויים איפוא שטחי קרקע שעדיין לא פקעה בעלות היהודים עליהם, מה טיבו של חבל-ארץ זה?

עבר הירדן הצפוני

ארץ-ישראל המזרחית מתחלקת לארבעה חלקים מובהקים על ידי שלושת הנהרות הגדולים הזורמים בה בכיוון אקנטוראלי: הארנון, המשתפך לים המלח, היבוק והירמוך המשתפכים אל הירדן, הירמוך, הגדול שבהם. הוא הגבול הטבעי מדרום לחלקו הצפוני של עבר-הירדן המזרחי. גבולו הטבעי של עבר-הירדן ממזרח הוא המדבר, רוחב הארץ הנושבת בעבר-הירדן המרכזי והדרומי הוא קטן לפי הערך. במרחק כ־50 ק"מ מהירדן מזרחה כבר מתחיל המדבר, לא כן בעבר-הירדן הצפוני, שהוא רחב כמעט פי שלושה. האדמה המעובדת והנושבת מתפשטת שם עד למרחק של 160 ק"מ מהירדן, זהו הגדול באזורי עבר-הירדן. בזכות הנאיו הטופוגרפיים המיוחדים אינו ניתן לחדירת המדבר, המאיים תדיר בעקשנות על הארץ הנושבת.

האזור הנרחב הזה, ששטחו נאמד ב־35 אלף קמ"ר בערך וכשליש ממנו נכלל בגבולותיה ההיסטוריים של ארץ-ישראל, אחיד הוא מבחינת גיאולוגית, על גבי היסוד של רבדי אבן-גיר מתקופת הקרטיקון השתפכו ונערמו שכבות גבוהות של לבה, שנפלטת מהרי-הגעש הרבים בשעה שהיו פעילים בתקופת הפליאוקן, ומסדקים שנפרצו בקרום האדמה. טורים טורים של גבעות והרי געש הבויים מצויים בעבר-

קובע ענין לעצמו הרגעש מיוחד במינו אשר בתוך לועו מצוי אנטימים קטן, הנושא את השם ברכת-ים או ברכת-רין בערבית. ברכת-ים נמצאת בקצהו הצפוני של הגולן ליד הנחל הגדול נהר אל-סער. גובה הרה-הגעש כ-1100 מטר. הקוטר של הבריכה במקומה הרחב ביותר הוא כ-620 מטר, ובמקום הצר — כ-470 מטר. הבריכה, איפוא, עולה למדי, והיוונים קראו לה בשם פיאלה, כלומר צלחת. בשם זה היא נזכרת בתלמוד ובמדרש שירי השירים. מגיין המים בלועו הסתום של הרגעש מעינות קטנים אחדים נובעים בסמוך לקירות הלוע. כמות המים אינה גדולה ואינה עולה כמעט על כמות המים המתאדים. לפי אגדה קדומה, הנזכרת גם בפי יוסף בן מתתיהו, מקורו של הירדן הוא בברכת-ים. גם חז"ל התוהו באמונה, שמברכת-ים עוברים המים במחילות תת-קרקעיות אל מעין הבאניאוס, לכן נקראת הבריכה גם בשם ימה של פיאס.

הנחלים

גדול הוא מספר הנחלים בגולן ביחס לשטחו. פני הקרקע המבוחרים, גבעות הגעש הרבות וההפרש הגדול בגובה בין קצותיו של הגולן גורמים לריבוי הנחלים, שרובם אפיקיהם גולשים במדרון תלול חרמם חזק. יש נחלים היורדים מדרגות מדרגות וכאשר יגאו מימיהם הם גולשים במפלימים סואנים. רובם זורמים מערבה אל הירדן וים כנרת, ומוצאם סמוך להרי הגעש בגולן העליון.

לא נתעכב על הירמוך, שהוא שיך לגולן ולגלעד ומפריד ביניהם. נציין רק שהוא מגדולי הנחלים בארץ. משום מה אין הוא נזכר בתנ"ך. בתלמוד הוא נקרא בשמו ירמוך (כף סופית רפויה). נחל רוקד. כאמור, הוא הנחל הגדול התאריך בגולן, ארכו כ-60 ק"מ, מוצאו בצפון הגולן לרגלי החרמון וראשיתו במעין עין-אל-בדה, בגובה למעלה מאלף מטר. חלקו העליון של אפיק הרוקד אינו עמוק ומימיו מעטים. בעברו את מחצית הדרך אל הירמוך מצטרפים מעינות גדולים ומכלכלים את הרוקד. הלאה מכאן דרומה, ליד הכפרים ג'מלא וכפר-אל-מה שמשני עבריו של הרוקד, מתרחב אפיקו כדי ק"מ בערך. בתוך הבקעה שנתהוותה ע"י כך נמצאת גבעה צרה ותלולה החוצה את הבקעה, שגובהה כ-150 מטר מעל אפיק הנחל. רכס צר מתברר את גבעת הבזלת לרמה, שמה של הגבעה ראס-אל-הל או תל-אל-הדיב. על ראש הגבעה נמצאים שרידי המבצר העברי גמלא שמגיניו עמדו בעוז נגד הרומאים זמן רב. כמה וכמה מפלימים נמצאים באפיק הרוקד.

ארכו של הגולן מצפון לדרום — כ-60 ק"מ. רחבו המכסימלי כ-30 ק"מ. הוא משתרע באורך הגיאוגרפי בין $35^{\circ}38'$ ו- $35^{\circ}56'$, וברוחב בין $32^{\circ}41'$ ו- $33^{\circ}17'$. שטחו הכללי — כ-1650 קמ"ר. לפי מבנהו ניתן הגולן לחלוקה לחלקו הצפוני וחלקו הדרומי. כמו האזור המקביל לו בארץ-ישראל המערבית — הגליל, אלא שהגבול בין הגליל העליון והתחתון מובהק יותר, לפי מה שנאמר: „מכפר הנביה ולמעלה כל שאינו מגדל שקמין הגליל העליון, ומכפר תנניה ולמטה כל שהוא מגדל שקמין גליל תחתון“ (משנה שביעית ט' ב.). אין ביכולתנו לתת תחום מובהק כגון זה בין הגולן העליון לבין הגולן התחתון, אם נבקש להציב קרובול סכימתי בין שני חלקי הגולן, נתחיל מנקודה בצפון עמק בטיחה, ליד שפך הירדן לכנרת, ונעביר את הקו מנרחה בנטיה קלה לדרום. הגולן התחתון הוא ארץ-מישור רחבת-ידיים, שכולה ראויה לעיבוד. הגולן העליון הוא ארץ גבעות וולקניות וארץ המרעה המשובח.

הגובה הממוצע של הגולן הוא כ-700 מטר. קצהו הצפוני מגיע לגובה של 1100 מטר. הגבעות החלקניות מגיעות לגובה של 1300 מטר. גובה הרמה במערב — כ-500 מטר. המדרונות הדרומיים-מערביים של הגולן, הגולשים אל הירמוך ואל הכנרת, מגיעים כידוע עד ל-200 מטר מתחת סני הים. מצפוניו של הגולן ועד לקצהו הדרומי ישנה איפוא ירידה של יותר מ-1500 מטר.

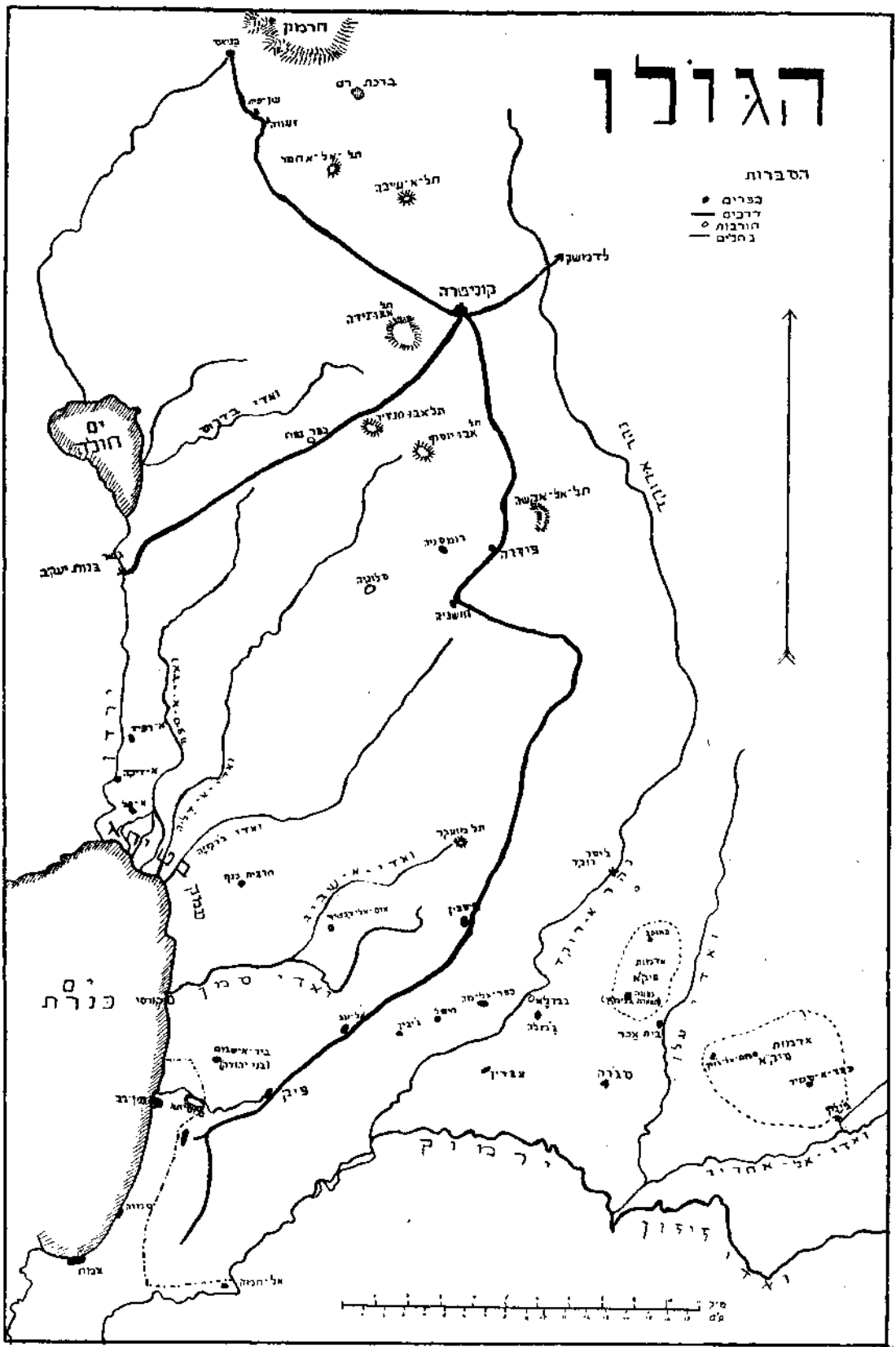
הרי-הגעש

עשרות הרי-געש כבויים מזדקרים בנופו של הגולן הצפוני. גבהם הממוצע הוא בין 1000 ל-1200 מטר והם מתנשאים רק כ-300 מטר מעל הרמה שבסביבתם. אפשר להבחין ענין טורים של גבעות-געש בכיוון צפון-מערב ודרום-מזרח. מקצתן מהוות מרכזים של מעינות רבים, הנובעים לרגליהם ואלה מפרנסים נחלי-איתן אחדים, ברובן של גבעות-הגעש ניתן להבחין את לוען הסתום, ליד קוניטרה, בירת הגולן בצפון-מזרח, מתנשא הרה-הגעש תל-אבו-נידה. פירושו בעברית — תל-אביה-הטל. תל-אביה-הטל על שום מה? על שום הטללים הרבים, שהתל מעריף על סביבתו מקדמת דנא. גבהו של התל — 300 מטר מעל לרמה, וכל גבהו 1200 מטר. לועו של התל — היקפו כ-5 ק"מ, ורחבו ממזרח למערב כ-1100 מטר וארכו מצפון לדרום 1300 מטר. בסיס הלוע נמוך מקצה שפתו ב-200 מטר בערך, וכך נוצרה בתוך הלוע בקעה נפלאה, שאת אדמתה חורשים וזורעים! המסתכל בתל-אבו-נידה מקוניטרה, השוכנת בצלה, רואה מחזה מרהיב-עין לנגד עיניו.

הגזרון

הסברות

- כפרים
- לריבים
- תורבות
- גבולות

בימינו כשם שפרות-הבשן היו שסידבר בימי הנביא אים. הגולן ההחורן היו "אסמיה-תבואות" של ארץ-ישראל כולה בימי קדם. האפשרויות לחקלאות אינן טנסיבית תלויות בהשגת מים מניצולם המלא של מי המעינות הגדולים או קבוצות המעינות. מיתתהם אין למצוא בגולן אלא בעומק של 100 עד 300 מטר. קדיחת בארות הוא דבר קשה בגלל שכבת הלבנה הקשה.

אקלימו של הגולן בריא וטוב. הגשמים הם בשפע אם כי עונתם קצרה מבארץ-ישראל המערבית, כי היורה מאחר המלקוש מקדים. על אדמת הלבנה הכהה וסלעי הבולת מרבה לרדת הטל מאשר על אדמת-גיר. ואכן ידוע הגולן בשפע טליו ובערפוליו גם בחדשי האביב הקיץ.

המסייר בגולן ישתאה למיעוט האילנות בחבל ארץ פורה זה. בוסתנים קטנים, עצייתאנה בעיקר, מצויים רק ליד מעינות גדולים. עד היום מגדלים בגולן בעיקר תבואות קיץ והורף ומעט מאוד ירקות. אין ספק שבפיתוח אינסנסיבי עשויים שטחי הקרקע הנרחבים הללו להיות לגן פורח ולטרנס בכבוד אוכלוסיה חקלאית גדולה פייכמה.

התושבים וכלכלתם

הגולן הוא ארץ מיעוטים במידה ניכרת. הצ'רקים בולטים במספרם וכערם כחיזה לאר מית מגובשת. הם יושבים במרוכז בקוניטרה, בירת הגולן, ובכפרים הסמוכים לה, כלומר בגולן הצפוני-מזרחי. הצ'רקים, עם אכרים אהב-חירות היושב בהרי קוקו, נדרה בלחץ הצארים הרוסיים, באשר נדרו ומהם הגיעו לבלגריה. בימי מלחמת רוסייה—תורכיה בשנת 1878 נאלץ רובם לעקור מבלגריה ולגורד לארץ חדשה. השולטן עבדול-המיד העבירם לארץ-ישראל המזרחית הם נאחזו בסביבות רבת-עמון ובגולן הצפוני-מזרחי.

הצ'רקים עולים בכל המובנים על שכניהם הבדוים והטלחים. הם גבוהי-קומה. עור פניהם בהיר יותר, לבושם נקי, ולרוב לבוש אירופי למחצה. ביניהם לבין עצמם הם מדברים בשפתם הצ'רקסית. דתם — האיסלאם. אך אין הם מתחתנים בכנית-ארץ אלא במידת מה, ואינם נסמעים בתוך התושבים. כי על כן יושבים הם במרוכז והקימו מסעל התיש-בותי עצמאי. ויש מקום לומר שהצ'רקים הם גורם תרבותי מתקדם בפית-ארץ זו. הם לא השפו אמנם את כל אפשרויותיה של אדמת הגולן, אך השוף השפו חלק ניכר מהן. הם הכשירו שטחי קרקע, סיקלו שדות, בנו בתים כהלכה, הקימו כפרים ופיתחו ענפי חקלאות זחדים. הם שהחלו קוצרים את הצירי-הבר המצוי

מידת שיפועו הממוצעת — כ־19 מטר על כל ק"מ. בין הנחלים החשובים יימנו נחל עלן, נהר אלי-סער בצפון וואדי סמך, הגופל לים כנרת.

ואדי סמך, הוא הנחל הגדול והחשוב בגולן התחתון המשתפך לים כנרת כ־4 ק"מ צפונית מערף גב. החוקרים מציינים את הנחל כגבול הצפוני של תחום סוסיתא בימי הרומאים היוונים. שרידים רבים מתקופות שונות אפשר למצוא לאורך גדותיו ובתוך אפיקו הרחב. הוא נוצר מתתמזגות של שני נחלים, ואדי-אלי-שביב וואדי דפלה (נחל התרדוף). ארכו של ואדי סמך איננו מגיע ל־10 ק"מ. לעומת זאת רחבה היא הבקעה המשתרעת משני עברי אפיקו עד כדי 2 ק"מ ובחלקה האחרון ליד הכנרת מתרחבת הבקעה עוד יותר ומתמזגת בשלחה הדרומית של עמק בטיחא. בקעת נחל סמך מעובדת רובה ככולה. רוחב הבקעה ומדרונה הנוח מאפשרים לסלול בתוכה דרכים או אפילו קו מסילת-רכבת. כשניגשו לסלול את מסילת-הברזל מחיפה לדמשק צמדו לפני המתג-דסים שתי דרכים אפשריות להעלות את המסילה מצמה אל רמת הגולן. האחת, — דרך הירמוך. השניה — דרך ואדי סמך. נעשו מדידות, ולבסוף, כידוע, הוכרע לצד הדרך לאורך הירמוך.

מעיינות

רבים המעינות בגולן. למעלה ממה מעיינות נובים עים בחבל-ארץ לא גדול זה. יש מעיינות שהם בודדים בסביבתם ויש מעיינות המפנים קבוצות קבוצות. המעינות מהם נותנים מים במשורה ואינם מספקים אלא את צרכיו של כפר קטן, ומהם גדולים ושופעים ומכלכלים במימיהם נחלים בעלי-מידה.

המעיינות מצויים יותר בגולן הדרומי. הריכוז הגדול ביותר של מעיינות נמצא ליד הכפרים הסמוכים חייסל וג'בין, מזרחה מפיך ליד הרודק. כן יש מעיינות רבים ליד עין-דפר, בדרום מזרח הגולן. בגולן העליון ישנם מעיינות רבים לרגלי גבעות הגעש, כגון עיון-יוסף לרגלי תל-אבריוסוף ועוד.

יש קבוצות מעיינות שאלו היו כל מימיהם מנוצלים היה בכוחם להשקות אלפי דונמים בקרבם.

תנאי החקלאות

הגולן הוא ארץ חקלאית מובהקת. אדמתו פורייה מאוד, כדין אדמה שנוצרה מהשתמכות וולקניות. רוב הקרקעות ראוי לעיבוד. המרעה הטבעי העשיר ברוב חודשי השנה מאפשר גידול צאן ובקר כמעט בתנאים טבעיים. והרי הפרה הגולנית ידועה בטיבה

הם סיק, חספין, כפר-אלמה, ג'בין, אל-על; גם בכפרים הגדולים אין יותר מאלפיים נפש בכפר. חלק ניכר מהקרקעות מרוכז בידי בעלי נכסים. כרבע הפלחים הם מהוסרי כל קרקע והם מעבדים שטחי קרקע כאריסים — מקצתם כאריסים יציבים בכפריהם ומקצתם עוברים מכפר לכפר. כמעט כל פלחי הגולן הם בעלי מקנה.

פה ושם מצויים סימני חקלאות אינטנסיבית. בסמוך לכמה מצינות משקים חלקות שדה ומגדלים ירקות. גניירק בקנה מידה גדול יותר ישנם בעמק בטיחה. חלק ניכר מפלחי הגולן ועבר-הירדן כולו מוצאם מארץ-ישראל המערבית. הם גדרו מהשומרון בעיקר לעבר-הירדן עוד באמצע המאה הקודמת. כימים ההם יכלו לקנות להם חוקה על קרקע טובה. שהיתה עזובה וללא בעלות מובהקת. רמת החיים של המוני הפלחים בגולן ירודה בהרבה מזו של פלחי הארץ, שפן לא נהנו מזרם העליה היהודית. אך עד המלחמה עם ישראל היו הפלחים שבכפרים הסמוכים לגבול משווקים את תוצרתם ומוכרים את בקרם בשוקי הארץ. בזה נהנו בעקיפין מהאוקלוסיה היהודית בארץ. אין צריך לומר, שכרי המרעה המוכרים שבגולן מושכים אליהם שכטי בדוים שונים בתקופות שונות של השנה. יש כמה שכטים בדוים שהם הם ה"כעלים" העיקריים על שדות-הבור של הגולן והם פוקדים אותו מימים ימימה. השבט הגדול ביותר הם ה"רוב" וְלֵה, ענף משבט הענזה. בקרב חלק משבטי הענזה רוחת מסורת סתומה שהם מתחסיים על שבטי היהודים בחיבר, ומוצאם מן היהודים. בצפון הגולן הולך ומשתקע השבט החשוב ערב-אל-נעים. אל-פאדל. בדרום חוגה השבט ערב-אל-נעים. הכדוים למחצה הללו מחזיקים בשטחי קרקע ניכרים. נקל לשער מהי רמת החיים של הכדוים, החדוים למחצה. הממשלה הסורית אינה מקילה על חייהם של הכדוים והפלחים בגולן במעשים של ממש.

ציונים לעבר ההיסטורי

העבר ההיסטורי של הגולן שזור ומשולב בתולדותיה של ארץ-ישראל ובקורותיה של עם ישראל. הגולן נזכר במקרא פעמים אחדות ואף הוא שייך לאזורי הארץ, שבהם התגחלו שבטי ישראל (בין המאה השתים-עשרה והעשירית שלפני הספירה). כידוע, נשאו שבט הראובני, שבט גד וחצי שבט המנשה בעבר-הירדן מזרחה ונדרו לארכו ולרחבו עם עדרי צאנם, ובמשך הזמן הצליחו להאחז בגלעד, בגולן ובחרון. אולם נראה הדבר, ששבטי ישראל הצליחו להאחז יותר בגלעד מאשר בעבר-הירדן הצפוני. בכל אופן במקרא מסופר יותר על העבדים

בשפע, יבשהו והכינו מזון לבקר ולבהמות העבודה. הממשלה התורכית עזרה להם לא במעט. כי היתה מעונינת לגבש גורם חזק כנגד הכדוים המתמרדים. אולם כל מה שבנו הצירקסים לא בנו אלא בהריצותם. כשביקר בגולן החוקר הגרמני שומאכר המש או שש שנים לאחר בוא הצירקסים, מצא שנים-עשר כפרים שלהם בתהליך מזורני של התפתחות. מצבם הכלכלי הוא משיביע רצון. כיום יש בגולן למעלה מעשרים כפרים צירקסים.

הכדוים לא רצו להשלים עם פיתוח הקרקעות בידי הצירקסים. התנגשויות דמים רבות היו ביניהם. אלא שהצירקסים התגברו עליהם בזריוותם ובכוח נשקם. לכן נוטרים הכדוים איבה בלבם לצירקסים מאז ועד היום הזה.

את הכפר הצירקסי אפשר להכיר מרחוק לפי הגגות האדומים של כתינו. הכפר דומה לרוב לעיירת. יש בו רחובות ממש. כל בתיו בנויים אבן. הם ניצלו את האבנים המסתותות שבחרבות הישבים הקדומים. בכל כפר יש מסגד ובית-ספר, וככר-שוק.

לא כל הצירקסים חיים על אדמתם. חלק ניכר בהם סוחרים. הצעירים שבהם מתגייסים באחוז ניכר לצבא בזמני שלום כבזמני מלחמה.

בהערכה זיהיה אפשר לאמוד את מספרם בגולן ב־12 עד 15 אלף. אין ספק שכוחם הממשי עולה בהרבה על יחסם המספרי בקרב תושבי הארץ. התורכמנים הם שבט נודד למחצה, לא גדול ביותר, שקנה לו אחיזה בגולן המרכזי והמערבי. כפר-נפה, כפר קטן על דרך המלך מגשר-בנות-יעקב לקוניטרה, הוא מרכזם בגולן.

המוג'רבים הגיעו לגולן הדרומי-מזרחי בסוף המאה ה־18 ממכורתם באפריקה הצפונית, ונאחזו בכמה כפרים סמוכים. מרכזם הוא כפר סג'רה, מהכפרים הגדולים בגולן, בין נחלי הרוקד והעלן.

הפורדים נמצאים במספר ניכר בגולן ועיי סוקם בחלקאות או בגידול בקר. אין להם כפרים משלהם בגולן. הם בעלי נכסים וסוחרים אמידים. שני כפרים של נוצאירים או עלויים נמצאים בקצה הצפוני מערבי: זעורה ועין-פית — שני כפרים סמוכים זה לזה.

היהודים תושבי סוריה מדורות לא ישבו בתקופה האחרונה בגולן. עד לימי המאורעות של שנת 1936 ישבו בכפרים אחדים שבגולן הדרומי-מערבי כמה משפחות יהודיות מטבריה העיר. הם היו בעלי החנויות וסוחרים התבואה.

מספר הכפרים של הפלחים הערבים הוא כשלושים בערך ורובם נמצאים בגולן הדרומי. הגדולים שבהם

ישובים יהודים בעבר־הירדן בתקופת שבין חורבן בית שני ומרד בריכוכבא. בגולן נזכרים רק ישובים בודדים בתקופה הזאת. כפר־חרובא, למשל, הוא כפר־חאריב והאידינא בקצה הרכס מעל עין־גב, נזכר בקשר עם שני אחים גבורים בני העיירה שנשלחו כמצביאים בצבאו של בריכוכבא וכן בית־ציידא, היא יוליאס ההלניסטית שלאחר כך, נזכרת פעמים אחדות בתלמוד. עיר זו הוציאה מתוכה כמה חכמים כגון אבא גריון איש ציידן ורבי יוסי ציידניא. משנכבשה הארץ בידי רומי הרס פומפיוס את כל הערים שנכבשו בזמנו בידי אלכסנדר ינאי. אז נוסדה ברית הערים היוניות בשם דאקפוליס. סוסייתא בגולן והמת־גדר בבקעת הירמך, הקשורה עם גדר אשר על רכס הגלעד סמוך לה, נכללו בין ערי הדאקפוליס. הן היו אז ככל הערים ההלניסטיות הרבות שנוסדו משני עברי הירדן. בגולן נוסדה בתקופה יתר מאוחרת עיר הלניסטית אחרת בשם סלויקיה על שם אחד ממלכי בית סלויקוס. העיר היתה היתה סמוכה לים החולה, דרומית־מזרחית לה. השם נשתמר עד היום בחורבותיה של העיר הזאת.

בימיו של הורדוס ויורשיו גדל הישוב בעבר־הירדן. בשנת 23 לפה"ס מסר הקיסר אבגוסטוס להורדוס את האיטריכיות של עבר־הירדן הצפוני: טרכונה (ארגוב), בשן וחורן, כלומר גם הגולן. הורדוס הושיב במדינות אלה יהודים רבים ביחד משביי בבל, או פרץ הישוב העברי בעבר־הירדן הצפוני. חכמי תלמוד רבים ישבו שם, כמסתבר מן התלמוד. בתקופת התלמוד היה בגולן ובחורן וכן באזור הר הדרומיים ישוב יהודי צפוף. מופת חותך לכך הם שרידים של כמה וכמה בתי־כנסיות בגולן בלבד, ורובם בגולן המערב־דרומי, הם נוסדו במאה השניה לספירה.

בעמק בטיחא יש שרידים של שלושה בתי־כנסת: ברפיד, אל־דיקי וא־תל, היא בית־ציידא בעבר. בח'ר בית־פנאי, על גבעה המערבית לעמק בטיחא מצד מערב מצא לורנס אוליאנט שרידים של בית־כנסת וכתובת עברית. כ־8 ק"מ מזרחית מכאן, במוצאיו של ואדי סמך יש שרידי בית־כנסת באוס־אל־קנתי, שאפשר לזהותה, לפי דעתו של קליין, עם קמטריא שבתלמוד. מצפון־מזרח לעמק בטיחא ישנם חורבות של ישוב בשם אל־יהודיה, שומאכר, המהנודס הגרמני שמדד וחקר לראשונה את הגולן בשנות השמונים למאה שעברה, אומר שיש סימנים של בית־כנסת במקום. בפיך נמצאה כתובת עברית וכן שרידים של בית־כנסת, שטרם נחקרו. בית־הכנסת והכתובת

בגלעד. העיר גולן נזכרת כאחת מערי המקלט בעבר־הירדן.

בראשית התנחלות השבטים הישראליים בארץ פשטו מצפון שבטים שמיים חזקים, הלא הם שבטי ארם. הם הצליחו לקנות להם הגמוניה בגולן. שני שבטים ארמיים נאחזו בגולן: שבט גשור בדרום ושבט מעכה בצפון. כך היה המצב עד מלכות דוד, במלחמות דוד עם עמון, מואב ואדום (בשנים 970—1000) באו הארמים לעזרתם. דוד הכניע את עבר־הירדן הדרומי והמרכזי והרחיב את שלטונו גם על החורן וחבל ארגוב בהכותו את ארם בתילס אשר בבשן. אולם את הגולן לא כבש. בין הנציבים שהציב שלמה בחלקי הארץ השונים היה „בן גבר ברמת־גלעד לו חוות יאיר בן־מנשה אשר בגלעד. לו חבל ארגוב אשר בבשן ששים ערים גדולות, חומה ובריח נחשת" (מל"א ד, יג).

עם פילוג הממלכה חזרו הארמים והשתלטו על חבל ארץ זה. הם ניסו להתפשט גם בעבר־הירדן ולהכניע את ממלכת שומרון. אחאב מלך ישראל הכריע את ארם בקרב ליד אפק (היא סיק) וכבש את כל עבר־הירדן הצפוני עד דמשק (מל"א כ, כו). במלים „והצות אשים לך בדמשק" מסיימת הכרוניקה המקראית את הפרשה הזאת. אולם עובדה היא שבכל שעת שפל למלכות ישראל היו הארמים חוזרים וכובי שיס את החבלים הללו. ירבעם השני (784—744 לפה"ס) נלחם גם הוא בארמים. גם הוא כבש את כל עבר־הירדן הצפוני ועד דמשק בכלל. גם בימיו היה הגולן תחת שלטון ממלכת ישראל פרק־זמן לא ארוך. על־פי המקורות ההיסטוריים שבידינו אין לקבוע מאימתי ובאיזו מידה החלו היהודים להתאחז בעבר־הירדן בתקופת שיבת־ציון. נראה הדבר שהיהודים ישבו בגולן בערך במאה השניה לפה"ס. בספר המכבים א' נאמר שיהודים ישבו בימי החשמונאים בארץ גלעד ובארץ טוב, הוא תחום סוסיתא. — לפי יוסף בן־מתתיהו הרחיב המלך החשמונאי הכובש את תחום ממלכתו על עבר־הירדן וכבש ערים רבות ובניהן את גמלא וסוסיתא, אשר בשני קצות הגולן. העיר גמלא העברית היתה מבצר עוז במלחמות נגד הרומאים והיא נפלה לפנייהם לאחר מצור קשה וממושך. פרשת גבורתם של מגיני גמלא מסוּררת בספרו של יוסף בן־מתתיהו.

חורבן בית שני והיסול העצמאות המדינית של היהודים דילדלו את הישוב היהודי ביהודה. מה שאין כן בגליל ובעבר־הירדן, שם נשאר ישוב יהודי צפוף עוד תקופה ממושכת. ישובים בודדים המשיכו את קיומם עד כיבוש הארץ בידי הערבים ואולי גם תקופה ממושכת אחרי כן. מעטות הן הידיעות על

הנמצע שישוב יהודי ניכר נשתמר בגולן ובחורן עד לימי הביניים.

בימי הביניים אין הגולן תוסס שום מעמד מיוחד בתולדות הארץ. במקורות ההיסטוריים השונים נזכר עבר-הירדן הצטוני פעמים מעטות. הכל הארץ השוכן על גבול המדבר נפגע לעתים קרובות מידי הבדואים העוינים ומחריבים כל ישוב של קבע. האוכלוסים בחורן ובגולן היו מועטים. רוב הישובים הפכו עיי מפולת. מספר התרבות והשרידים ההיסטוריים עולה כמה מונים על מספר הכפרים המיושבים. כזה היה המצב בראשית המאה הי"ט. רק בעמק בטיחא ובבקעת הירמוך היו התושבים מעבדים חלקות אדמה עיבוד אינטנסיבי ומספקים סירות וירקות לדמשק.

השליט המצרי איבראהים פחה כבש בשנות האר" בעים של המאה הקודמת את החורן והגולן. הואיל וישובה של הארץ היה קלוש, הביא אליה אלפי סודנים ותושבים בעיקר בחורן. באותה תקופה ואחריה היתה גם הגירה סנימית מעבר-הירדן המערבי. אף-על-פי כן נשארו שטחים נרחבים ללא עיבוד כלשהו.

בסוף המאה הי"ט התישבו הזרחים בהר-הדרחים השומם המצפה לגראליו. הצ'רקסים קנו להם אחיזה בשטחים הפורים העזובים בלב הגולן. מעתה הישוב מתרבה ותולך. החורן שוב הופך להיות לממגורת של ארץ-ישראל. הארץ מתחילה להתאושש מעט מעט. אפשרויותיה הגנחות משכות קצת בעלי יומה הצמאים לקרקע.

ואז החלו נסיונות היהודים להתישב בגולן. עליהם יש ליהוד את הדיבור.

היוניות שלו אשר באל-חמה, היא חמת-גדר, נחקרו ונתפרסמו ע"י א. ל. סוקניק. גם בגוה אשר בגולן מצויים שרידי בית-כנסת. שומאכר מצא בין שרידיהם של ישובים היסטוריים רבים בגולן סימנים ברורים לעברם היהודי (למשל, בדיר-עזיז ליד חרבת-כנף, אחמדיה, אל-בריקה ועוד).

על התקופה שלאחר חתימת התלמוד, והחל במאה התמישית ואילך, אין בידינו כמעט שום ידיעות ברורות על היהודים בעבר-הירדן, וכן מעטות הידיעות בתקופה שבין כיבוש הארץ בידי הערבים למסעי הצלב. מאותה תקופה ידוע לנו הפיטן יוסף פירבי (בן רבי?) ניסן מ-ש-ה-ק-ר-י-ג-ים. פרוס' ש. קליין מוזהא אותה עם גוה אשר בגולן. כן עולה זכרה של עקרה אשר בחורן סמוך לגבול הגולן כישוב שיהודים יושבים בו.

תקופת רומי וביצנץ היו ימי שגשוג לעבר-הירדן הצטוני. הישוב ישב לבטח. עם התחלת התקופה הערבית מתחילה ירידה מתמדת של חבלי ארץ אלה.

בימי הצלבנים נכלל הגולן במלכות הלטינית של ירושלים. יש ידיעות, שיהודים יחד עם מושלמים ברחו מחמת הצלבנים לארץ-ישראל המזרחית. בגולן נמצאו עד כאן שרידים של מבצר אחד בלבד של הצלבנים, והוא קאסר-בר-דויל, מבצר על שם המלך בולדוין השני, הנמצא סמוך למוצאיו של ואדי סמך. הנוסע היהודי אשתורי הפרחי שביקר בארץ במאה הי"א מזכיר ברשימתו ישובים יהודים אחדים בערי החורן ואת כפר יהודיה אשר בגולן. לא מן

עמוס לעיפה

יהודית הנדל

א

"היא לחיים" — ומדוחק בפינת בית-מרזח בנאפולי, ארבע שעות לפני הפלגת האניה, נסתמנו אצבעותיו של רובן כענפי עץ תרוך ומכוסס על כוס הפירה הצהובה, הגביה הכוס באויר, סיחררה במערבל העשן, ונתן עינים תמהות בקצף שעל המשקה, קצף מרחיש וסמיד כשרף אילנות טחובים.

רובן שפטל שתה לחיי עצמו.

לפני הריקו הכוס עד תומה השיקה במאפרת המתכת הזולה, שענתה בנקישה עמומה וזנבות הסיגריות המגובבים בה זעו בריצוד ניצוצות. העשן הדחוס וריח הסמים הדמיעו עיניו הזעירות, שהתרוצצו עתה בעצבנות הזויה, עכורות כשלוליות. כך היו מתרוצצות גם אז, כאשר מצא את יחיאל, ידיד ילדות, רבות בעפר ליד משוכת גדר ולחייו אוזביות ושערו שב ומתולתל, בדומה לכושי שהכסוף.

קורו עכביש התוו ציוריהם המעוקלים על התקרה המפויחת וריח רקבון עתיקימים נדף מעיגולי הטיח הקלוף, רובן הניע ראשו לאט, הנה כי כן, עכשיו יהיה הכל אחרת. הקץ למצוקה, אין מצוקה. אין נבירה ביסורים, כבגל אשפת, די שנים יהיה אדם משוקע ביסורים. די שנים, עכשיו יהיה הכל אחרת.

חוף שטוף שמש, דקלים כבדים, צבאגדה, רובן שפטל מיקש הכוס במאפרה העשנה ומנערה גזלים זערערות, לבו מתכוץ משמחה, מכאב ומתולתל. קבצנית טרוטת-עינים שמושכת בגלימתו ביד יבשה ומנהמת כנמיה, הוא תוחב לה איזו פרוטות לכפה ממש, בלא לבדוק, וסיפוק עז מחלחל בחוהו: כמו פיצה את הדלות המעופשת, הנשארת פה, באדמה יפה ומדולדלת זו, עת הוא, רובן שפטל, מפליג למרחקים מופזי-אור.

בסימטת רחוב קנה שפטל סל נצרים אדום, קלוע עלעלים ירוקים וכחולים, אור היום השוקע הסגיל על כתלי הבתים, על כתפי שפטל, על סל הנצרים האדום ועל תרני הספינות הצבועות לבן, ובכניסה לנמל אמר שפטל: הנה אני נוסע, נוסע באמת, — ומהדק תרמילו הדק היטב לכתפו, גישש גישוש נחפו באבזמו, ותעה לאמצע הרחוב, מרכבה דוהרת כמעט שחבטתה, וכיוון מהלכו כלפי המדרכה.

רגלו האחת עומדת על פכש האניה המשורבב לרציף, הכה בנחיריו ריח מיהנמל המשומנים המזוהמים, רובן נשתהה רגע, נבוך הניף את סל הנצרים באויר וזקף עיניו במנוף הגדול שהנמיך בטרטור, סבל עמוס חבילות תבט לו בכתפו, וניתק חוט מחשבותיו, אנשים הרבה עמדו על הסיפון, ותינוקות, וברגשת נפש חש שפטל את עצמו כחלק מציבור-אדם זה, המטולטל והמעורבל, השוקק בסיפון.

אורי הכרך המתרחק, בשיפרעי ההר, נוצצו ככוכבים על מרקע נחושת כחולה, ערפל תימר מהזנב, תימרה נצחית, מגביהה ונמוגה, המלחים על הרציף נהמו כחיות לילה, לסימן הרמת העוגן, רובן אמר בלבו: "אנחנו נוסעים!"

נשען למעקה צפת לפניו, עיניו, קודרות וחמורות, הביטו במימיהנמל וגל של שאט-נפש גרפו, כענן נפוח מגשם התנודד גופו משנאה, שנאה כבדה, כרוח סופה שמנערת בכל הענפים, פשק רובן שפתים עבות, מורסות זעף, נפרד מיבשת זו, גוף אדם פוקע מעיפות, בדומה לקפיץ שפקע.

שנים רבות גרר נגרר ולא מת, כחפרפרת סומה וכעורה חפר בערימות מעופשות של חיים, עכשיו הים רוגע ברינת רוח קלה, צפריי-חוף משכשכות במים, לבנות נוצה, ועפות בהמולה אל שולי האדמה המטובעה בערפל, הנה כי כן, עכשיו אפשר לעשן סיגריה.

שעה ארוכה ישב שפטל, בוהה אחר החוף המתרחק, העומה חוורון עופרת, על תרמילו ישב, שחוח כשריג מעוקל, ולא השגיח בסיגריה שכלתה, נשמטה מאצבעו, בהכהוב רמץ אחרון בתוך

האפלה. נתנמנם שפטל. אפשר קרעי חלומות עטו עליה. כלהקות צפרים מרשרשות נוצה. שכן הגיע ראשו דומם בתנומתו. וחצי פניו מוגהים בפנס הסיפון. שכח לרדת לתאו לישון.

בין כה וכה האדים הים, והגלים נעו בלהבות מתפשטות ומתרחבות כשדה בוער. מן המטבח כבר עלה ריח עיסה תוססת, מליחים בפלפלת וגרעיני קפה קלויים. מלחים מופשליימכנסים מעבירים צינורות עבים ושחורים על הסיפון, וקוראים לשפטל: „סיניורה, צריך אדם לזון ממקום שיש מים!“

הצדק עמם. אין רובן צריך לזהם מכנסיו, שכן אחרים אין לו. יעבור לו וילך. יציץ למטבח, שריתו הטוב נודף. אופה מטובע בקמח, שחוח, כשק לבן, מנער כפותיו:
„בון ג'ורנג, סיניורה!“

הטבח הקיש בקופסת פח חלודה, לפת שחרית. רובן שתה קפה ממותק בלחם ובריבה. אשה שעמדה לידו עם תינוקה, סחה לו דבר, ושפטל הגיע לה ראשו, אך דבריה לא שמע. אנשים הצטופפו סביבם, והיו מסיחים מצוקת לבם ומיני צרות שעברו עליהם. ושוקעים בהמולה כבדה וחופזת. גם בצהרים כך. יש ממלאים ספליהם מרק ושותים במיושב. מכוצי ברפים. ילדים אצים מתרוצצים לתפוס בהרות שמש על המעקה. דבר זה משעשע את שפטל ופעמים נטפל לילדים, מספר להם דבר שטות. והם צוחקים בקול. מניעים ראשיהם כצפרים זעירות ודקות כרבולת. שפטל משוטט אילך ואילך על הסיפון. בחור עגלגל, לסתותיו בולטות, חובש ברט לראשו המקריה, ומתוך הברט משתפעות שתי רצועות שיער דליל, ספוגות שמנונית מבושמת, ארוכה מימין וקצרה משמאל. תרמיל אחד יש לו, שאינו מניחו מידו ומטלטלו על הסיפון בכה ובכה. התרמיל כבד ורב קישורים ובו נעלים רורביות, תמונות בני המשפחה, אלבום בלה וקצת דברים שאדם נצרך להם. היה התרמיל אפור, אך מחמת הדחקות באניה, ברוב הימים השחיר, ומאחר ששפטל מטלטלו ממקום למקום מחמת הצפיפות באניה, נסתאב ופשו בו כתמים של שמנונית ופיח.

מרוקן מכל מחשבה ישב שפטל, מתנודד על קרש משופע. מלח קלה קפה בסמוך, מהמהם שיר נטול קצב, ואור החמה נפל קשקשים קשקשים על גלגל מכונתו הסובב בעצלתים. רובן ניגש אליו, משרעמם, ביקש לטחון מעט, והמלח ציחק בביטחה כבדה ואמר:
„פראגו, סיניורה, פראגו!“

נערה נצטרפה להם ולגלגה על שפטל. שערה של הנערה קצוץ ובהיר, כעין הקש, ובפניה העגולים פורחות נקודות אדמומיות. המלח פשק רגליו החשופות, ועמד מתהנה.
„פראגו, סיניורינה, פראגו“, צחק המלח, מתנודד בעצלות מול החמה, שחום כגרעיני הקפה שלו, ופניו שעירים ומטומטמים. הביט אחרי הבחור, שהלך ישב עם הנערה על הקרש המשופע, והוסיף לסובב מכונה שלו בעצלתים, מפזם פזמונו הטורד ופניו שטופי זיעה.
„בנאפולי אתה לעלות“, אמרה הנערה, „אותך לעלות אני ראתי, גם אני בנאפולי לעלות. מאוחר אתה לבוא!“

באידיש מסורסת דיברה, מטעימה הברות שלא במקומן, ומגחכת דרך חירות. פניה אסופים אד חם ושינייה גדולות ובריאות ורק משופות משהו. בדבריה היא חושפת תכופות, והיתה מדברת וצוחקת.
„מאיזה ארץ את?“

שפטל התקין את הברט על קדקדו, שלא ייראה ראשו המקריה.
„הונגארי“, הנערה כיווצה גביניה המאופרים דהויים בסלסול פיה מתמסמס, ומשכה שמלחה המשתפלת על ברכיה. היא חייכה דרך התנצלות.
המלח פסק מקליית הקפה שלו. נטלטל ועבר על פניהם, גרמי, מעוה קולו העויות של תשישות. שפטל השפיל ראשו בתנועה עצבנית, פוזל כלפי שמלחה של הנערה המתחזה לה הדוקה לברכיה. עיניו ערטלו ברכיה, על פרקיהן המעוגלים. מבטו נודגג.

„ואתה? מאיזה ארץ לבוא?“

„פולין“.

„סאמיליא?“

„קאפוט“, הניע ידו באויר בתנועה מעוגלת, לסבר פשרו של דבר.
 „אשה?“

„קאפוט. אשה וילדה קטנה, שתיהן קאפוט.“
 האיש סגר על פני העיגול המשוורטט, באויר.
 „קונצנטרציונס לאגער?“
 „כן, ביחד, גאזים.“

„אה, גאזים“, הניעה הנערה ראשה, שכן רק מלה זו הבינה. השיטה מבטת בחיבה פשטנית לשתי רצועות השיער השמנוני, שנשתפער-נחפצלו בקפדנות על מצחו. שפטל צפה לים באדישות.
 „ראת?“

הנערה חייכה, במעוקם, ופניה המעוגלים נתחדרו בעדנה מגרה.
 „את, פאמיליא?“
 „לבדי אני.“
 „ופאמיליא?“

הזריה מרכינה ראשה, ואור משתפע על קדקדה, כעין תלולית צהובה, טויה שיער ממותח ויבש.
 „ופאמיליא?“

„אבא — אין, אמא — אין, שני אחים — גם כן אין.“
 התנודדה על הקרש, ממצמצת בשפתיה, ומבטה שדוף ודליל. פחית ריקה שנתגלגלה לרגליה, גחנה והרימתה והשליכתה המימה. הפחית צפה רגע, מבהיקה תלודה שמנונית על הקצף התוסס.

הציצה בשפטל, עצבה.

נתפס לו לשפטל פירכוס כתפים קל מתחת לשמלתה התכלכלה, והביט בנערה הבטה של טמטום וערבוב, כשדעתו מעורבת עליו, זיע עבר בגופו. ספק מליבוב חמדה, ספק מעיצבון חריף, נצמד אל קרעיהם המקוטעים מבעד למסעד הסיפון. הים תנור מלובן צהרים והאופק נמתח עד לעוררין, או ראה שהנערה מפשפשת בארנקה, מוציאה נרתיק מגוכב שיירי תעודות מחוקות, עד שהעלתה תמונה שחוקה וקמוטה וקירבתה לעיניה, כסומה.
 „אבא! אמא! אחים! אני! אמא אשה יפה, כולם לאהוב אמא!“
 „ונה את?“

הנערה הניעה ראשה, נסערת, היא חייכה.

ברחוק גפש מפתיע התבונן בה שפטל. עיניו נתרחבו עכזרות, והמצח סדוק ומחורץ, נבלע בין הברט המופשל והלסתות הנמוכות. נדנד רגליו באויר ובלש בנעליו. מוכתמות בוץ היו, שוב שוטט הבוקר על הסיפון בשעת שטיפת הרצפה. ה„רזרביות“ בתרמיל בלויזת ייבשות כאדמה שרופה.

רובן היטט בכיסיו והוציא תמונה גדולה, הדוקה במסגרת קרטון אפורה (פליאה כיצד נחכנסה בכיסו) שדמות גבר, אשה וילדה ניבטו בה. הילדה ישובה על ברכי האם, וצמות דקות ושלובות סרטים לבנים רחבים יורדות על כתפיה. רובן שפטל לא הראה את התמונה לנערה שלידי. באצבעו רפרף על הסרטים הלבנים, הפשיל ראשו אחורנית בתנועה חנוקה, ופיו קפוצ. את התמונה תחב מיד בעצבנות לכיסו, בזהה רגע אל אבק האור המתאבך על הגלים. פניו נתקלפו קליפתם הנוקשה. צבע חלודה עטו. לסתותיהם נראו נמוכות יותר, הדוקות לסנטר בכוח בלום.

„מה שמך?“ אמר.

„פאולה, פאולה קליין“.

„רובן שפטל, אני“.

הנערה צחקה בחישוב שינים ועיניה נתכווצו סדקים בורקים.

„שפטל?“ חזרה בשוכבות מלגלגת, מצטעצעת בתלתל שצרה הקצוץ. „הפולנים שמות מצחיקים, הו! פאולה — יופי! אתם עוף!“ צחוק אמיתי צחקה, כאילו לא נקשרה ביניהם קודם אותה שיחה.

„רוצה אני להגיד לך משהו“, אמר שפטל.

„כן?“ שוב צחקה.

הוא קינח זעה ממצחו.

פאולה שילבה ברכיה זו על זו ברישול, והשתעשעה בטבעת משובצת אבן כתומה וזולה. ספק באקראי ספק שלא באקראי, השיקו ברכיו בברכי פאולה. פניו רפו, מחושקי זיעה. הסיפון המסואב, המצוטף אדם וגעיות קול ותרמיל הגב המסורבל והשחוק שלצדו הטרידותו בשממון זעוף ובנהית לב כמוסה. גופף ידו וגירש חיפושית גדולה ושחורה שהתחממה על המעקה, וגבה נוצץ כירוקת ביצה.

„מצלצלים לצהרים!“ אמרה הנערה וקמה ללכת.

כעגן קטורת אדום, מפויח כחול וסגול, נסדקה החמנה אורות. הים מצולק ערוצים בצבע יין כבד. זה שעות אחדות מחפש רובן אחר פאולה ואינה נמצאת לו, כמו בלעה הים. נתיגע מטלטל תרמילו עמו, כל העת. אשה עוברת על פניה, צהובה כלימון. אפשר פאולה מקיאה בתאה. הרוח גוברת. רובן מוצץ עשן. עד ארוחת הערב עוד שעתים.

בין כה וכה צצה לפניו פאולה, כמו תופיעה מבטן הסיפון. שפתיה משוחות אדמומית דשנה ושצרה רכוס ומדיף בושם חריף. בצעדה אליו הניעה כתפיה והיתה צוחקת.

קורת רוז רבה שבע היום רובן. לעולם אין אדם צריך לחוש עצמו משועמם. כל-כך מיהרו לצלצל לסעודת ערבית. פאולה רעבתנית, הריקה אל קרבה כל צלוחית המרק שהביא לה שפטל, צלוחית גדושה, שנשאה במצעד זהיר על הסיפון. הילוכו הביא את פאולה לירי גיחוך. היא אמרה: „הנה אתה שופך את כל המרק!“ — וצחקה לו. אחר כך אמרה שיש לה מיני ממתקים בתרמילה, תרוץ ותביאם. כהרף עין שבה, וחזה מתנשם בכבודות. פליאה בעיני רובן שמשאירה ממתקים בתא, הרי יכול אדם לקחתם. הוא את תרמילו אינו מניח מידו.

„את משתעלת“, אומר שפטל ומעטפה במעילו. רוך בשרה נושב אל כפותיו.

פאולה מציצה בו בתודה. עם שרובן משוקע בשתיקה היא סוכבת-סוכבת בטבעתה כתומה האבן, חוטבת נוצצת תחילה לאור החמה ואחר כך לאור הירח הדק. מעגלות אדים מפציעים על המים, כאצערות כסף, הים דמום. רק הכוכבים, כגחליליות מרטיטות, מתעופפים ונכסלים בקיפולי הגלים והירח בתוך המים — חרמשים מעוקמים משולבים זה בתוך זה.

שפטל כרך תרמילו המרופט במגבת שהביאה לו פאולה, העביר שמיכתו על גושה, ולחוצים בפנית סיפון, בין דנודים, גלגלים ופרקי מכוניות, צנף הלילה את שניהם והיה אחת. עבים הטילו צל כבד על המים ופנס שבקצה הסיפון דמדם באור קלוש.

עובד לילה שבין הספנים געה בשיר של כליון-נפש, כחיתרשדה נכאה.

„הים שקט!“ אמר שפטל, מגפף שצרה ונושם אל קרבו את רוך גושה הכבד והעמוק.

„צריך אתה להזיז את השמיכה אלי, קר לי“, אמרה פאולה.

מכונת מאזוט החל רועמת. בלי ספק מילאו את המוטור.

בבוקר קם רובן ופרצופו המלוסת זורח. הציץ בפאולה ומצאה עכשיו חלק מרכושו חדל, הנערם לידו. נטל ספל מתכת שלה והביא לה קפה חם, בעודה מתפרקדת על הסיפון. והיה מצדד פיו בחיוך נוהר. קולה הגרעינים השנוף והשעיר הזמינו גם עתה לשיחת שחרית, אך רובן עבר על פניו ולא שעה אליו, שלא יצטנן הקפה של פאולה.

ארבעה ימים היו רובן ופאולה שרויים זה במחיצתה של זו בפירת הסיפון. פעמים מסיחים ביניהם שיחות קטועות ופעמים שותקים. בשעות הצהריים הולכת פאולה לנוח בתא, ואז רובן מתפרקד לו על ארגו, לבדו, או נועץ מבטו בנקודה אחת שבים, אחר חרטום האניה החותך במים. החרטום מעלה שולי קצף דלוח. חורים שבצדי האניה פולטים מיני שופכין ומים מרופשים, שנטחנים בקצף ומתפורים. כפצע מאוחה. לאורך קילומטרים, מתמשך השביל שפלחה האניה, שזור בכחול וירוק עמוק. ככל שהעין מרחיקה להביט, מצטלל הכחול ומודקק כריקמה אגדית מופלאה.

ביום החמישי, עם לבנונית של שחר, נראו הרי הארץ. רובן העיר את פאולה, העביר ידו על עיניה ואמר: הביטי! ההרים נדמו ככחולים, רצועתם נתבהרה והלכה. הסבלים על הסיפון החלו דוחקים זה בזה. מלצרים לבושים בגדי שרד שלהם התרוצצו כה וכה, כשהנוסעים עומדים ומנחשים את שעת העגינה.

גם פאולה נעלמה בתא. אחר הופיעה כשתרמיל וארנקים אחדים משתלשלים לה מכל צד על כתפיה.

„לא נכנס לי הכל בתרמיל, מה עכשיו לעשות?“

רובן פותח תרמילו שלו ומגבב בו תפציה של פאולה. אחר הוא נוטל ידיה בידיו, מתרומם על קצות אצבעותיו ונושק לה בשערה הבהיר והקצוץ, עד שהברט משתפל לו ממצחו וצונח על ראשה.

„ובכן, אז, הנה אנתנו כבר יורדים“, אומר רובן.

„כן, רובן, כן“, ופאולה סובבת בעצבנות בטבעת הכתומה שעל אצבעה.

זה בצד זו ירדו בכבש האניה. תרמילו של שפטל תפוח ומנופח בחפציה של פאולה ועשן האניה מדמיע עיניה, המתרוצצות עכשיו בעצבנות הזויה, כחולות כזוגיות. לא היה סיפק בידו לשאול להיכן מוליכים אותו ובחור צעיר מן הרציף גרר לו אחד והצביע לאמור שגברים פה. רובן לא הבין דבריו לאשורם ונבוך ומבולבל תור על שמה של פאולה, מניח לתרמילו להתאבק ברציף, ועד שנתן דעתו לדרוש לפאולה, כבר מצא עצמו במכונת דחוסה אדם שחפזה ברחובות העיר.

ב

ימים מעטים שחה רובן כמחנה האימונים, בשכונתו של ליזר, בתור ארוך, שגוון פניו עופרת וחוסם מתנשא על פניו כעמוד, ובדברו הוא מחרחר בקולו העבה. לאחר שלושה ימים היה רובן שפטל בעל כובע, מספר ורובה משלו, וקצת מלים בעברית. בהשתרעו על המיזון בלילה, מקרטע ברגליו מחמת ליאות. — מחר יוצאים לחזית — נצטייר לו המפקד חביב העינים שפניו שחומים וטובים ונצטיירו לו הגבעות מסביב, הזחובות והמפולשות לשמש, ואילו הוא, רובן שפטל, שעיף מתלאות ומטלטולים, מה לו ולכל אלה? סבור היה, הנה באחד הימים יהיו עיתותיו בידו. אלא שהוא, רובן שפטל, לעולם אין עיתותיו בידו. תמיד מתרגשת איוו צרה, שכב המום ומצטמרר, והמחשבה שיכול הוא ליהרג נראתה לו אוילית ומבעיתה. לא יכול להירדם. ראשו צנח על הרצפה, ליד המזון, ותמונות נטולות קשר דופקות במוחו. מזור, כאילו לא עליו, אלא על איש אחר, שאין לו דמות, עברו כל אלה הדברים, פתאום זכר איך זחל פעם מתחת לגדר מחושמלת במחנה הסגר וזרקורי ענק פילחו מדי רגע את האפלה, והוא זחל לגנוב קצת תפוחי-אדמה וקובים בשדה השכן, איך היה שם אחד, פנר מגרמניה, שהוכרחה לעמוד מבוקר עד ערב ופניו לקיר, וכך מת, ואיך הוא, שפטל, התרוצץ בעיירתו ההרוסה והרוח משתוללת ונתחמת כמו בבית קברות וכתלי הבתים החרוכים גדים ברוח המיללת, ואיך בערב שבת אחד, לפני שנים הרבה,

הביא לילדתו נעלי לפה שחורים וזעירים היילדה יסבה על השולחן וסגרה בעמל רב את הכפתור החלקלק והנוצץ ונרדמה כשנעלי הלכה לרגליה, מחייכת מאושר בשנתה. רובן שפטל טלטל ראשו על הרצפה הצוננת ושיניו נקשו. מעין תרדמה אפפתו ונרדמה לו שנופל ושוקע לתוך תהום הורגיש עצמו ער בשנתו. התעורר, נפחד, הגביה ראשו והסתכל החוצה וראה ענפים טופחים לסירוגין על ריבועי החלונות, וליזר, לידו, נוחר מתוך שינה כבדה. שפטל התהפך על בטנו ושיקע ראשו בתרמיל הבלוי. התירו, חיטט והעלה את האלבום השחוק, הוציא והניחו לפניו באפלה, ובאפלה דפדף בו כרואה. בידיו מישש את העמודים המחוספסים, השחוקים בקצותיהם, וידיו מכווצות ומגוידות מסערת נפש. באחד הדפים שהו, העביר אצבעותיו על התמונה החשוכה, שרטט בידו את דמות הראש הפעוט והסרטים הלבנים המשולבים וצמותיה הדקיקות של היילדה. אחר קירב סנטרו לתמונה, וגיפפה בסנטרו, קפץ פת. פרפר לילה זמזם זמזם טורדני. הידק רובן את האלכום בתוך כפותיה, ממעך פריכתו השחוקה שעה ארוכה, אחר החבו בזהירות לתרמיל, שלא ישגיח ליזר.

באשמורת לילה אחרונה עלו רובן וליזר במכונית משא גדולה וגדושה, ומאחריהם מודגב טור מכוניות ארוך. שעה ממושכת נסעו במישור, שדה הלך ככל שעלה השחר, ואחר הגיעו לשטח שכולו הרים. חרובים זקנים, שדופים, שחו מרוב הירבון והטילו עיגול־צל במדבר האור. מורדות ההרים, הרייגש קדמונים, מבוקעים ומצולקים היו כלהבי סכינים אדירים שמתנוצצים בשמש, ורובן שפטל, מדמה כנפשו שהוא מצוי בתחומם של מעשי בראשית, הריהו בעיניו (בלבושו הירקרקאפור) כויקית הנבלעת לבלי היראות בתוך הנוף האכזרי.

משך כל היום נתיגעו בהרים, ובערב, משנסתמכה האפרורית לכחול מעמיק והולך, החלו מתפוצצות יריות. שפטל נתכוון, דחק כליו לחזהו, ובתי־שחיו טובלים בויעה. פזל כלפי ליזר. גם את המפקד בעל הפנים השחומים ראה, מקפץ בין הסלעים, מוצק ושלז. כאילו לא היתה כל סכנה לפניו. שפטל גלגל עיניו, צופה במפקד בהערצה ובאימה, וחל על גתונו לעברו. שוב רעם מטר יריות. המפקד פקד לא להשיב. קולו הנמוך המה כמשבררות בין הסלעים. שפטל נעצר בנקיק שלו, נבר באדמה, משקע בה ראשו, עגלגל ומעופר, כולו דומה לחפרפרת. החשכה נתעבתה. ההרים השחירו ומעבר להם נתכחלו השמים, צעיף שקוף ומכוכב זהב. שפטל ראה שהעצים רועדים. תפס בגזע עץ ויזר נדקרו קוצים. נחשול יריות נשתבר בהרים והידד רסוקות מכל עבר, כבתוך מנהרה אדירה חלולה, צולפת ברקים. שפטל נתקפד במבצרה־הסלע חייח יזר ורגליו אל בטנו. ולפתע נתרבצה דממת בין הסלעים. שוב נראו רק צלקות אפורות של צוקים וכתמי צמרות שחורים שהתחבטו בהן.

„לסגת!”

נזדעזע שפטל, צמרמורת עברה בגופו ושכח פירושה של מלה זו לחלוטין. מסותר בנזיק הצטנף במחבואו עוד יותר, ובכל מאמצי כוחו ניסה לזכור, לזכור — ולא עלתה בידו. בלש על סביבותיו. דבר לא זע בקרבתו. הקריאה חזרה כמה פעמים, מתרחקת כלשהו, עמומה: „לסגת!”

לסגת, לסגת, חזר שפטל, לא, לא, איני זוכר, רבוננו של צולם, מה זת לסגת, מה זה איני זוכר זה, זה, כיצד זה.

שפטל נתבלבל לגמרי. חזל, נבר באדמה, צימד אליו רובהו, חזר פעמים אין ספור במלמול טרוף על אותה מלה, בלי דעת מה יעשה, רעור יזר מכורכם מאימה. התרומם לזנק. הד עמום הכה בסלע ורוח צלחה בנהמת משב את ערוץ הבקעה. שפטל חזר ונתכוון בנזיק ושפתיו מעופרות. נהמה קטועה נפלטת מחוזה. כל עומס הדכאון של שנים רבות, וזו הנרות שלו בנוף הזה ובכל המתחולל סביבו, ואותה פתאומיות שבה הוטל למלחמה — נתקשו ונתכווצו בו לנקודת סוד אחת. הרעד שברגליו רחש והתפשט בכל גופו, ולפף את צוארו. תהה על סביבו, בזהירות, ומצא עצמו מסוגר בסלע כבחבית חשוקה.

כמעט נחנק מחימה וממורא. עכשיו לבדו הוא פת. מופקר לדממת. ואת הדרך אינו יודע. חיטט בקובע הפלדה, הניפו באויר בזעם ומיד חזר וחבשו לראשו. מגע המתכת הצונן נסך עליו מרגוע. גיפף שולי הקובע באצבעותיו, מתמסר לחיות הנעלמה שזרמה אליו מתוך המתכת המעוגלת, כמתוך גוף קרוב ומרטיט ברטט כמוס. זכרונו נצטלל ונתערפל וחזר ונצטלל.

ובערבוביה ראה את ליזר שנושא תרמילו ופאולה מתעלמת על הרציף ליד הסקיד והמפקד שחום הפנים קופץ מסלע לסלע בלי פחד. ואני פה. מה אעשה פה כל הלילה בהרים.

האדמה היתה לחה. זיעתו הקרה נתמססה ונתערבה בעפר הלח. ריחרח סביבו, ככלב. העפר המיוזע מילא נחיריו. ליאות נוקשה נערמה עליו ולא היה איכפת כלום. חיטט בעפר. ביגיעה של טמטום.

קולות הגיעו לאזניו. סידק פיו ונהם: אנני פפה, פה. — גשמעה יריה. דיחק ראשו בנקיק וסנטרו נוקש בסלע. ניסה לשקול בדעתו. העלטה החוירה. זחל אחורנית. כסרטן. התגלגל במדרון. תיפש אחר רובהו. שכח. נצמד רגע לקרקע המסולעת. חסרון הרובה לא הגביר פחדו ורק בדירותו הוכפלה ללא-נשוא. כאילו היה יצור חי לידו ואבד. הוסיף לזחול. תפס באבן. האבן נעקרה ונידודרה, ושפטל, שאיבד איזונו, נידרדר עמה. עתה הוא בואדי. תפס סלע אחר סלע וזחל. לא ידע להיכן, ולא הרגיש כיצד הלילה הולך וכלה. ופתאום ראה שהלביגו צוקי הסלעים.

עמוד השחר עלה בהילת אור צרה מתרחבת והולכת. רובן שפטל שירך דרכו. אור ראשון סקד את ההרים והברית את האויר הקר שאך זה צינן את הרכסים בלילה. סילון היין הסגול, שניגר על כל המדרונות, נעלם כהרף-עין. ושוב היה הכל מופקר לשריפות יום תמים.

עיניו תעו סביבו. בשיפוע המדרון ראה אנשים מתרוצצים. עכשיו רץ, גטול גשימה, נוסף בידיו וצווח צווחות קטרעות של „הו ההר“ אך איש לא שמע לו. רגליו היו מקרטעות. יגעות משמחה טרופה. ולסתותיו הכבדות לזהטות. אך גם כשהגיע למקום לא שעה אליו איש. ושפטל בשאר עומד, שמוט ידים וקורס תחתיו מאפיסת כוחות. הוא לא הבין דבר. כיצד זה שנעדר כל הלילה והללו לא השגיתו כלל. ועכשיו אינם משגיחים בשובו. פתע צץ לפניו ליזר, כמו פלטה אותה האדמה. פרצוף של צללית היה לו. אטום וקודר.

„א, הנה אתה פה — אתה, לחפש אותך הלך ונהרג.“

שפטל תלה בו עינים נפחזות. פילבל, בלא הבין דבר.

„הנה-הנה פה אני.“

„אני רואה שאתה פה, אלא מה אני עויר אני“, — אפו של ליזר הרטיט, ובדברו היה חוזר

על דבריו בגמגום רגוז.

„כן, כן, זחלתי“, לחש שפטל אובד עצות. „והנה פה אני.“

ליזר גיחך והעוה פניו בסלידה ובכאב.

שחוח עמד שפטל, והכל סתום בעיניו. מה המהומה? בגינו כל המהומה. והנה הוא כאן ואין הללו שמחים בו. ניקה זיתום במצחו וסינן: „יש לך סיגריה? מר לי בפה.“

ליזר שירך אצבעותיו ביאוש. „לא מבין אתה מה שמדברים אליך — לא מבין אתה? הוא נהרג.“

„מ...מי הוא?“

„המפקד. לחפש אותך הלך.“

שפטל הרעידו שפתיו וחדלו. מילמל משהו ולא ידע מה. נתפתלו ונסתכרו המליים בלשונו, וקולו של ליזר הגיע לאזניו, קול צרוד, כמו ליחץ לו מה בחזהו.

„מי אמר לו? מי? הם על כל אחד הם יכולים למסור את נפשם — הם יכולים.“

„מ...מי“, מפרכסת היתה לשונו של שפטל, כלשונו של אילם. שפתיו יבשו והלביגו בדומה לסיד סדוק.

„אתה לא מבין — אתה? לחפש אותך הלך ונהרג.“

„אותתתי?...“

„בודאי אותך, אלא מה? אני הייתי הולך לחפש אותך — אני? לדידי יכול אתה ללכת לעזאזל — יכול אתה.“

שפטל נעץ בו עינים ריקות.

„ובכן הוא מת ואתה פתאום פה אתה. סיגריה אתה רוצה?“ הושיט לו סיגריה. וזו נפלה

ונתגלגלה על האדמה. ראה שאצבעותיו של רובן מרטיטות.

„אתה לא אשם אתה“, אמר ליזר. „מי אשם לו מי?“

„כן, חזר שפטל בקול תפל, „מי אשם לו מ...מי.“
 „אני אותך לא הייתי הולך לחפש.“
 „ודאי,“ אמר שפטל מנסה להתעורר מתמהוננו. דבר חינוך בגרונו, וכעכע.
 „ואיפה הוא?“ שאל.
 „שמה, אתה רואה? שומרים עליו.“
 שפטל מיעך בידו את פניו ותלה בליזר עינים עצבות. אחר נתכווץ כולו, כאילו עמד בגשם.
 „הולך אתה לראותו — הולך אתה?“
 שפטל שתק.
 „לא מבין אני, איזו מסירת־נפש שיש להם.“ נהם ליזר, כוסס לשונו בפיו. פני ליזר דהו
 מכאב. פנה לאחוריו והלך. גם שפטל נגרר אחריו.
 „איפה היית כל הלילה?“
 שפטל לא ענה. בלי זיע עמד. דמעות כבדות נתקשרו בעיניו. ניגבן בחשאי בגב ידו
 והדמעות ניגרו על אצבעותיו. הוא צעד צעדים אחדים מתוך שהיקה.
 ליזר חמק והלך לו.

ג

אפשר אחרי חודש ואפשר אחרי יותר ניתנה לשפטל תופשה. הוא לא ידע אָל נכון.
 שכן הימים דומים היו זה לזה כמים למים. פעמים היו משוטטים בהרים וסועדים לבם בלחם ומרק
 מהביל ומיני סלטים. פעמים רבצו במחנה. הקרבות שקטו. יום יום שרפה השמש את אש עצמה
 על מדבר־ההרים, כגפרית שהתלקחה אי־מאן ולא כבתה. ליד בניני המחנה נערמה יום אחת ערמת
 מזרנים, שהעלו אבק אגב חיבוט, כשמיני יבחושים מזמזמים מעליה. בערבים היתה הציגה אופפת
 בכל והחרובים השדופים היו זעים ברוח. יש והשמים האפירו מאדי חמסין דחוסים ויש והאפירו
 מעבים פחוסים, שכן הסתו כבר היה מאונש על פני הגיאיות והרוח רגע היתה מדמיעה מחמת
 קדרות ומשנהו מחמת להט.

„אבל מה נעשה שלושה ימים?“ — ושפטל משעין ראשו במסעד מכונית־המשא והעץ
 הסדוק מטיח בערפו. יגע הוא מאוד. ענן אבק מתנשא בדרך. שריגי גפנים מטות לגפול. אפורות
 הן ושחוחות ונטולות חיות, כתלתלי אדמה ששיבה זרקה בהם. פרין כבר נתנו, ויבשר־צמקו,
 ואפילו הרוח אינה מעירה בהן נהמת־איושה. ימים רבים היה שפטל הונה על החופש. עכשיו אין
 הוא יודע מה יעשה בו.

„נעשן סיגריה“, אומר ליזר משועמם, וצוחק בפה פעור, החושף שנים מרקיבות. צודק ליזר,
 נעשן סיגריות. ימים כה רבים הזו על החופש.

„צריך אדם בית“, אומר שפטל.

ליזר כלא שומע.

כן, צריך אדם בית, אשה ושולחן להסב אליו.

„אמרת משהו?“ זוקף פרצופו ליזר.

„יש מסעדת חיילים, אומרים, נאכל שם. שם בזול.“

„דאגות יש לנו“, תולה בו שפטל עיניו ומגחך.

„כן, דאגות יש לנו, וכסף אין לנו. כסף דבר טוב.“

ליזר מחכך כפותיו זו בזו. כהות ונוקשות כנחושת הלודה. כן, כסף דבר טוב. הוא, ליזר,
 ידע את החיים. הו, חי חי, עוד איך? התעגמות זו, אף קלה שבקלות, מעשה גערות היא. הצברים
 הללו גדלים כאילנות וספוגים שמש ולשד אדמה כחיטה, כתפוח, כעינב סגול. נוקשים הם ותזקים
 כגלעינים וכמו שרשים מצופפים הם צמודים לקרקע. ואילו ליזר, שפניו השחירו מרוב תלאות
 ובגופו וזחלים, כתיפושיות־רקב, זכרי יסורי־לא־אנוש. מה לו ולכל אלה? כסף דבר טוב. לא כן
 שפטל. נערה מצא על סיפון האניה ושיקע בה עצבו וגעועיו. הוא, שפטל, כל מיני כיסופים
 מכרסמים בלבן. שפעת השמש בלבלה עליו דעתו והריהו משרבב ראשו במבוכת־נפש.

המכונית גמאה את הכביש. אפשר בעוד אור־יום יגיעו לחיפה. רוכסי הכרמל, מרחוק.

ירוקים כמנתה סמיכה וזולפת עסיס. עצים שעל הרכס מסמנים עיגולים על השמים המסגילים.

בתים בודדים בשיפוע ההר, לבנים כאדים צוננים שנתבקעו מהאדמה. ליזר מתנמנם. הכובע מטיל צל על פניו ואפו מתארך. הנה עולים אורות בבתים של הרכס, באפרורית הערב. היו ימים ושפטל היה מתרגש מדברים כגון אלו. היום הוא עונה לקראתם רק בהד עמום, כקפיץ שניתר שלא בעתו.

חבל להעיר את ליזר. הוא עייף.

נצנוצי אור זעים ככוכבים על הרכס.

„לא, לא“, הוא אומר לליזר, „אלה פנסי המכוניות שנוסעים אל הכרמל.“

כהרף עין מתרחב הכביש ואיים באמצעותו. בשעות הלילה הראשונות נחה חיפה מרוכזת. בתים ישנים וחזשים ופיתולי סימטאות הרריות ושדרות מוגהות ורחובות רחבי אפרורית ודקלים וברושים ותרני אניות משחירים בנמל ואורות אדומים וירוקים שנדלקים וכבים לאורך הרציף — ישות אחת של עיר מוצעת בחביון נופו של ההר.

מועדון החיילים שבעיר הוא בנין ארוך ונמוך שחלונות נמוכים רבים בו. מתוך עשן דחוס וצרימות פטיפון צרוד ודיבור רם וגרזני של חבורה ליד הפתח, ומגישות עמוסות המתרוצצות בין השולחנות — נראה, במיזש ובמעומה, חיילים ונערות שחרחרות וזהבהבות. ארבעה וששה סביב שולחן אחד. מהם שקועים בשיחה ובצחוק, ומהם גומעים עסיס אדום וצהוב בקני קס דקים, ומתבלים שתייתם בסיגריה ובמציצות עשן עמוקות.

האשה כבדת-הגוף שליד המזנון, מגביחה רגע פניה מעל לוחות העוגות המאובקות אבקת סוכר ריחנית, וסוקרת את האולם במבט אם דשן ורברדאגות. עתה היא הולכה את ליזר וידידו לשולחן מרובע שבפינה. „הנה פה, תמיד יש אצלנו מקום לכל חייל שבא! אין דבר כזה שלא יהיה מקום!“ — ושוב סקרה הכל בריטוט פירות ובהנאה כבדה וחמה.

הרעים הזמינו תפוחי אדמה מטוגנים וסלט צנון, והאשה הציעה להם לאכול גם סלט דגרי מלוח. אצלנו עושים את זה נפלא, אמרה, וצריכים אתם לאכול טוב, כי אתם בחופש, — ושוב הרטיטה פיותיה הדשנות, ושפטל ראה שדבריה אמת לאמיתה והניע לה בראשו, משוכנע לחלוטין. גם קפה ממותק הביאה להם ומיני עוגות לקינוח סעודה ולטפה גבו של שפטל בחיבה גלויה. כל מה שתבקשו לאכול — אני לשרותכם! עוד לא הייתם אצלנו, מה? — ובמצעד כבד טלטלה עצמה חזרה למזנון. ליזר אמר: רק שלא תופיע לנו חזרה, מה אני צריך שמנה זו? אך שפטל התריס כנגדו: אשה טובה היא, טובה, וכי אין אתה מכיר בבני אדם? — ולעס את המליח המתוכנן בבצל ובלימון. אחר נופף ידו להזמין עוד לחם, והאשה באה במרוצה ואמרה: „אה, כן, רואה אני רעבים אתם! חושבים אתם מרק אין אצלנו? גם מרק יש אצלנו, כל טוב יש אצלנו, חבל שהבאתי לכם כבר את הקפה, הוא יתקרר, הנה אחליף לכם זה מיד!“ ואצה למזנון, כשיריכה מתנדדות על סרובלי שומנו, הופכת אליהם פניה ומחייכת בצמצום עינים.

עכשיו ישב לו שפטל בניחותא וסקר את האולם. השולחנות המרובעים, שעשן סיגריות עטרם בערפל פתלתול, נידחסו עד לבלי הכיל, חיילים וחיילות שהיו מלהגים וצוחקים. צעירים היו מאוד והנערות יש מהן שהיו עונדות מטפחות צבעוניות, ותלתלי שער צונחים להן מבעד למטפחות. בחור בפינת הקלוב, ליד פסנתר שחור ומאובק, ניגן בהרמוניקה, ושני זוגות הגו סביבו במעגל חופו. חלפניות אדומות שעל הפסנתר, קצות עלעליהם האפירו, דהויים, וכיתרו כעין כתר עומם-חרוך את ראש המנגן בהרמוניקה.

„טמפו! טמפו!“ — קרא מישהו מאצל אחד השולחנות, והזמין בירה בקול רם.

דבר זה מצא חן בעיני שפטל.

„שמח!“ — אמר לליזר ונידנד ראשו בתוך מערבל העשן. „נזמין גם אנחנו בירה“,

ובהשיקו כוסו בוו של ליזר, נוצצו עיניו בתשוקה תזוית, ובהתעוררות מתעצמת והולכת.

ההמולה גברה. הנערים והנערות ציחקו. סחור-סחור סבבו שני הזוגות ומיד נצטנפו לשלושה חמישה ושישה וצנפת ראשים זעים בלהיטות. הרוקדים שרו בנשימה קטועה, הבחורים נוספו את מטפחות הנערות כמניפות ססגוניות, והנערות הניעו אגב מחול את ראשיהן עתירי-השער. שפטל נתאוות גם הוא לרקוד, ושתוי למחצה פירכסו רגליו מתחת לשולחן.

עונה אחרי הנערים בנהמה מתובלת רוק ויין. נערה עברה על פניו, קרץ לה בעינו ודמעת שיכרות נתלתה עכורה על לחיו.

הנערה צחקת.

שפטל הוסיף לכרכר ברגליו מתחת לשולחן, השיט פלג-גופו העליון קדימה, בחיבה שתויה, ומשפשף עיניו המאדמות עלה פרץ כוח מתוהו אל קדקדו.

„עוד שתיים!“ נופף בידו. וגופו העגלגל נע בלי הרף, מעוקם ומלוהט. „הנה כך, טוב ליזר, אה?“

ליזר אמר: „הבחור הזה שדיברתי אתו עכשיו, מהאניה, סיפר לי שפאלה פה — הוא סיפר לי, שומע אתה, רובן?“

אך שפטל לא הקשיב. הוא רק גיחך, לא שומע. עיניו היו בולשות בלהיטות בין הראשים החופזים במעגל, ורגליו נעות מאליהן בקצב מיוחד משלהן, הגביה הכוס הריקה באור ותופף עליה באצבעותיו בהתלהבות ופיתולי עשן נתעבו מעל לכוס ופגו נעלמו אל ריבועי החלונות הצוננים והשחורים.

הרוקדים, מיוגעים, רקדו עכשיו דומם. רק גופותיהם נעים ורגליהם הולמות ופניהם משולהבים ומחוריים תליפות, ומיוזעים, היו מנשפים בפיותיהם בקצב עיקש. הנערים והנערות היו צוחקים זה לזו בפנים עייפות ויש שסובבים בעצימת עינים.

„נו?!“ אומר ליזר.

„צעירים הם?“ מגיע שפטל ראשו לפי הקצב, וכתפיו שחוחות.

„צעירים גם ובריאים, מה? ויפים! חה חה.“

„צברים, לעזאזל. כמו עצים פורחים הם יפים. אה, ליזר?“

„עוד שתי כוסיות, הי?“

„תפח רוחך, ליזר, הייתי רוקד, מה דעתך, תרקיד אתי אחת מהן?“

„אידיוט אתה ומכוער, למה שתרקיד אחת מהן אתך?“

„חושב אתה כך, ליזר? לא תרקיד אתי אחת מהן, חושב אתה?“ התהגן שפטל.

ליזר גיחך, מפוכח: „הי, רובן, אידיוט אתה, רובן, כבר חדל לרקוד! שומע אתה, רובן,

סיפרו לי שפאלה פה, סיפרו לי.“

„חה, חה, ליזר, משטה אתה בי, ליזר. הנה אגיד לך דבר: עייף אני.“

האולם כבר נתרוקן למחצה, אשת-המזנון המסורבלת עמדה שחוחה וטרודה בסידור שיירי המזון והכריכים ורמזה לליזר שיגש אליה, לוחשת לו דבר, בניע של דאגה. ליד הפתח כבר עמדו השולחנות הפוכים, זה על גב זה, ורגליהם כלפי התקרה המפויחת עשן, הנברשות הטילו אור צהוב על הרצפה המגובבת ונבות-סיגריות, שכרי כוסות, פיסות נייר מעוכות ועלעלי סרחים כמושים ותלושים. מלח ישוב בכורסה שבפינה, טובב בלי הרף תקליט שחוק של „פיגרו“ ומוזמו הצרוד נתערב בנקישת הכלים מן המטבח, מגישה עייפה גררה עצמה בין השולחנות ואספה לפח את אפר הסיגריות מן המאפרות הגדושות, ושפטל חיך לעומתה, מושיט לה סיגריה ומקריב גפרור דולק אל פניה. גם פניו אפורים היו ועיניו עוממות, ללא ברק.

„שטות ששתינו, ליזר, עכשיו הייתי רוצה לשיר. נשיר, ליזר, מה נעשה עכשיו?“

„נלך לישון, רובן, לישון — טוב.“

למחר אחר-הצהרים הלך שפטל לראות קרוב מרוחק, אדם אפרפר, שתקן ונעים-הליכות, שקיבלו ברגש, לחץ ידיו פעמים רבות, והציגו לפניו בנו, חייל שהתפרקד על הספה וקם לפני שפטל. סוקרו ספק בחיבה ובסקרנות, ספק בשיוון-נפש. האב הושיב את רובן מולו, ובשוחחו עמו שעה ארוכה היה ממולל את גדילי המפה שעל השולחן, ופעמים קם וצועד בחדר וקולו מרעיד בדברו. הוא הזמינו לישון בביתו, כיבדו בסיגריות ובכוסית יין מתוק, ובהשיקו כוסו בוו של רובן „לחיים, נו שיהיה טוב“, שיקע בו עיניו בחיבה כבדה. רובן נתבלבל והקיש לו בכוסו פעמיים ובהקריבו אל זו של יגאל, הבן, הרטיט היין בתוך הכוסות גלים זעירים של אדם כהה. רובן אמר שצריך ללכת, שתברו מחכה לו, ואז טפח לו יגאל על שכמו טפיחה של ריעות ואמר: וכך, ניגש בשמינה „עטרה“. יודע אתה איפה זה „עטרה“? נשתה קפה וקצת נקשקש.

עוד מסבתא שלי אני יודע קצת אידיש. רק ששובר לי את השיניים, חייך חיוך פשוט וגלוי לב. כשרד משם היו עיני שפטל תקועות בלי הרף במדרגות הנבלעות מתחתיו, ואחר מכן שוטט שעה ארוכה ליד הבית, ומבטו מרסם בקצות נעליו. נשען על גדר־בטון נמוכה, מרט בעלעלי פלפל עתיר־ענפים, ובלי דעת בהה על סביבו, אפשר יפגוש בפאולה, ויותר מתמיד השתוקק לפגשה עכשיו. בחלונות הבית ממולו נעו הוילאות ברוח הערב, לבנבנים ושקופים, ופעמים ראש נע מצבר לאחד הוילאות, ושוב ראה שפטל את פאולה מסובבת טבעתה הכתומה ומביטה בו בצפיה. חשב בלבו: לז היה לי כסף הייתי קונה לה טבעת, — ונצטיירה לו צוחקת מול פניו ואומרת: יפה, רובן, יפה! — והזה מרטיט. החל צועד מאר אל ליזר.

„גו, איך היה?“ שאל ליזר.
„טובים הם, טובים“, הפטיר שפטל בלי רצון ושוב מכרסמות עיניו את המדרכה האפורת.

„הסבירו לך פנים, הסבירו?“
„כן“, אמר שפטל והניד ראשו בלאט, „הסבירו לי פנים הרבה, כן“.

אחר אמר:
„אנשים אחרים הם, ליזר, פשוטים הם וטבעיים“.

אז נעצר ליזר בהילוכו, וקולו המחרחר גוון של דמדום היה לו: „וכי למה לא, רובן, וכי למה לא?“ סדקי עיניו פילבלו בעצבנות. „אולי רוצה אתה שגם אנחנו נהיה ככה רוצה אתה?“

שפטל המשיך דרכו, מורכן ראש.

„אני יודע, ליזר“, אמר אל אפרורית המדרכה, „יודע“.

ליזר נגרר אחריו. פניו המשופים היו פתע שקופים כמעט ואפו מנשם כבודת, עד ששפטל נבהל. בוחן היה את רובן בתמיהה עקשת ומחלחל:

„מה חושב אתה — מה? כבר בדם יש לנו הגיהינום הזה שעברנו, מה שעבר עלי — הם לא ראו את כל זה“.

זיעה של התרגשות ביצצה מתחת לעורו. שפטל לא ענה. הוא תפס בורועו של ליזר והוליכו לידו דומם, אולם הלה שימט זרועו, הניע סנטרו בחלחול צחוק מזור, ונד לה. לשפטל, בראשו.

„כבר בדם יש לי זה“, חזר לאחר שהות ולפת זרועו ביד קרה, „ומר לי עכשיו בפה, מר לי בפה, אתה מבין, רובן?“ והוא רקק בצד המדרכה ומצץ שפתיו שהיו סדוקות ויבשות. שעה ארוכה לא נרגע שפטל. לרגעים דיבר אל ליזר בלהיטות ולרגעים נשתקע בשתיקה, ורק כפעם בפעם, כמתוך לוע חלול, היה ממלמל בקדחתנות: ודאי, ודאי, אנשים לא נעמים אנחנו — ומגחך. אשה שהלכה מולם חייכה לעצמה, ושפטל הניד לה ראשו בלי דעת למה. ליזר שאל: מכיר אתה אותה? — אך שפטל היה כלא שומע.

בין ערב ללילה היו העבים מלוהטים כלפידים, מבעד להריץ רקיע ענק. רוכסי הכרמל האירו באור ירוק מזור, וכבתוך מטווה קוריעכביש אדיר נחו אבן זביה עד מלוא תפיסת העין. הואדיות הירוקים נתעמקו מעמקים של ירוק מפוית, ואישם הבהיק מרקע הים כחול וסגול, שם, במקום שהעין מזדגגת ומתעייפת מהביט.

בשמונה, כמדובר, בא שפטל לקפה. בפתח עמד רגע וסקר את המסובים, פוול כלפי הראי שהגביה משמאלו. לא התאפק והסב פרצופו לראי ומצא עצמו מכוער זור. נער ונערה שעברו על פניו, גם הם הציצו בראי, והנערה צחקה אל תוך בבואתה הקורנת. שפטל השפיל עיניו, אותו רגע טפח לו מי על כתפו טפיחה של חיבה וידידות, יגאל עלינו היה ואמר: יפה שבאת, — וסלט שפממו סלטל של קורת רוח. שפטל מלמל להשיב, אך יגאל הקדים והוליכו בחיוך ובשילוב זרוע אל שולחן חבריו. הוא הציגו לפניו החבריא ולפני נערתו, בהירה וחדת־סנטר וחייכנית, ושפטל מולל בכיסו, ועגמת גפשו נתעצמה למבוכה רבה. יגאל אמר: קרוב שלי, רק חדשיים בארץ, — ופינה לו כסא לידו. החבריא, שהיתה שקועה בשיחה שוטפת, סקרה את רובן בביטול־מה ובריחוק־גפוש.

„למה אינך יושב?“ אמרה הנערה בגאווה ובפשטות לאין שיעור, והצביעה על כסאו.

„לא סיפרת לנו שקרוב שלך בא מהגבורים של הגח"ל בטח", אמר בחור שסודר עבה ומשובץ כרוך לו על צוארו ומדד את שפטל בבוז גלוי.

„הגח"ל", אמר שפטל שלא הבין דבריו ורק מלה זו הבין, „הגח"ל אני, כן, והעביר ידו על רצועות שערו השמנוניות הסרוקות למשעי. הנערה עקבה אחר ידו, יד קצרה ועבה, שעורה מחוספס, ושפטל נזדרז לתחבה לכיסו ובלי דעת הביט על שאר זוגות הידיים. שנחו זה על הברך וזה על השולחן, שחומות ובריאות ורעננות.

„מה נזמין?" שאל יגאל, „קפה נזמין?"

שפטל הניע ראשו בהקף. מישוהו הציע לו סיגריה, והנערה קראה: ומי מכבד אותי? וסקרה את כל המסובים בשובבות.

„אנחנו לא לדבר אידיש", אמרה באידיש מגוחכת, מניעה סנטרה בחן ופיתול עשן

תעה בין גביניה.

שפטל התנצל שאינו יודע עברית עדיין, והנערה אמרה: אין דבר, תלמד, — ופטרתי בחיך שוה"נפש משהו, פונה אל שכנה מימין ומשיחה עמו בקול רם ובלהיטות. שפטל גחן ותוסף באצבעו על ידיה הספלה, מביט אל זוגיות החלון השחורה שתנועת הרחוב, אפופת הבל ומרוחקת, נשתקפה בעדה. הוא גמע את הקפה דימס, משיב לסירוגין על שאלותיו של יגאל (שהסב עמו מן הצד משהו) ותולה בו לרגעים מבט תמה ומבולבל.

החבריא חזרה ונשטפה בעשן ובשיחה. מישוהו זמזם לו „סוכב הפינג'אן", והבחור בעל הסודר המשובץ, שראה עצמו ראש המדברים כאן, אמר בקול גם:

„מה אתה רוצה? בא הנה עכשיו כל הזיפת!"

והוא עיזה פיו בביטול וכרך את הסודר בתנופה סביב צוארו.

„וולה, אתה צודק?" אמר אחד, מעשן מקטרת, וטפח לו על גבו, מעשה חברמן.

אחד, בעל פנים רציניות, השעין ידיו על לוח השולחן ואמר בתקיפות:

„שמע, היתה לי מחלקה שלהם לפני כמה חדשים, אתה זוכר? בתחלה שנאתי אותם, מין יצורים היו! תדע לך, אנשים שאיבדו כל קנה-מידה לגבי החיים, לעצמות נכנסו לך, אבל אחר כך ראיתי בהם גילויים שהתחלתי ממש לחבב אותם, בחיי! עד עכשיו אני מחבב אותם", ופני הדובר הסתמקו משהו מדיבור נלהב ומהחלפת מבטים עם בעל הסודר.

הנערה צידדה ראשה גם היא אל הלה, ופסקה בנימה של כובד-ראש:

„שמע, לא פשוט העניין!"

„בודאי לא פשוט העניין!" התערב אחד, „אנשים שעברו משהו", — וכמעט שהפליג

להסביר אותו ענין, אלא שבעל הסודר שוב נפנף ידו בתנועה של בדיחות-הרדעת וקוצר-רוח, והגיס קולו:

„עזוב אותי עם אלה! מצאו להם נושא לדבר עליו! גם אני הספקתי להכיר אותם, יאעני,

קולקציה של אנטיפיטים, אני אומר לך, עזוב ונגמר העניין!"

„אבל תשמע, אחר כך ממש חיבבתי אותם", נתעקש בעל הפנים הרציניות, השעין ראשו

על מרפקיו, מרוגז.

„הוא צודק, דחילק", הפסיקו בביטול בעל המקטרת, מצץ את הטבק בהנאה ומתח רגליו

על מסעד הכסא. „באמת עזוב, מוטב שתספר לנו איזה ציז'בתים חדשים!" — והשיחה עברה לפסים אחרים.

שפטל לא הבין דבריהם, וגם ישב מרוחק משהו עם יגאל, ורק המלה „אנטיפיטים" הגיעה לאזניו, אותו רגע שאלו יגאל מה, אולם הוא התבונן בו, לא שומע, במבט ריק ובצידוק-הדין; עיניו נחו על קבוצת עולים חדשים שישבו בקירבת מקום, משיחים בקול רם ובמדי הצבא נדמו כשבויים. „באמת אנטיפיטים", אמר שפטל בלבו וסקר בגדיו של עצמו באדישות מעושה.

„השתתפת גם בקרבות?" שאל יגאל.

„כן", אמר שפטל, „ומפקד אחד, בחור נפלא, נהרג בגללי". בעצמו לא ידע למה אמר זאת,

ורק החזיר מאוד. משהו הנק בגרונו ונשתתק, כשהורידים האדמדמים בפניו תפוחים משהו.

יגאל עבר לענין אחר והזמין כריכים, לו ולשפטל. גם הנערה נצטרפה אליהם, היא שתה

אל שפטל ושאלתו שאלות אחדות באידיש מגומגמת. צוחקת על עצמה. רובן ענה לה בהתעררות.

צחוק גם הוא, כשהוא לועס את הצריכים. אולם אי-שם, בירכתי לבו נחלה הרגשת אשמה חסרת-שחר, שהלכה ונתרחבה בלבו, משל כאילו הוא אשם בגורלו.
 „אתה עייף“, אמר יגאל, „אולי תישן אצלנו. אבא ביקש מאוד!“
 אבל שפטל אמר: „לא, לא, יש חבר שלי“, והוסיף ללעוס את שיירי הכריך בפנים קפואים.
 „גם החבר שלך יכול לישון אצלנו“, אמר יגאל, „נסדר מקום“.
 אך שפטל לא ענה, במורת-רוח הש כי הוא עצמו מתבייש בליזר, והסמיק. אותו רגע פרצו החבריא בצחוק אדיר. ודאי סיפר מישהו מעשיה מבדחת.
 „מה? מה? שאל יגאל ונטפל להם. גם אני רוצה לצחוק“

שפטל עוד ישב שעה קלה ואחר כך נפטר ויצא לרחוב. חיפושיות לילה זמומו סביב הפנסים, ומכוניות, גחנו בסיבוב, עיוורו עיניו. חייל בודד, משרד דרכו במעלה השדרה, זימר לו זמר על דקל שמיתמר על ההר. שפטל החזיר עיניו לבית-הקפה. מבפנים נדמו לו הפרצופים מרוחקים לאין שיעור. חזו כבד עליו ומבטו נשתהה על יגאל, על הנערה, על בעל הסודר העב והמשובץ. בריאים הם ויפים, לעזאזל, ואותנו הם לא סובלים. — והוא זכר את ליזר, את התנהגותו הקשה, את דיבורו הקלוקל ואת סערת רוחו לפני שעה ואותו צחוק מוזר וכאוב. הוא אמר בלבו: הגה פה אני וזר אני, זר אני, זו החמלה המסתייגת, אפילו יגאל, כמו גויים אנושיים שמתחסיס ליהודי פחות או יותר טוב, כן, כן, בחורים טובים הם, אבל אותנו הם לא סובלים. הוא גיחך והתחיל צועד דומם וידיו שמוטות לו, רפויות.

„כבר בדם יש לי זה“, — שמע את ליזר אומר, והדברים נתערבו לו באותה מלה „אנטיפטים“ שהלמה במוחו ללא הפסק. לא אשם ליזר, אבל כזה ליזר, וגם אני, האמנם מוכרח להיות זה כך תמיד? והוא נשאר עומד, כפוף ואפל, כגרוטה. חשב על המפקד שחוס-הפנים, בעל העינים התביבות, על יגאל ועל האיש האפרפר שהסביר לו פנים ככה היום, פתאום עלו לו בדמיונו חלומות דהויים על שולחן ומפה לבנה, והוא נשך שפתיו, מנהם לגפשו. אותה קנאה דחקה בחזהו עד למתנק ומלים ללא קשר, ודמויות, ונצנוצי זכרון נבלעו באש קנאה זו של עלבון וגעגועים. אפשר, אולי, בכל זאת, הייתי רוצה שיהיה אחרת. צריחת מכונית טלטלתו. נזכר שליזר מן הסתם כבר ממתין לו. בכל זאת שהה, נשען אל פנס הרחוב, וזמום איזה שיר נשכח, מתבונן בצלו של עצמו שנתארך צר ומעוך על המדרכה. עיניו כאבו מלחלוחית. הניד ראשו בלאט, אפור כאפר. פתאום התעורר והתחיל צועד, המום מתשוקה עזה לפגוש את פאולה. האיץ צעדיו במעלה הרחוב ובכל דמות עוברת נראתה לו פאולה. מעלה הרחוב הכביד נשימתו, ופנה, וירד. אדם שעבר על פניו שאלו אפשר יש לו אש, ושפטל חיטט בכיסו בהיסח-הדעת, הוציא גפרורים, הדליק, ונעץ מבט בזהה באיש הזר שלפניו. עוד נשאר עומד רגע, נעור מכל מחשבה, ורגליו מקרטעות על המדרכה הריקה.

יעקב פִּיכְמָן ודורו

משולם טוכנר

של העת האחרונה. כל יצירה שעמדה במבחן מעין זה חזקה עליה שתעמד במבחן הדורות. אולם יצירתו של פִּיכְמָן היא רבת ענין ועשירה חוויות גם מטעמים אחרים. כי אין בעצם בעיה בתחום השירה ובסביבותיה שאינה מתעוררת בעקבות יצירתו. כלום לא יתעורר הקורא בראש וראשונה לבעיות של שירה ומציאות, דוקא לאור „הסכנה“ האורבת לו, כביכול, בשירתו של פִּיכְמָן. להלכד למקסם השירה ביפעתה המזוקקת, ולהאסר „בהיכל השן“ של השירה הטהורה, תוך הסחת דעת גמורה מן המתרחש מחוצה לה? היעבור הקורא על הניגוד הדיסונאנטי בין השירה לשמה ובין המציאות, שמתוכה צמחה, ללא תשומת-לב על עצם מהותה של השירה, תכליתה ונתיבותיה? והיתכן כי הקורא יתעלם מן הזרוע היוצרת השניה של פִּיכְמָן, זרוע הבקורת, ולא יתעורר ללמוד משהו מן המבקר על היוצר והזור חלילה? חקר זיקתה של השירה למציאות ולבקורת ביצירתו של פִּיכְמָן עשוי לסקוח עינים בשטח היצירה בכלל ובתחום הספרות העברית ביוחד.

ב

אכן, עיקר הבעיה בשירתו של פִּיכְמָן היא בעית הזמן, ולא משום שהיא משמשת נקודת-מוקד ומקור השראה ביצירתו, אלא להיפך, דוקא משום היעדרה המדומת, כי היעדר מופלא זה, שקוראיו ומבקריו הרבו להטעימו בגלוי ובסמוי, מסעיר את התודעה נוכח האפשרות המתמיהה, שתיתכן שירה של משורר מסוגו ומזמנו של פִּיכְמָן, שלא תהא טבועה בחותם הדור, ולמותר יהיה לציין, שאין לאל ידו של קורא עברי לפטור בעיה מעין זו מתוך ביטול ומנוד ראש של אסתטיקן מושבע. גם אליבא דפִּיכְמָן עצמו (הוא פִּיכְמָן המסאי והמבקר) לא תיתכן שירה פורשת ומבודדת בתחומה של הספִּירות העברית. הן בכל אשר כתב על משוררים וסופרים עבריים, ראה להטעים, ולעתים קרובות מתוך אינטימיות ממזאִרית, כי הרקע המציאותי הוא מפתח הקסמים להערכת היוצר, ואם אמנם חותר הוא בעיקר אל התפיסה הכללית במהותו של היוצר על גווניו וצלליו, ואינו גותן את

פִּיכְמָן שייך לאותה חבורה מופלאה של סופ־רים ומשוררים בספרות העברית (מנדלי, טשרניחובסקי ועוד), שמעולם לא חדלו לצמות, שלא גיל ולא תמורה (מה רבו התמורות!) עשויים היו לייבש את מעינות יצירתם. להפך, דומה כאילו ציפו לשעת ערבם כלשעת הרויה הגדולה, הבלבוב המאוחר הוא המביא גם את הברכה הנכספת, את היבול הבשל, כי „כפליים ייף מתן אשר אחר“, לפיכך לא מעט יופתע גם הקורא הותיק למקרא שירתו של פִּיכְמָן, ולא רק משום שהפעילות הבקרתית הגדולה של המשורר מסיחה לפרקים את הדעת מן היצירה הפיוטית שלו, אלא גם עצם היצירה וגילוייה האחרונים סמויים במידת-מה מעיני הקורא, וסמויים הם מדעת ושלא מדעת: מדעת — על שום „המוס־כמות“, האורבות דוקא למשורר מסוגו של פִּיכְמָן, המעוטר זרי תהילה, ושלא מדעת — על שום הרגישות המחודדת והנסערת של זמנו המעורר, ער, המתחם מלכתחילה בהיסוס לכל יצירה של בן דור קודם, וכבר המשורר עצמו קבע תחומים בינו ובין קוראיו החדשים בכוח ההבחנה האינ־טרוספקטיבית, באמרו:

רַבִּים דָּבְרוּ סָרְהָ בִּי, כִּי אֵינְנִי
שֶׁלֶם עִם הַתְּהַשׁ, וְכִי עָסִי
תְּאוּם־נַפְשׁוֹ אֵינְנוּ עוֹד לְרוּחַ
זְמַנְנוּ הַעֲקָם. — — —

(אידיוליות יט)

אולם אין לך, דומני, דרך טוב יותר להפקיע ולערער מוסכמות עבשות מעצם היצירה בפרי־חתה הרעננה, ואמנם אותו ריח מבושם של לבלוב, השרוי ב„פאת שדה“ וב„דמויות קדר־מים“, עשוי לא רק לפזר ערפל של דעות מקוב־לות, אלא לתבהיר מחדש את דמותו של המשורר בעיני הדור, ואף אותם גילויי היסוד, שמבקרו של פִּיכְמָן היטיבו למצוא בשירתו, על יסוד קבצי שיריו הקודמים („גבעולים“ 1911, „ימי שמש“ 1934, „צללים על שדות“ 1935), אף הם מוקרנים עתה באור חדש, מאתר שעמדו במבחן

דמויות קדומים מאת יעקב פִּיכְמָן, שירח ופרוח, מוסד ביאליק, ירושלים תשי״ח.

לנשמתו, ושעל כן משוללת שירתו קונפליקט נפשי גדול, היעדר שמן הנמנע הוא להתעלם ממנו — כל אלה הולידו את הדעה, שפיכמן חצה את דורו לא במקום התורפה אלא בשוליה, לא במערבולת, כי אם בנתיב המרגועים.

ג.

האמנם כן הדבר?

קובצי שיריו האחרונים, שמתחם הפיוטי נפרש על פני יובל שנים, מפריכים הנחה זו. ההד הבוקע עתה מתוך שירתו נעימתו אחרת, והמוטיבים היסודיים שלו מתגלים כנובעים ממקור שונה ממה שנראה ונדמה היה קודם לכן. פיכמן שוב אינו נראה רחוק כל כך, „יליד המרחקים הנאויים“. מסתבר כי נפש נודדת וחסרת שית עשויה לחוש ולבטא את חבלי דורה לא פחות מנפש מתבודדת ומעורערת. אף הבריכה הרוגעת מלאה סערות לב — עיין בביאליק. ופיכמן עצמו אומר: „גם בשקט ובנהרה יחלום סער-ליל ושחור“.

עלינו לזכור כי מידת ההד תלויה לא רק בחלל הקליטה של היוצר, אלא במידה רבה גם בעצמת קולו של הדור. ואם כל יצירה באשר היא יצירה מעורה בשרשי הקיום, השירה — האינטואיטיבית שבכל האמנויות והגותיות — על אחת כמה וכמה. ואם כל הוויה של דור מפלסת לה נתיב לתחום היצירה, דורו של פיכמן על אחת כמה וכמה. וככל אשר נתאמץ לתת רסן על לשוננו ולשכך את רגשת לבנו, אי אפשר לנו שלא להתפס למידה מסוימת של פאתוס, כבואנו להעריך דור זה. ואף אם חשודים אנו על גדישת הסאה, מחמת היעדר דיסטאנס מתאים, רשאים ואף מוסמכים אנו להסיק מסקנות ללא חת. כי תהיינה אשר תהיינה הבאות, את סיומה של תקופה גדולה זו ראינו בעינינו וחזינו מבשרנו: האימים גם הנתמות נתגשמו, הרעות והטובות באו כתומן, ולאור הסיפא נסתבר גם הרישא, המעגל הושלם, וכל חליה בו רתוקה לרעותה מתוך הכרח הגיוני ובתוקף של גורל. ואמנם לא היה בישראל דור כדור הזה, שתמצית הווייתו תיחשף ללא שייך על גלויותיה וסתומותיה. ומי בעצם עשה את המלאכה הזאת? מי קרע חלון לבני הדור עצמו, וגנז את תמצית הווייתו בשביל הדורות הבאים? מי עמד על פתחו וקרא מראשית אחרית, ומי שמר ושומר צעדו למען ייטיבו הדורות הבאים לקרוא מאחרית ראשית? את המלאכה הזאת

דעתו לחיטוט נקרני בהשתלשלותו הגנטית או הביאוגרפית, הנה לאמיתו של דבר, אין כפיכמן מבליט את הזמן והחלל ככורההיתוך לכל יצירת מופת. וילנה, וארשה ואודסה, ששימשו רקע לצמיחתו של דור התחיה, ניצבות לפנינו על ריחן וגוניהן, נחלי השראה איתנים ליצירה. לא דעות ונטיות בלבד לפנינו, אלא גם רישומי אור וצל, אקלים ואיירה. — שרטוטים לקלסטר-פניהן של ערים אלה, אגב זיקתן ליצירה העברית שנוצרה בקרבן. ואף זו: פיכמן גלח לסיעה של בני-עליה, שמסכת יצירתם משקפת את תקופתם הנסערת יותר מכל מסכת יצירה אחרת בספרות העברית. דורו של ביאליק אינו איפוא מושג ספרותי בלבד, הרי זה מושג חברתי היסטורי במלוא המשמעות. פיכמן עצמו עזר לא במעט בקביעת דמותו של דור זה. כלום לא מוזר הדבר, שעל פיכמן לא נאמר מעולם, כי הוא מטיעתו של ביאליק? וראה זה פלא: שעה שבני הדור (ואפילו טשרניחובסקי בכללם) ננהו אחרי ביאליק, דוקא הוא, שלא פרש מרבו אפילו לשעה קלה, נמצא מהלך בשבילו בלתי נפגע ובלתי נפגם מכל וכל. כל שהסעיר את הדור הזה: השבר הגדול בתחום היהדות הרוחנית, התקפה הגדולה שהדליק הרצל, שירת העוז וההסתערות שבה התנחשל הכוח האיתני של ביאליק, וסערו הקולות ההמוניים של התקופה, והאכזבה האיומה של שנות 1903 ו-1905, שנות הזעף ונבואות האחרית של ביאליק וברנר, שהן, אגב, גם שנות בכורי שירתו של פיכמן — כל אלה התרחשו, כביכול, ממנו והלאה. אותה שעה הוסיף לרקום את לחש דשאיו, ולא זו בלבד, אלא דומה כאילו נלחם בהשפעתם הכופה של סייגי דור ולבטיו:

אַל נָא תְבוֹשֵׁי נַפְשִׁי,

מֵעוֹדֶךָ הָיִית נוֹדֶדֶת,

לֹא נִדְרָה מֵעוֹלָם עֲצוֹדֶךָ

חֹמֶת עִם וּמוֹלֶדֶת.

(רנת דרכים)

כלום לא יהא הדבר כדיסונאנס לתקופה ולגעשה, אם המשורר יכול לאמר, ולו גם בניב עלומים מתרברב:

— — קוּם מִה לָךְ פֹּה

יְלִיד הַמְּקָרְסִים הַנְּאִוִּים...

(„גבעולים“)

האופי האינדיבידואלי, כביכול, של היוצר, המשתקף מתוך שירתו דקת הצליל; ההרגשה, המלווה את הקורא, שלא שטן ולא מלאך התנכלו

ואם שקצה לעלמים.
וגדול תתהו כפכיב ונורא כפכיב תתהו
ואפס כפלט...

(דבר)

שירת האור פסקה. ניצחו המצויקים את
אראלים. ושוב אין לבו לחזון העתיד. ובמידה
שיש חזון בלבו, הרי הוא נמשך אחרי העבר
ללא-שוב, אחרי הילדות (אחד אחד ובאין רואה).
מאז חשתלט האלם הגדול בנפשו. ואף עליתו
ארצה וישיבתו בתוכה לא שובבה נפשו ולא
הרטיטה כנורו. קודר תחת לתץ גברות אחריתו
נשאר „מאחורי השער“:

איך אבוא כשצרי
ארץ הסגולה,
ומפתחי שבור,
ומגלת נעולה?

(מאחורי השער).

קו כליה זה מתוח על רוב סופרי הדור
ההוא. אף אם זכו לעלות לארץ ולשבת בתוכה.
היש יאוש קודר מזה של ברנר, ולבטי אין-מוצא
קשים מאלה של עגנון? וכלום לא הזהיר
שניאור על ימי הביניים המתקרבים? ולא זו אף
זו. צלו של דור זה נפל גם על דור היצירה
הסמוך לו, זה שזכה להשתלב במסכת הגאולה:
כלום לא הורעלה מחמת יאוש וסורסה באיזור
הדם שירה שעלולה היתה להיות שירת גאולה
עזה וגדולה (אורי צבי גרינברג)? וכלום לא
גברה המפולת על הפיוס, ובמידה שקומץ האור
והתקוה ביקש לו פורקן — הוא מצא בקצב
ובריתמוס בלבד ולא בתוכו, שנמסך לענה ורוש
(אברהם שלונסקי)? וכלום פסחו זועות הדור על
כמה צעירים מן החבורה (ש. שלום ואחרים)?
אכן חותם אימים טבוע ביצירת הדור הזה.
ומה על הרגשת התהיה? וחבלי הגאולה
ולבטיה, נושאי משך הזרע, כלום הם לא ייפקדו
על ידי שר היצירה? היאבד קולם בקינה
הגדולה? היתכן כי „אף על פי כן“ היוצא,
שגבר על היאוש ובא על תיקונו המלא במפעל
אדירים, ש„מימי זרובבל ידינו לא כוננו“ כמהוה,
היתכן כי הוא לא יבוא לידי פורקן ביצירת
הדור? יתכן ויתכן. מצעד המות שצעד דור זה
עשוי היה להקדיר את היצירה ולקפת כל צליל
של תחיה ללא הזללא בת קול. ואף על פי כן,
ונו גדולתו של הדור, לא אבד הצליל הרונן.

עשתה הספרות העברית החדשה, בטרם היותה
ללשוני-עם ושפת-מדברים כבר גילתה הלשון
והספרות העברית כושר אינטואיטיבי לגבי המצוי
אות, תחושה בלתי אמצעית לגבי העתיד, ויכולת
אינטרוספקטיבית לגבי היחיד, המעמידים אותה,
מבחינת זיקתה למציאות, על רמה שאין להת-
בייש בה. האין זה פלא מפלאי הדור הזה! אמנם
בהיעדר תחומי יצירה וסוגי אמנות אחרים, כמו
אצל שאר העמים, נאלצה הספרות הבלטריסטית
בלבד לשמש בית אוצר וכלי מבע לתסיסתו של
הדור. אולם הכרח הצמצום שפעל כאן במידה
כה רבה, לא יגונה, הוא הכשיר את הספרות
העברית והעלה אותה למדרגה של סיסמוגרף
רחונו, המשקף כל גייע וזיע במציאות הנסערת,
ובעיקר, את שתי הרגשות-היסוד שהלכו צמודות
ומשולבות בדור רב פגעים ורב סיכויים זה —
את הרגשת הכליה ואת הרגשת התחיה.

ד

אכן רק עתה, אחרי שזאת הכליה של יהדות.
אירופה מחד גיסא ותקומת מדינת ישׂאל
מאידך — שתי תחנות-סוף במסע הדור ואבני-
גבולו — ניתן להבחין כיצד נתרקמו ונשתלבו
שתי הרגשות-יסוד אלה במסכת הספרות, רק
עתה, ולא קודם לכן, ניתן גם להפרידן ולעקוב
אחרי כל אחת ואחת מהן בתחום יצירתו של
כל סופר וסופר. כי כל עוד גע הדור והתלבט
במבוכתו ואימתו, בטרם באו הקללה והברכה
כתומם, ניטשטשו התחומים גם בספרות. המקור
המשותף לשתי הרגשות אלה — המשבר הרוחני
והורבן המסורת בתפוצות והשמד החמרי והגופני
שארב ליהדות אירופה במיוחד — אפף את הדור
בהרגשת כליה לאין מפלט. ילל הגלות הבליע
את קול התחיה הדק, אף כי לא טשטש אותו
כליל. עתה, לאור המציאות שנהשפה, מתבהר
סולם הצלילים, ואתה קולט כל צליל וצליל לפי
טיבו ומהותו. עתה, דומני, אין עוד ספק שביא-
יק תדור ביסודו הרגשת כליה ללא קרן אור.
יתירה מזה, ביאליק הטביע את החותם הקודר
על ספרות הדור, כבר בתרס"ד, היא שנת
האכזבה הגדולה, הוא חוזה מראש את השואה
המתקרבת.

נפל דבר בינינו ואין יודע מה נפל,
ואין רואה ואין מגיד.

אסורלם נרחה לנו השמש ואם שקצה —

לֶאֱרֹץ רַבָּה מֵעוֹלָם, וְתָהִי לְךָ מוֹלָדָת
כָּל עֲבֹרֹת יָרֵק וְכָל מִרְחָב לְעֵנַן עֹבֵר...
(צל מזלזל)

שועת תועים ועקורים, הממלאת את חלל הדור, נתגלגלה איפוא ברננת אמן הרואה עצמו כאזרח בכל אתר ואתר. בת־קול מעין זו לנהמת הדור אפשר רפה היא מדי, אך אין להתעלם גם ממנה כביטוי נאמן ופורקן מקורי לאותה בריחה בלתי־נמנעת ממציאאותו הנראשת של הדור, בריחה החופכת אצל פיכמן למסע־דרור. והלא דוקא סגולת־נפש זו, להתור אל האור בעצם ההתמוטטות, הכשירה אותו, אולי יותר מכל אדם זולתו, להיות משורר ההרגשה היסודית השניה — הרגשת ההתחדשות, שדור זה הרה וילך בחבלי אימה וזועה.

בכוח נטיה זו, הטבועה בשרשי הווייתו, חצה פיכמן את דורו לא בשוליו, כאמור, אלא בנקודת המוקד שלו; לא בנתיבי־המרגועים, כי אם בדרך ההתלבטות. והרי אף דרכה של הגאולה לא היתה סגנה בשושנים, והלבטים לא היו נחלת משוררי הכליה בלבד. יסורי הפרידה והעקירה והמעבר וההתערות, כפו על הדור חשבון־נפש נוקב. אין דור נפרד מהווייה ממשית, ולו גם נבוכה ומעורערת, ונצמד להווייה חדשה אלא מתוך יסורים ולבטים, ומגילת לבטים זו על שני קטביה גולל פיכמן בפואמות שלו ("דמויות קדומים"). כי מה הן לאמיתו של דבר סערות הנפש, המזעזעות את רוב דמויותיו ההיסטוריות, אם לא סערות תקופתו ולבטיה, ועל כולם פקעת היחסים הסבוכה והנבוכה עם המולדת? צער הפרישה וחבלי הקליטה הם הם הצירים המרכזיים שמסביבם מתלבטים גבורי הפואמות. שמשון ("שמשון בעזה") הוא בבואת הדור. דור חצוי ומפולג, שגם בעמדו על פתחי מכורתו, לבו בל עמו. כי חושש הוא מפני צמצום תחומים ונמיכות קומה ב"עירום מולדתו", לבו נמשך אחרי ההוד והאושר הרומזים לו בנכר. על אף הכליון האורב לו שם, נדמה לו, שרק שם עשויים כוחותיו הצבורים והבלומים למצוא להם כר נאות לפורקן הנכסף:

קָרַיִת אוֹיֵב! פֶּה זֶר לִי שֵׁם הַפֶּל,
וְכֵה מ'שֵׁף מֵאָן.
וְאֵי — זֶה גִּזְרִילִי לְשֵׁאת אֵל עִמָּךְ
נְקָרִים יָבוּל הָרִי, פֹּרֵר טִילִי

ה

יעקב פיכמן הוא בלי ספק אחד ממתיימעי, שיצירתו־הוקרנה בעיקר בקרני־ההוד של ההווייה החדשה, כשם שיצירת ביאליק הוקרנה במידה ניכרת בקרני המות של הכליה. הוא שמר אמונים לסגולת ניבו ולאייכות תחושתו.

כֵּן, בְּאֶמְנָה טַעוּרִי לֹא אֶקְבְּתִי
אֶת הַנּוֹשָׁאִים בְּקוֹל גְּדוֹל וּבְקֶאֱפָה
עַל שְׁפִתֵיהֶם אֶת קֶרֶט צְדָקָתָם,
הֲדִין עִמָּם — נִיבִי אַחַר וְאַחֲרָת
שְׁלִיהוּתִי. אֶת זֶה אֵין לְשִׁוּתוֹ
(אידיעות ים)

אין פירושו של דבר שנעימתו של פיכמן נקיה מכל תגובה לחרדת זמנו. את האימים הגדור לים אמנם לא ידע וסיוטי־אחרית לא ביעתוהו, אולם את ענות הדור חש אף הביע לפי סולם צלילים עצמי ומקורי משלו, לא הצליל של ביאליק, הנזעק בחמת אין אונים ותשוקה שלא באה על סיפוקה; לא תרועת השובע השחצנית של שניאורי, שנקם את נקמת חסרונו מעבר לתחום, — אלא קול עצב טמיר־משולל תביעה וקובלנה, המתנגן בענימת פיוס וויתור. רעב של דור נתגלגל כאן בכמה־התלב שאין לה ריחה, וצער של דור — בתוגה חרישית מפרה ומת־רוגנת:

לֹא עֲצָבְכֶם טַפַּח אֶת שִׁירֵת נְעוּרֵי
(צללים על שדות)

מִדְמַמַּת חַיִּי אֲנִי אֲרַגְמֵיהֶם...

אֶךְ עוֹד מִפְּקָר חַיִּי עֲצָבְךָ נֶעְלַם זֶה לִנְנִי
וּבְגִדְלִי גְדֹל עִמִּי יִגְוִי
אֶךְ עֵין הַגִּיל לֹא חֲרָבָה כִּי הִשְׁמִירָה
וּבְשׁוּלֵי הַעֲלָלִים דָּבַק זֶהב הַנְּהָרָה.
(לא לצללים אכחה)

בזכות סגולת־קסמים זו, שנתברך בה המר שורר, נתגלגלה עוד חוויית יסוד בדורנו גלגול מפתיע: יצר העזיבה והטלטולים, שעקר בהכרת בלתי נמנע את צעירי הדור מעירות מכורתם וממקורות נינקתם אל מעבר לבהרות ומחוץ לתחומים, להיות נעים ונדיים, תועים ונבוכים בעולם זר ומתנכר, לאין תכלית ומטרה (ברדיי צ'בסקי, ברנר, גנסיין) — הפך אצל פיכמן להיות משאת־נפש למסעות ונדודים בכל הארצות ובכל האקלימים, ללא הרגשת זרות:

יִדַע אֲנִי לִכִּי כִּי הָיִיתִי הַפְּקָר

ניקה" וברות ("רות") כבדמויות המסמלות בהויתן את החוליות המשלימות במעגל הגאולה. הבעש"ט לא זכה ואילו בריניקה המתנכרת לעמה, ורות הנכריה זכה. כלום חסרת-משמעות היא העובדה הזו? נעמי, רות ובריניקה מסמלות בלי ספק את לבטי הורות והנכר שהדור בבואו להתמוגג מחדש עם ארצו, היה חייב להתגבר עליהם. הן מסמלות גם את השילומים והפיוס שהמולדת נושאת לבניה, שהתרחקו ממנה ונעשו זרים לה כבני נכר:

נְעָמִי: וַתִּקְרָא לִי מִלְּנִי מִתְּחִילָה
וַתִּקְרָא לִי כְּאִם לִילָדִים פְּזוּרִים
כְּרָגַת לַיִל, לְשׁוֹב אֶל מִתְּבָא חֵיקָה...
(רות)

אולם מעל כל אלה מרומז בהן סוד הפלא שבדור, זה המסעיר את תודעתנו: על שום מה זכה דורנו מכל הדורות? תשובתו של פיכמן אינה משתמעת לשתי פנים. דוקא הדור הזה, הזר מאונס והמתנכר מרצונו, שהרחיק לכת מעמו וממסורתו יותר מכל דור אחר, הוא גם שהוכשר יותר מכל דור אחר לגאול ולהגאל. כי הוא תונן, זאת הפעם הראשונה, בחוש האדמה, שאבד לנו בדרכים האבלות. צריך היה הדור להמיר את ישותו ולהתגלגל בהוויה חדשה, זרה ואדישה לכל הקונפליקטים הנפשיים של הדור הקודם, כדי שיוכשר לחוש טעם עפר ולהבין פשר גוף. בריניקה יודעת:

כִּי יֵשׁ בְּגוֹשׁ עֶפֶר בְּלֶבֶד
כְּדִי־קוֹמִים עוֹלָם אָבֵד,
כְּדִי קִדְשׁ שְׂגָרֵי חַיִּים
עַד אִם יָשׁוּבוּ לְאֱלֹהִים!

ואף לרות נהיר סוד התמוגגות הנפלאה עם מולדתה החדשה:

כִּי כִּנְעָן בְּאֶדְמָה פָּחַת בְּגִלִּי
כְּרִית קִדְשׁ עִם מוֹלְדָתָהּ וְהִנְחָהּ.

1

מכאן ערכה של שירת הנוף של פיכמן. בשירה זו יותר מאשר בכל סוג אחר בשירתו, ואולי אף בכל שירה אחרת בת זמנה, השיגה הרגשת ההתחדשות, שפעמה בדור, את תכלית מאוייה:

כִּי נוֹף הוּא לְכוּד פְּלֵאֵי אֶרֶץ כְּמוֹסִים...
(רזי נוף)

עַל שְׂדוֹת זָרִים תְּמִיד! קֶשֶׁה לִי עֲרֵף
כְּמִי שְׂאֵת לְבַדִּי. — —

(שמשון בעזה)

אולם הדמות הטראגית ביותר הוא הבעש"ט ("עלית הבעש"ט"). בקוצר אונו להינתק מן הגלות אתה שומע צחוק-לעג של שטן המשתולל בגורל עם. הבעש"ט הוא שבוי הגלות, תחילה מרצון ואחר כך מאונס. נסיונותיו הנואשים להינתק מחבלי קסמיה, שהוא עצמו טיפחם, מסמלים את מעגל הפלאים של כל דור-מדבר: כיצד יפרד מהמקומות אשר הזינו את נפשו, אשר מהם ינק ולהם השפיע את שפע אורו? כיצד יפרד מן הקברים, מן השדות, ממכורת ילדותו. תחת לעלות הוא יורד. תחת להגיע אל ארץ הבחירה הוא שב, כביאליק, אל נוף ילדותו:

וְלָמָּה נִשְׁמָתִי עַד כֹּה דְבָקָה
בְּאֶלֶּה הַיְהוּדִים, בְּאֶלֶּה הַשְּׂדוֹת
וְלֹא תוֹזוּ כִּפְחֵד, פֶּן תִּמְאֹט
וְתַעֲקַר מִקְּבֵל הַעוֹלָמוֹת?

(עלית הבעש"ט)

השאלה היא ריטורית בלבד. הוא יודע את התשובה. חטא חטא, כי "ימים רבים היה לבו שקט בעוד עולם עקוד על המוקד", כי הוא הטיף לבטחון ולשמחה, הרנין את הוויתו בניגון ומחול, והשתיק את ילל השכינה ואנסה להענות לו באשר נמצא; כי לא ידע שאין גאולה אלא למי שעוקר מלבו כליל כל חן מפתה וקסם משכיח גלות מרה:

וְלֹא יִדְעָתִי כִּי אֵין לְפָדוֹת,
אִם לֹא נִשְׁמָו קֵל הַשְּׂדוֹת,
וְלֹא לְחִכָּה שֵׁם שְׂאֵרִית אֶל — —
אִם לֹא זָהָם, בְּאֶתְנֵן זוֹנָה,
שִׁיר מְחָרִישׁ וְלֵל הַשְּׂכִינָה,
חַן קִשְׁכֶּם עֲלֵבוֹן יִשְׂרָאֵל.

(עלית הבעש"ט)

הרי לפנינו וידוי של משורר מיוסר בספקות, הנחרד אל גורלו ואל יעדו, החושש שמא לא יעמד לו כוחו למלא שליחותו, כי לא נועד על פי שורש נשמתו להיות תנים לבכות ענות עמו. אולם הגורל פסק לזכותו. השליחות הוטלה עליו. כינורו הוא אשר נועד לשיר את שיבת שבותה של אומה והתעוררותה מחדש במולדתה. ודוקא משום שניבו אחר והרכבו הנפשי שונה ונפלה מבני דורו, דוקא משום שהוא "יליד המרחקים הנאויים", לא לחינם בחר בכריניקה ("ברי")

גבר לסגולותיו העצמיות ביותר. הוא מרסן במידה רבה את ההבעה הלירית ומשתחרר מן השעבוד הסוביקטיבי, את אשר ביקש לחינם בפואמות הרמטיות („הבעה מלאה יותר באמר צעות דמויות אוביקטיביות“), השיג בשירת הנוף. כאן הוא מתגלה כפורטרטיסטן מובהק, היודע לתשוף ביכולת פלסטית כל צליל עצמי וכל קו מקורי בארשת הנוף. כאן הוא כמעט אפי. אוביקטיבי וגבישי. האינסטינקט של הדור וטעמו תבעו ממנו שירת נוף כזו, טופוגרפיה פיוטית זו. כי בטרם יצא לכבוש צריך היה הדור לספוג אל דמו את קלסתר דמותה של המולדת, את קרקעה ונוסה במוחש. זאת אין להשיג אלא בדרך החוויה הפיוטית. זו היתה שליחותו של פיכמן.

הוא מילא אחריה כאחד מגדולי משורריו וחזויו של העם. הוא בישם הרנין את היצירה העברית, אף הכין מצעדי דור בא. הוא השלים את המעגל. מעתה הוא שר לזה אשר יקום אחריה, לזה אשר ידמה לו ולא יהיה כמוהו:

אותו בֶּשֶׁר לִילֵי הַחֹלְנֵי,

וּבִי יְצוּק הַשִּׁיר אֲשֶׁר קָדְמָהוּ,

וְהוּא, אֲשֶׁר יָקִים אֶת תּוֹזְנֵי,

אֲשִׁיר אֶת שִׁיר תַּיִו אֲשֶׁר נִסְלָאוּ.

(אשר יקום אחרי)

זו היתה שליחותו של פיכמן. לכבוש את אדמת המולדת ונופה בטרם נכבשה בפועל. יתרה מזו, כיבושה ביצירה הכשיר את כיבושה במציאות. שירת הנוף של פיכמן מוקרנת באור המפעל האדיר של הדור עוד בטרם קם והיה. אף הוא חזה מראשית אחרית. עם כל אשר הרבה לשיר על נוף עולם, וכל ארץ בה עבר אצלה לו מחינה, הנה מן הרגע שדרכה רגלו על אדמת המולדת נכבש לה ולנופה בכל הויתו:

בְּקֶאֱתָר הַפְּרָתִיךְ. אֵץ קִיָּלָד

בְּךָ בְּגָלֵי בְּךָ כָּל סֵלַע לְקֶמֶה. — — —

(עוד יש שיר...)

כמה שפר חלקו של פיכמן מחלקו של ביאליק! הוא קיבל את המתת כדבר המגיע לו. אל כל פינה הוא חודר וכל קמט הוא חושף. הוא מונה ומצרף אחת לאחת רשומי קו, שטח, ממד, גוף, צליל, ריח, אקלים וצמח. הוא חדור הכרה כי „הנוף הוא גרעינו של עולם ויסודו של עולם“. על כן הוא חותר אל המהות הגנוזה, אל הקו הנעלם, אל האוביקטיבי, אל הדמות. הוא מגלף דיוקנאות של נוף (ירושלים, אילנות בירושלים, שומרון, אביב בשומרון, סתיו בשומרון, שרב בשומרון, חדרה, עין כרם, בדרך לצפת). זו אינה שירה לשמה. בה אצורה מגמה של גורל וצורך לאומי. מגמה סמויה זו כופה על המשורר חוקיות חדשה. בשירת הנוף נראה פיכמן כמת-

כ ת ו ל

(מ.סיפורי-העשיות של מבקר)

ישעיה רבינוביץ

א

בוקר-סתיו אחד נחתה עלי שעת-רצון גדולה. השמים, אמרתי ללבי, שמי תכלת הם, ובחוצות מחלכת העליצות משירת השלכת הזקועת בנגינת-גוונים פרוצה ללא מרות של מנצח. אכן, זוהי השעה בה יתן האדם רשות גמורה לצעדיו. נתפרק כל מטען של חלום ואפסה מעמסה של תכלית. ראשית וסוף מתגדר פים אישם בדוקה של התכלת, והמרחבים משתזרים מאהבה בכפות הרגלים. הברירות מתנחשלת אל כל תא ותא שבגוף וממרתם מכל אותם הגעגועים העתיקים האורבים על נפשו של אדם. ודאי — ודאי, הייתי חוזר ולואט על אותו לב שלי: מאותם הגעגועים העתיקים האורבים על נפשו של אדם.

בוקר מעין זה אולי מוטב לו לאדם שלא יהא משוחח עם לבו כלל וכלל. שומה עליו, לכל הפחות, שיהא נזהר מאד בדברו עם לבו. עב קטנה ככף איש עלולה אז להעלות אי-משם, להתלות כאופקו של התכול — ומי חכם וינחש מה יהיה בסופו של דבר. כי הלא מבשרי חזיתי זאת: רק נתפסתי לאותו דיבור, וחשתי בתקלה שאירעה לי. רגע קליל-נעלם אחד נעשיתי כרוך אחרי הד של זכרון — הלה כבר התחיל תובע את שלו. ככל שהתאמצתי לרחפו, לרחותו, להדפו, כן הלך והרחיב ברבצו בחדרי הנפש. באמת לא ידעתי מה עמדי. אלא שלטעם ראיתי את עצמי תועה באדי בוקר של סתיו גוסס, רגלי בוטשות בערמות ערמות של נובלות שלכת — והלב המסכן התחיל מתחנן לאחיזה כלשהי, לסימן של תכלית. אותו רגע גמרתי אומר: אדם צריך הוא לדעת להיכן רגליו מוליכות אותו. תוך כדי דיבור ידעתי שנכשלתי, ועוד הלל אחד נוסף לי בחללי בקרים שלי. עמדתי ושלבתי זרועי בזרועו של רעי הנאמן לי מאז — היאוש הקרוב, המבין, הסופג כל תביעה ותביעה אל קרבו, לחוך עיניו הרחבות — השקטות, הנונה לו. שוב התחלתי מהלך ללא שאלה וללא פתרון, והשלכת מלוותה בשירת-דומיה לאחזות-יאוש גדולה שבהווייה היקומית. שעה ארוכה הייתי דבק בשירה זו, עד שמלאה את לבי ותטילה בי מן העייפות. מתוך איוה סיסוקי-נפש טמיר קבלתיה עלי, את עייפות זו — ומתוך שאננות גמורה צנחתי על אחד הספסלים ברח-בת האוניברסיטה, מול פתחה הרחב של הספרייה. מוקף הייתי באותה אחוזה גדולה של השלכת — ושותף

ביקשתי ללבי, לכוסי הרווייה. עמדתי וירדתי לספרייה. עם עונת הלימודים הייתי מוקד לפרקים אצטכות אלו שנתכנסו ביחד עולמות שלהן. מחרישות הן, כל אחת לעצמה, ומעולפות במין בטחון מוצק; סופו של בן אדם שיבוא ובחרדה ישים אצבעו עלי. חובש בית-המדרש נעשיתי שוב, והנערות הממונות על משמרותיהן של איצטבות היו מספרות ברמיזות-עין מדומדמות — מספרות היו זו לזו עלי כל אימת שהייתי עובר עליהן. לומר לך: הנהו שוב המסכן, הלוח שהלובן נזרע כבר בעבי בלודיתו. ואולי לא היו מספרות עלי כה עיקר — ובדייה עוד אחת בלבד הוספתי לצירוף הבריית ששמעתי אני אהב לספר לנפשי. אלא שכת חרישיות הן הנערות, ומודיעות לי אהדה יתרה, וזעזורים של חינוך מרצדים בחיורן פרצופיהן. אולם משום-מה הן נראות לי תדיר סעונות רחמים לא ברורים — והריני מחיש את צעדי בעברי עליהן, כדי שלא אראן בעלבונן. וכך ירדתי לי אותו בוקר, מהרהר באותן איצטבות ובאותן נערות. תלה הרהור בתרהור וטובלם בשירת האחוזה של השלכת. דומני: גם טיפת-נוחם היחה מחלחלת רגעים בקרבי: בן-אדם משונה שכמוך, מילך פה ומילך פה שעה זו: האלם סוגר על פיהם של ספרים ואין רוחותיהם מהלכים עוד בעולם: העלמות החמורות הלכו לחן אל הנס, ודאי אישם נרצית תפלתן. אלא שלא השגחתי בה, בטיפת-נוחם זו. צנחה ידי על כפו של המנעול, ודלת-אלונים רחבה וכבדה נשמעה לי ונפתחה לאט. בכנסתי.

„שלום עליכם“ נפלטת ברכה מפי שלא ממין הכוונה למישהו. אותו רגע מוכן הייתי ומזומן להתקין גזיפה לעצמי. כי הרי לא יפה לו לאדם בעל תרבות שיתא נהג כך במוסד מעין זה: לגקוט בדרך של פאמיליאריות. כאילו בתוך שלו הוא מתהלך ואינו חושש למחשבותיהם של אחרים. אלא שסילונות זוהר נזלפו מבעד לזוגיות החלונות, וגלשו בחזוזה השאית אל בינות לאיצטבות הספרים — וסופם שהקרינו את נחשולי שערותיה של העלמה הספרנית שמבדדה היתה, ויחידה אותו בוקר, בקרנות הבית. ועד שאני מתאחז ברפרוסי הרהורים של תשובה, תוהה על פליאת הנסיבות שהסכו את צעדי לכאן, נגלתה ממש לעיני אותה העלמה הספרנית. דעך הזוהר מעטרת ראשה ודמדום החיזורון בפרצופה. ברם: החיוך היה

בעגמימות שנשארה תוססת בבבות העינים. מאפילה ממעמקיה על החיוך וטובלת, ככל זאת, במעין חדרוה מופלאה ששוב התחילה מתגוננת במלל הזולף של העלמה:

„ראה גם ראה: מה שעה נזדמנת לפונדק זה. הפוך הכל והפוך בו. סדרי כלאשית משתנים כאן. מתקנים את הספריה מחדש ואין ימין יודעת במה שמאל שוקעת. ולי טוב לי. אין אני ממונה על המסתורין הללו. לדידי: יהפכו להם שם את עולמם כרצונם. אני אל המוכן באה, אמנם יש ורוח־שטות קדומה תאחזני — ואז נתפסת גם אני לתעיה בין רוחות חנוטות. סכלות, אומרת אני לך — בהן שלי. עלול אדם לחולל צרות לנפשו, ולא ידע. חבל — הוסיפה בטיפת־משובה שהחלל בה גם זערור של לצון — חבל שלא אוכל לשרתך הבוקר, כי הלא אין שום תכלית של קריאה בידך, אדוני.”

הנה כך הם פניהם של דברים, ראשיתי בתכולו של בוקר, תוכי בשלכת, וסופי שאהיה נתבע לוידוייה של עלמה תיוורת, אכן. כל הענין היה „פאטאלי” מעיקרו. עמדתי חרד בחיובי: עוד רגע קל ויפגם הלצון ותתנדף החדווה והחיוך יגוע והעגמומית בבבות־העינים תתעבה — ומי יודע מה הדים יהיו נטפלים לקולה של עלמה המספרת אתרי עצמה, וודאי הבחינה בי משהו, מין תנועה רפלקטיבית, נעלמה כמעט, שרמ־זה על נטייה שלי להסתלק:

„ערבה עלי השיחה”, התחילה מלוותני בנעימת דומיה שהתחילה מתפשת כחיוכה ומרטיטה בעגמימות שבעיניה: „שעה פנויה מעין זו באמת מתנת האלים היא לי. בוקר זה ישא כל אדם ברכת שלום לרעהו. ואל נא יהיה בלבך עלי על יצר הדיבור שפגע בי, רחמנא ליצלן, רואה אני בך שטרר אתה, היה שלום. תחזיק טובה לעצמך שלא נתפסת לבולמוס של ספרים הבוקר, לולא כך, מי יודע מה היה עולה לך. בדידי הווה עובדה. אמש לא נשמעה לי ידי, ותעתה, המסכ־נה, אל בין האיציטבות. וראה מה שהעלתה לי זו.” היתה כמפילה תחינה במפורש. ראיתהי שלבה יוצא לאוזן קשבת. נוסף לנה, התחילה רוהשת בקרבי מין סקרנות כלפי איוו משמעות, הנארגת ב„מאורעותיו” של בוקר זה ואינה ניכרת כל עיקר. ובכן, תמכתי מרפקי על הדוכן הגובל ברשויות הספרים שאליהן התחילה העלמה פונה לעבודתה.

„הנה כי כן”, התחלתי אני מחזר אחריה: „אמת אני אומר לך. אדם יוצא לו לתומ, ליהנות מן הזוהר בתכלתם של שמים הוא יוצא, לא ניכא לו לבר שלפעת יזדמן עם המסתורין. תרשי לי, הגברת, לשהות כאן עוד שעה קלה. מידה אגואיסטית נתעוררה בי עם דבריך, ואל נא תתרעמי עלי: מבקר עברי אנוכי.

מפרפר באישוני עיניה — כאילו דווקא לביקור זה שלי ולברכה זו מצדי היתה מצפה. „בוקר טוב ונעים” ענתה כנגדי: „מתן חסד. מידו של האלהים.”

ראיתי את עצמי מתזיק לה טובה בעד דיבור זה שלה. אכן, היא־היא אשר מסייעת היתה מאז בידי לצאת בשלום ממבוכי הספריה. בביטחה מיוחדת לגופה היתה מנחה אותי מביד־המצרים שתכופות הייתי נמצא בהם, ישר לתכלית. בחשאי הייתי מתפעל מקלילות התנועה ומן היציבות שבידיה הנישאות מאליהן אל כל אשר יטן רוחו של קורא. פרקים מעין אלה הייתי משעשע את עצמי שעשועים של מה־בכך: עלמה זו שנושכת־שפתים היא עם בני האדם ושאף היוכה העגום טבוע הוא בחותם שתיקתה — היש לה גם היא משעול מיוחד לה במבוכים הללו? תמייה זו שלי היתה, כמובן, מתנדפת על גקלה — כי הלא אדם טרוד הוא בכל מיני טרדות־בחינה משלו ואין לבר פנוי לשטויות סנטימנטאליות מעין אלו. מודה הייתי לספרנית על טוב לבה והולך לי. ואילו עכשיו, שבצעם לא נתכוונתי בכניסתי זו למאום, ורק רגלי הן שנוי דקקו לאיזה הרגל שדומה היה עלי נשכה ימים אלה, עכשו עמדה העלמה ממולי כאילו אורח צפוי הייתי לה, או מבר וקרוב שקבלתי־פנים שכיתה היתה מוכנה לו בידה משכבר הימים:

„אכן, בוקר שלם בתכלית. קאמפוס זה שלנו עודנו הווה בירקרקיתרון שלו. נהדר הוא, הלא? וכי מה לך ולחיתוט בספרים בבוקר כגון זה?”

השגיחה בשטף שהיה הולך ומבקיע מדיבורה; ועמדה להתקין לו סכר, והגוהם היה מפעפע משבריי קול שחלו בה לפתע:

„יסלח נא לי בטוב. וכי להטיף לו לקח באתי? מועד הוא אדם לכל מיני פליטות הבל. ביחוד בזהרו של בוקר שכוה. לשירותך, אדוני.”

„אל נא תצטערי בגללי”, השיבותי לה, כשאני יוצק את כל החסדים שבלבי לתוך דברי: „אמת לאמתה היא: צדקת. רגיל אדם לחזור על פעמיו שלא מדעתו. תשאליני, לשם מה באתי הנה, ולא אדע. תאוזה עלתה להן לרגלי לקלוט הדי צעדיהן עם הדממה השורה ימים אלה בכאן. ואילו מכיוון שכבר ראיתני בכך, הרי שוב לא אבוש ואשהה מספר רגעים במקום הזה. שעתך הלא אינה דחוקה לך עכשו.”

נתבהק החיוך מעיניה. עובר היה על ריטיהן — ונראו העינים נעצמות קצתן מרוב הבהק. רגע גבר בי החשש שמא מתפרץ החיוך בצחוק מלא, כאילו סכנת היתה כרוכה בו בצחוק להווייתה של העלמה העומדת ממולי ספוגת תחנון לשיחה שלעולם לא תגיע לידי טעם ועיקר ותכלית. אולם הצחוק נכבש

אם מכיר אחת ספר זה, וגם איני יודעת למה אני מטיחה את טפפטי זה כלפיך, ואפשר שגם ראית אותה בעבודתה. אני פעם ראיתיה. איני זוכרת אם היה זה באביב או בקיץ, אה, רבוננו של עולם, כמת ארכו הימים. החרווה היתה מפעפעת או ממערומיה שערגו מאד אל השחקים ואל האדמה.

„הכרת פניך תענה כך: נהירים לך הדברים. מרגנים היו אחריה שכימיה האחרונים היתה עובדת באינו ארץ רחוקה, ומשורר-מאהב היה לה שם שהיה מתבל בגופה. אולי הראייה המשורר שחובט היה בראשו ובקיר, ואתו אומר לכתוב עליו? אתה שמצוי אתה אצל היצירה אמור לי: כיצד יכול אדם יוצר לחבל בגוף זה שכמה כל כך אל האדמה ואל השחי קים? מה מכאובים היו בלבו שכך עשו לו? העד כדי כך ירא את העשבים הקלילים שתדיר הם מגסים לרקוד את ריקודה של אינודרה? הככה לא סבל לבו את הוורר הבוקע מגופה לעולם? כיצד ידע אדם, שכך נטרפה ספינתו, להמשיך ולחיות?

„גמרת אומר להחריש. ואולי ממטירה אני את דברי עליך — ואין סיפק בידך לומר דבר, כביכול, מתיאשת אני מאיזה דבר שאיני אף משיגה אותו. פוגעת אני במידת הנימוס על ידי מלל זה שלי, זאת אדע. ואילו יצאת מכאן, עוד הייתי מוסיפה בשלי, דולה את אשר בקרבי.

„הבוקר ראיתי את דונקאן קרבה מן האפקים, רומזת אלי מן המרחקים. שבויה ראיתיה בוהרי הווייה, ממריאה אל הכחול העמוק, ואינה מנותקת, בכל זאת, ממכורתה האדמה. געגועים אלה שבלבה רוצה היא לגאול, את הצמא האיום הנזול בדמיו של האדם; את הסחרים המתגודדים בעיניו, את סחפי האהבה שבנפשו. כל הצינורות שבגופה היו פתוחים כולם לקליטת-חיים אדירה, ולבה נתרועע עם המוות המתהלך בין עשבי השדה וגלי הנהר. מהלכת זיתה תדיר לקראת גורלה, נעקדת מרצונה על מזבחן של גורלת. בריקודה נתקדשה כולה לגדלותו של אנוש, לתמותת החיים-המוות אשר בו. כמה נתרעדה כלפי ידו האמיצה של רודין שלש ולש בגופה תוך חתירה לדפקם של החיים. לתקפם של חיים היה דורש בה, אחרי הכוח ההיולי, שנתעלה בכל שריר ושריר שבה ושר שירת יצירה לאלהים ולתבל, היה מחזר בה. היא נענית היתה לחשקי איתנים שבידה, נשמעת לכיסופי יצירה שהחרידו את הווייתו, ואחר חוללה היא את מחולו של רודין.

„ראת נא עד היכן הגעתי בעטיו של ספר מעופר ומונח בקרן-זוהית. צבעו של בוקר-אביב אחד רחוק על שפתי. היה נא בעורתי, רבוננו של עולם, ידוע אדע מאד: הלילה אתעטף כלימה מול כתליו של

מוציא לעו על אנשים שמלאכתם הוא הכתב: היום על בני ברית ומחר על שאינם מבני ברית. ראי, כמה כשר אני לרדת לעומקם של דבריך על אותם שיבושי דרכים שאדם נפגע מהם עם הקריאה. הנה מתר אומר אני לחטט בלבו של משורר אחד שחובט היה בראשו ובקיר בארץ רחוקה מאד, הבוקר רצתי לדון אותו לשיכחה — אלא שבכתולם של שחקים ארב עלי גם אותו משורר בכחולו הוא. רק עכשו נתחורר לי הדבר — ואיני יודע מדוע, שאי נא לי בטובך, לי ולזרות שבדברי. חושש אני באמת שאפריע אני בעדך. כולי אפרכסת, גברתי“.

לא נענתה. הטלתי בה מן התמהון, ונתחרטתי על כל עסק ביש זה שלי. צפוי נעשיתי לכל מיני פורעי-ניות המתרחשות בדברי, ואף אם אסיח לי לתומי בבוקר-סתיו אחד רוזה כחול וזוהר. דברי נראו לי מעוררים רוזות בעיניה. נתבלבלתי: הסליחה עלי לבקש מכריה עלובה זו על משהו שלא ידעתי ושלא נתכוונתי לעשותו, או להתיש את הסתלקותי ולצאת על מנת שלא לשוב. יראתי שמא אפגע באיזה מכאוב העצור בקרבה. ועד שאני נמלך בנפשי, נקלט לי שרב קולה, והריהו מהלך לו בביטחה שהיתה ידועה לי ממנו מאז: מקיר רצינות עדינה ומרעיף אירוניה דקה מן הדקה — רצינות ואירוניה הנובעות מחיוכה שלא נתחסל עוד מקלסתר סניה:

„ראה נא, ראה: מן השמים הוא. אכן, ישנה השגחה בעולם — מבקר בכבודו ועצמו הזמינה לי הבוקר. לא תמיד יודת מולו לבן-אדם“.

הושיטה ספר לקראתי. היה זה ספר-החיים של אינודרה דונקאן הרקנית. נדהמתי במפורש. מישוהו נעלם מגלגל כי הבוקר, מניח אדם את עטו, מרוקן את מוחו מן המחשבות על משורר אומלל שייסנין שמו, ויוצא לו אל עלי השלכת ואל עשבי האדמה. הללו דומים הם עליך מחרישים ושלווים כל כך, מחרישים ומשתאים על שלוותם, ומתלווים בחברותא לצעדיו של אנוש. ואילו אף עשבים אלה אינם אלא טומנים סוד בחביונם, מחייכים להם בחשאי על הגורל המתגלגל באותם צעדים, ומשתעשעים בתמורת גילוי-וכיסוי שהיא רק מתרמזת לפניך ולעולם אין אתה בא לירי חישופה. תמורה זו היתה מליטה או את דוק התכלת שנמתח מפאתי הרקיע מבעד לחלון הספרייה אל פניה של העלמה שידה עודה מושטה כלפי מבקר עברי ו„תיקון“ היא דורשת לאלו נשמות המתהלכות עכשו בין עלי השלכת ועשבי האדמה:

„נחה ידי לתומת על ערימת-ספרים מונחה — ובשוגג עוררתי את זו, אשה זו, מן השיכחה. וכל הבוקר הריחי הולכת ובאה לקראתי, הולכת וקרבה — ואינה חורגת מן הבוקר הרועד באפקים. איני יודעת

מוחרדת מסירכוסיהם של היים. אף עכשיו עומד הוא על גבי דופק בי: לעולם אין אדם מתעלם מזכרונו, מוסבים הדברים גלגולים-גלגולים, ואין רגליו של אדם נפטרות מאל אשר לבו מוליכו שמה.

— — — באותם הימים הרחוקים גמרתי בנפשי „ללכת אל המהפכה“. סובב הייתי על כל מיני קורסים, חוגים, מועדונים, עושה אוני אפרכסת לכל מיני ענינים בפוליטיקה ובכלכלה ובפילוסופיה של המהפכה — ואין אני קולטם קליטה שלמה, קליטה של איחוד ומויגה. באמת שלבי היה נתון לדברים של „מה בכך“: למסיבות שברובן היו מוקדשות לאמנות ולספרות. ראיתי את עצמי והגה מסתבך אני „בענינים צדדיים“, המתרחשים בשוליה של המהפכה, ונטפלתי לכל מיני חששות. שמחמיץ אני איזה עיקר גדול ויסודי. חשוד הייתי על עצמי שלא טיפחתי דיי בקרבי את הכושר להשתלב באותה „הדיאלקטיקה“ האדירה המניעה את ההווה, מבריחה חיותם של דברים, משדדת מערכותיהן של נסיבות. חופס הייתי במוחש את הגדלות העצורה ברשויות רבות שנתערבלו לי בחוצות הכרך. מעיניהם של בני אדם היתה מבצבצת, מהילוכם הבלתי פוסק, מהליכתם יומם ולילה לקראת איזו תכלית רחוקה הגזרת על עצמה את קיומה. חשתי ברחשיה של גדלות זו — ולא ידעתי כיצד נכנסים להיכלה. הספרים לא הספיקו, ההרצאות נראו הכליידעות והכל-ראות, ואישם פגומות באמתותן. אף המשרה ב„סובנארהח“ שנפלה בחלקי לאחר כל מיני המלצות של „אנשים חשובים“ לא הוציאה מלבי את החששות הקוסמים, שסוף-סוף לא אהיה אלא אחת מ„נובלותיה“ של המהפכה. מכנה הייתי את עצמי בכל מיני כינויים רעים, מגנה את נפשי במה שיש בי ושאינ בי, מתקין לי כל מיני תקנות העשויות לפקוח את עיניו של אדם לתכ-ליתו. ואילו בסופו עמדתי ונתיאשתי „מכל בכל“, ותחלתי מבקר תכופות ב„היכלי התרבות“. ערב אחד בימים ההם ראיתי את דונקאן בביצוע זה שאנו רגילים לכנותו ריקוד.

עמד קור טחוב באולם — והיא לא וויתרה על מערומי מחולה. הקהל היה מצונף באווירה מפולשה שהיתה מפיגה את יחוד פרצופו של איש ואיש ומטילה בצבור מעין כיסור ללא שם. היתה זו בדידות בציבור ללא טעם, ללא נוחם וללא צפיה. ערבית אפורה וכבדה ניתחה כמעמסה על לבו של האזרח, והרי נכנס הנה לאבד מדעת שעה יתומה משלו. לשבת מושב-אבל שלו ברבים. והגה נראתה היא על הבימה, אי-משם, בהעלם רגע של כניסה הופיעה. דומה היתה כאילו באמת שוהה היתה שם כל אותו הערב, אלא שעד עכשיו לא השגיחו בה בני האדם מרוב הבדידות

הדרי: איכה יריק בן אדם הוגן את לבו כלפי משהו המזדמן במקרה למחיצתו? תדינני נא לכף זכות, מתנצלת אני על איזה אשם שאת שחרו לא אדע — ואתה מחייך בלבד הנך, מבחין אתה באותו דבר שנסתם ממני הלוכן שבשערותיך מעיד עליך.

„והרי אשאלך: אדם זה שהתיים מפכים בו בכל תאיו — מה קול הוא קולט שהוא משלח עצמו לארץ גזירה? אותו בוקר ראיתה מחוללת כלפי תכלתם של שמים — ואני רציתי לבכות. אולי תאמר לי אתה, שמבקר ספרותי הנך ואומר אתה לכתוב על משורר אומלל בארץ רחוקה, מה העיק על הלב למראה אהות מחוללת? מה יד היא ראתה שם קוראת לה, מה עין מתנבאת לה? בשלמה אהבה כה את המוות, עד שבערגונה נכנעה למהלומות ידיו של משורר-חוליגאן ברוסיה? בשלמה נמשכה כה עם ילדיה לגדותיה של הסינה — ואת צווארה הושיטה למלאך שחכה לה על פרשות-הדרכים?“

נדמה. לפתע הטילה את הספר לגל ספרים מוחזרים מידיהם של קוראים ונפתתה למישהו שנכנס אותו רגע. אף לא הספיקה לפלוט בירכת שלום לצדי, נשתקעה בעסקיה מתוך מאוויים שהניעו את ידיה, לפתע נראה לי כל הבוקר נטול ממשות ומציאות. סוף-סוף הדסתי את גופי למפתנו של האולם, אלא משפסחתי עליו בדרכי החוצה, פניתי משום-מה לאחורי והחשתי את צעדי לזוכן הספרים. אותו הנכנס כבר הספיק להס-תלק, וטרם עוד נתהבהבה התמייה על פרצופה של הספרנית, נתעוררתי באמירה של עסק שאינו מודקק לשיחותיהם של מבלי-עולם:

„הן תסייעי לי, גברתי, למצוא את קובץ שיריו של סרגיי ייסנין. משורר רוסי היה זה. אקוה שאינו נעדר מכאן.“

לא השיבה מאום. אף לא חוננתני במבט. האיציטבות עמדו מחרישות בחללו של הבית. מרחוק ראיתה כסופה על ערימה של ספרים. כן, הספר המבוקש היה שם.

ב

נתתי אל לבי: גם זה מן השמים הוא שאדם יקריב בידיו את יומו לשעת-ליל הרובצת בדממת-פליאה על שולחן-הכתיבה שלו. שעה רוויית-תעלומה ושופעת-ברירות מתעלפת עכשיו, עם שעת החצות, במהלכו של עטי. ספר קטן זה של משורר רוסי מפי ההשגחה נתלגלג היום לידי. עם החצות אשב להרוזים הצפופים שלו שלשונם כבר הולכת ומשתכחת מעל שפתי. אי-שם עוד תוסס אותו בכי העצור בעצמותיה של עלמה פגועת הכחול. שוב תקפה עלי ידו של איזה „סיפור-מעשה“ שגמרתי אומר להתנכר לו. עד שעמד עלי „השר הממונה“ והתקין לי עקיפין של ירק ותכול ועלמה

לעזרה גזעית באצבעותיהן. אלא שהתפלה היתה נשמעת, נרצית ונענית — ובשורת נצחון היתה מת־רפרפת בעיניהם של המסתכלים, בחיוך שהבהב בפרצופם, נשפעת היתה או הבשורה על דונקאן שבי ריקוד־אהבה יצאה עם גורלה, שכו הרחפים, ותמו הפחדים, ופסקה המלחמה וחולל האדם את מחולו הטהור, דומה, ניטלה ההגות הכבדה מאבריה של האשה, והיא אינה אלא מסכת הרהורים הוולפים בפלגו החיים, בסוגיית־החיים הנצחית.

בימים ההם עוד לא ידעתי על „הרפתקאותיה” של דונקאן בעולם ועל תלאות־אהבה שלה ברוסיה המת־פכנית: וודאי־וודאי לא שמעתי עוד או על ענייניה מידיה של המשורר סרגיי ייסנין, „חשבון” זה שאני מתקין עכשיו בשעת־ליל מאוחרת, לדמותה של דונקאן, וודאי לא הייתי מוכשר לו כלל וכלל בימים ההם, אלא ש, לא איכפת לי אם אני מייחס את הרהורי של היום לאותו צעיר שנמר אומר, „ללכת אל המהפ־כה”. העובדה שדונקאן תבעה פרעון מעטי תעמוד לי. מאמץ אני רעיון אחד לעצמי שבעצם אין אני עומד על בוריו: הערב הוא, ואחרים בדומים לו, „פקחו את עיניי”, המהפכה — מייחס אני דיבורים מעין אלה ללבי — המהפכה היא מלחמתו של האדם ללחם, ללבוש, לגג, להגינות, לחם ולבוש וגג — עושה אני מין חזרה ללבי בימים ההם — דברים גדולים הם, כגדול הנפתולים עם הפולשים האימפריא־ליסטיים שיצאו לשעבר את העולם מראשיתו ועד סופו, המהפכה — חוזר אני ומשנן לעצמי כאז כעכשו — היא גורל ההיסטוריה האנושית המתקפלת ביסוד־תיה המופלאים של הדיאלקטיקה הנצחית דכולא בה ושום דבר לא אנס לה, אלא שהנצחון — יודע אני ויודע עכשו מאד־מאד — הוא נצחוננו של האדם על הגות השכול השופנית שמטפסת היתה בזוהר ריקודיה של דונקאן, לאותותיו ולמופתיו של הנצחון הזה הייתי דורש ביצירה הספרותית על רוסיה המהפכנית, עלייך, עלייך נתחוויר לי „מה אני מבקש” שם, תומשו של אבא ותלמודו של רבי וספרו של מורי הארמני תספו אי־שם, מאחורי הקלעים של ימים רחוקים — ואני לכהולו של המשורר סרגיי ייסנין נטפלתי .

ג

עוד בימים הרחוקים ההם, והעלומים מפוזים בנח־שולי תכלת של בקרים, נתגלה לי הדבר: כחולו של ייסנין הוא החזות האוכלת בנפשו, הכחול הוא הפחד, והוא־הוא הגורל, הוא האהבה המתנצנצת לו בגאלתה פסיעה אחת וקלה לסניו, והיא גלותו שנגזרה עליו מנפשו, להסתהף בגלגול־החיים אשר בה ותדיר להיות קשוב לריקומי־מוות שבקיפוליה, קראא אני

שבקרובם, אולי היה עד עכשיו כל אדם מכנה את ראשו בכתפיו כשהוא דולה מנפשו שיירי־חום אחר־נים ודלים — או היא, דונקאן הרקודנית, היתה נלחצת עד עכשיו לאיזו קריוויות נעלמה ברחבי הבימה ובפלטת לקורטוב של חום בשביל גופה העטוף דוק־ארג שקוף בלבר, אולם משהופיעה, היה הגם הולך ומתרחש וממלא את האולם הטחוב והקר.

לא אזכר מה „תכנית” היתה מבצעת: „האינטר־נציונל” או משהו אחר, מעבר לאדים שהיו תלויים בהללה של הערבית נפקת עפעף של זוהר באפקים, לאיש־איש ולנפשו חוללה, את שעתו היתומה היתה מקדשת, מתירה מעינות רחוקים שנסתתמו בלבו ומעלתו בשלבי מעברות מופלאים אשר מעבר להם מזדהרים האפקים, עמדה דביקות עמוקה בעולם ממסירות־הנפש שבקלסתר פניה, מזמרת גופה, מתהילות זרועותיה, ואילו לנידודי גופה נשזרת היתה מין מנגינת־קינה עתיקה הבוקעת מן המרחקים ועולה ועוטה את ריקודה, הבידיות הציבורית נתנדפה בדממת הקשב לאיזה פירוש מעמיק על סוגיית־חיים נצחית שאחדה את כל המסתכלים לקהילה קדושה אחת, אין הדבר ברי לי בהחלט, אלא דומני שאותה שעה לא נתלוה ריקודה של דונקאן על ידי שום כלי זמר, הלה אולי היה מפר בקולותיו את הברית המוסי־קאלית הפנימית שכרותה היתה בין זוהר האפקים הנעלמים ובין ההתלהבות הכבושה בריקודה של דונקאן, ואילו מנגינת־האבל השופנית אף עכשו היא בוקעת מאותה שעה רחוקה ונולפת לעטי. מארבת היתה המנגינה בלבו של בן האדם שיומו קשה עליו מאד, וכפוף־גוו הוא מחלווה לרעהו, עם נטות היום, לתהלוכת־אלם עמומה שהרגלים נצעדות בה ממנגינתו של שופן, מטפסת היתה המנגינה, כטפס נטע זר ופאטאלי על גופו של שתיל רענן המתרועע עם זיוו של שמש, על ריקודה של איזאדורה, אי־משם, מעבר לאוקינוס, באה אשה זו, שם היו התנורים מוסקים, והקור לא היה מטיל את כחולו באצבעות הידים ובבהונות הרגלים — בגוף שבעבודת הקודש שלו לא סבל תציעה של קליפות־לבושים בינו ובין ההוויה, וכאן, על בימתה של המהפכה שעוד לא הספיקה לחמם את ביתו של אדם, נראית היתה האשה נאבקת עם איזו סיטרא אחרא אפורה חועמת שזממה לחנק את האורות השופעים במחול, אכן, פרקים נתבלטו מאד בריקודה של דונקאן רחשי־פחדים כלפי אלה ימים זרים הנתלים בפרגודי עתידה, נתרמו או ציוני עווית של מכאוב אנוש באשה זו המתחבטת בעלייתה כלפי מעלה, רגע היתה נראית מנוצחת, כפופת־גוו, ורועותיה, שאך זה היו טובלות בתכולו של עולם, היו צונחות שכולות כלפי הקהל, כשתחינה אחרונה

במקצת מקצתה. רק רמו מה ממנה גונב לי במשך הימים, השתי ערפליה שאהבת המולדת של ייסנין היא גם מפלט לנפשו הוא שתדיר היתה דווייה מאיזה שכרון של התמוגגות ביקום. סבורני, שאף אז נרעתי מאי מאזיזים חלני זה, בו יתפשט המשורר מהזוייתו הריאליסטית היציבה ויורה את אישיותי בכחולה של מאגיקה זרה, אירוטית, קדומה ואטאביסטית. עמדה לי זכותה של אהבתו למולדת, על כל תהפוכותיה ומשבריה, שהצילתו לזמן מה מן החדלון שארב עליו כל ימיו. אהבה זו תדיר היתה מעמיקה בשירתה על הבדידות האקינזוסית של המולדת, בין שהיא מתעלפת בכסות הלובן השלגי האקינזופי ובין שהיא מוטלת תשופה בערייתה בשלהבות המתה. מבדידות זו היה ייסנין שותה לרווייה, ומתבל אותה בכמויות רבות של כוחל בבתי המרוח. מן הכחול האירוטיאמאזיסטי שלו היה ייסנין גמלט אל הפרץ העממיבונטארי, אל החוליגאניזם שבמרי. בו דימה המשורר לגאול את האנדר-כיום הפסיכי הכחול שלו, האהבה ל Ручь Рабочая, אהבה יוקדת של משורר פרימיטיבי בהסוואה חדישה, הטילה אותו לתוך מערבולתה של המהפכה האוקסו-ברית. פגוע סערות היה מתהלך ושר על לנין כשיר המשורר הקדום על סטינקה ראזין, אולם, עם כל האמת הטבועה בהותם שירתו המהפכנית, לא היתה זו אלא מעין תחליף לאירוטיקה היקומית שלו – הוסיפה מספר שנים לחייו.

תיאור גרוטסקי אחד עולה לי עכשו מן היצירים שקראתי אצל ייסנין בימים ההם – מראה שהמשורר מייחס אותו לגופו, "יחמן" זה, מבניהם ובני-בניהם של אכרים משועבדים לפריץ ולשררה, הכוש הוא צילינדר של משי שחור ומבריק, כסיוות של משי לבנות על כפיו שנתנוונו קצת תוך עדינות שבהן, געליילכה מצוחצחות על רגליו – וכל עיקרו אינו מהלך, כי אם מרחף יהידי על פני ערבות אוקראינה, שלגות רוסייה, חולות טורקסטן והררי קווקז, פרקים יעמד על שפתו של נהר, ישקיף לתוכו ויסלסל באיקונין שלו, ופרקים יתלה צילינדר זה שלו בקרן אחת של הירח, יזווג אצבע לבוהן ויקטיף בזהירות של "דאנדי" איזה ככובס כחול ורועד בשדה השמים, ויהדק, בחינת פרת, לדש הטוקסידו שלו. אחר יתווה קידה של "דז'נטלמן" כלפי הלבנה, ויטוס לו טיסה של רפרוף לכפר-מבורתו קונסטנטינובה או למרוח שכורים בסמטאה חשודה של מוסקוה הבירה, האיריאליית שבמראה זה על ההתיימרות הסוריאליסטית שבה ועל הנארקיסיות המופרזה שלה, היתה מדביקה בי מעין אינזוחיות של האיש שאצבעו נחה על משהו, נמבזה ונמס". ההנאה מן האימאז' ומן הגרוטסקה שבו היתה כולה יוצאת בתחושת ההפסד לאישיותו של המשורר המאבדת את

עכשו שוב שיריו של ייסנין ומהרהר בהברותא זו שהמשורר התקין בינו ובין אותו הירח הרוסי שכל עיקרו אינו אלא גמלט עולמית מן הבדידות הנואשה המתהווית בעצם מולדתו. לא היה עוד משורר כייסנין אשר הכיר מלבו את הסוד האסור בגילוי: גם הירח וגם הכוכב הזעיר, המרטיט מבינות לשריגיו של הליבנה ומתייפח קול הכנור – שניהם יתומים הם, כהיות כל דבר בתבל רבתי זו, ושניהם תובעים טפה של רחמים מלבו של המשורר, וכן נושא המשורר את ידו וסובלה בשממון הכחול, מגפף בה את אחיו הירח, ובאצבע קלה-רועדת הוא נוגע בכוכב-תינוק, משדלו ומפייסו ומרגיעו, תולה עריסתו בבדי ליבנה או ערבה ושר לו שירי ערש באשמורת-תחנן לילית, אולם ביגורליבניו הופכת שירת-ערש זו ללחץ-קינה של המשורר גיפו שהכחול פוגע בלבו מאד-מאד, הרי: איתו פולחן האימאזיזם, שייסנין התיימר לעשותו אסכולה מהפכנית בשירה הרוסית החדישה, כל עיקרו אינו אלא בחחירה לזהות קיצונית שבין המשורר ודבר – דבר בעולמו. הזהות סוף-סוף מתנשמת בהכרת השוהפות שביניהם לבדידות האוניברסלית שבירח האה, הכוכב התינוק הזעיר, הליבנה, האשה שגמלו שדיה והגיעה לפרקה (והאהבה נדה אל האפסיים) – ושל בן האדם שכל יקומו עומה כחול לעיניו, את הכל בולע אוקינזס כחול זה שבהווייה, לו הזהרים ולו הערפלים, בקרים וצהרים וערבים גלים-גלים הם נבחשוליו – ולו הרחש הלילי המגית ובא מהדרי הגורל, הוא-הוא, ואין עוררין כלפיהו, אורב הוא עליך אף כשאתה מתהלך בלבו פנימה, לא תשבעהו אף כשאתה מתעטף שבעה עיטופים הימנו, אישם מתכה לך חדרי-כחול אחרון מלפנים אחרון: אף משעברת מ"ט שערים משלו אינך עומד מלכת אל הכחול אשר מעבר לשערים אשר שם האמס, בדרכך אתה אוסף יתומי שחקים כאסוף ביצים עזובות, לוחץ אותם אל לבך תוך שותפית גורל, או מעטיר אתה בהם את ראשך כהעטיר לוליון את ראשו בוגות ומצלתיים, ויוצא בריקוד של יאוש כלפי האלוהים, היטב ידע אף ייסנין מה סכנה כרוכה בהליכה זו, מה קיפוח-חיים תוסס בת, לפיכך נטפל אל המהפכה המתקינה לו לאדם עסקי-חיים כבירים, אוזות אותו בציצית ראשו, מטלטלתו בכף-הקלע של ימים ולילות, מזרימה מן הממשות הרותחת לנפשו ולדמיו ומגרשת את נחשולי התכול מעיניו שעוד מעט מועד וסחפו אותן ערגונות החדלון.

עוד לפני הפליאתני אהבתו האנושה של ייסנין אל המולדת, כנס היתה לי אהבתו זו, כערובה נפלאה ליציבותה של המהפכה, כמפת לקיומם של החיים, כעדות לאחרית הימים בהם תחזור הביטחה ללבו של אנוש, אמנם, את מולדתו של ייסנין לא הכרתי אלא

של עסקי-חיים כבירים, שכנהרות וועמים ומקצו פים הם מתגרים ונפתלים זה בזה, וסופם ניצודים כולם ברשת הרעיון הדיאלקטי-דטרמיניסטי. דומני פגוע קצת הייתי מהלך ממרותה של „שלישיה“ זו שתדיר כרוכה היא בצעדו של אדם, משתלבת תדיר במעשיו. מקצת נהמה הייתי דולה מן ה„לאוו“ הגדול שהיה מסגר בחללם של הקורסים והמועדונים; אסור לו לאדם שיערבב את הדטרמיניזם בהשגחה הריא-אקציונית, באידיאליזם, ברכוכית אינטליגנטית-פאטא-ליסטית. אלא שגירסה זו משום-מה לא הספיקה, לא הניחה את הדעת ולא הרגיעה את הלב שה„שלישיה“ פגעה בו. כל מיני סתירות היו מציקות ומעיקות עלי עד לירי מכאוב, ומסירדות את שעות המנוחה שנפלו בחלקי בדומיית הלילות.

שעות אלו הייתי מתייחד עם ספרי, מתאמץ להבקייע את החומות שבשיטה האינדוקטיבית ההדוקטיבית בתורת ההיסטוריה ובמדעי החברה, אלא שבינורלבינו נמצאתי סוטה משורות ההגיון. מזנח את „הריאליזם המוצקה שבנתונים ההיסטוריים“ ונתפש לריקומים שבחלום. דמותו של ייסנין היתה בוקעת, כביכול, מאלה ערפלים שגחו מחרכי המחשבה, הרזויו היו מתחילים קולחים באפולולית האווירה — וסופם נארגים מראות-מראות הצפים בכחול חללם. אולי היתה זו העייפות שפגעה בי, קשה-ריום שכמוני. ואולי כבר אז כרתי ברית עם חולשה כרונית שבי: להתור אל שרשם של חיים מבעד לאיסקלריה של ספרות. כרי לי: בימים ההם הייתי מוכן ומזומן לספוג מלקות בגלל „אינטליגנטיות“ זו עלי. ואילו עד היום מודהר לי אותו פלא שהיה נחת עלי עם רגעי-הנחום ההם. עד שאני נאבק עם הסוגיות שבדיאלקטיקה היתה דמותו של ייסנין עוטה בהירות גדולה שנסכה בי מן ההתפעלות וההתפעמות. אף „האינדוקציה והדידוקציה“, בכבודן וכעצמן, היו ניתנות למין משמעות חדשה וברורה שאין אדם זקוק לפענחן ולפתרן כלל וכלל. ה„שלישיה“ של היגל, ש„מארכס העמידה על ראשה“, אינה אלא אגודת כוכבים זעירים-כחולים שייסנין תלאם ברקיעה של הארץ הגדולה והרחבה. קוּטף לו אדם כוכב אחד, שם אותו כדש מעילו, וטס לקוני סטנטינובה שלו. אלא שתוך כרי טיסה נעקר לו הכוכב מן הדש וממריא למורתו, שם, במכורה, יתנקש עליו חבר, זעיר ורועד ומוחרד געגועים של כחול — כך יתגשו שניהם, עד שיבוא השלישי, יכריע ביניהם, ישדלם בשירת-ערש, ויטוס למטה, שוב לדשו של ייסנין שבצילינדר ובטוקסידה ירחף לקונטנינובה שלו. וכך הולך הדבר והורר הלילה — ולולא ייסנין המשורר, שכוח טיסתו תלוי בכוכב שבדשו, לא היתה המלחמה באה לידי קץ ולידי פתרון. אמנם, אותן

עצמה בגרוטסקה. מתנער הייתי מן המראה הזה והילך ל„שירת החוליגאן“ של האיש שנאבק עם איזו אסתטיות מופרזה שלו, וכל ימיו לא יכול לה. משוע היה אל המהפכה שתצילהו מן הפאטאליות שביופי המזור הסופג ומספיג את הכל. אולם מן הפאטאליות גופה לא נחלץ. מן הפאטאליות שביופי נמלט אל הפאטאליות שבמהפכה. בנה אולי נגרע חלקו של ייסנין מכמה משוררים לאומיים של רוסיה.

כמה משונה היא העובדה שדווקא ייסנין, הוא אשר המהפכה אימצה אותה ללבה כבן נאמן, לא התגבר על תחושת הנכר בארצו הוא ואבד את חייו מדעת. פגימה היתה לו בלבו, שלא נתנה לו להשתלב בחווייה מסורתית אחת האופיינית לגבי הספרות הרוסית, הטרום-מהפכנית והמהפכנית. כל ימיה ידעה ספרות זו; בודד הוא האדם מעצם ברייתו במרחבים ובמעמקים האלה של הארץ הגדולה. אלא שאת בדידותו זו הוא מקבל עליו כמתנת האלהים. חברותא תדירית הוא מתקין בינו לבינה, ומשתקף בה כבאסקלריה הני-שאת תדיר על לבו. בעצם קיבלה הספרות עוד בדורות שלפני המהפכה הגדולה את הדטרמיניזם שהמהפכה דגלה בה כ„מדעית-מארכסיסטית“ וכעיקר-יסוד בהיס-טוריה המאטריאליסטית, מעין לחשקסמים היה בה בדטרמיניזם זו לגדלותו של האדם העושה שותפות עם גורלו ויד לו בהטיית חייו, בניגוד לפרדטרמיניזם הפאטאליסטית הנוגעת בשולי המסתורין המטאפיסיים והשוללת מאת האדם כל זכות של רבנות על חייו. חוט זה מאחד את הספרות הרוסית, הקלאסית והחדשה, ומשווה עליה את הדרה, ואילו תפיסתו האסתטית המופרזה של ייסנין, פולחן האימאז' שלו, כמייתו התדירית לטשטש את שרטוטי אישיותו בשפע הכחול העולמי. מנעו הימנו את קליטת הרעיון הדטרמיניסטי שהיה מזים את אידיאל החדלון שלו. לא עמדה לו השירה ה„חוליגאנית“ שלו — וחדל.

אולם בימים ההם נתערבבו לי הרשויות. היטב זכורים לי הגשפים שהיו מוקדשים לחינוכו „השלם“ של אזרח המהפכה. בקרתי במועדונים — ומצאתי את עצמי מוצף זרמי דיבורים. על אף הנרות שבהם הייתי מתפעל מכבשוני מחשבה שבהם השובים את רעיונך ואין בידך לזוז מהם אף כמלוא נימה. שורה היתה עלי אימת קדושתה של „המדעות הסוציאליסטית“, נדהם הייתי בפני הביטחה הסלעית הנשמעת מהרצאת הדברים. מסתבכת היא בהלכות-פילוסופיה פסוקות, מתאחזת בדיני מדיניות וכלכלה, וחולשת על מעמדים ועמים ומדינות — וסופה בונה את ביתה על יסוד של „שלישיה“ מופלאה — התיזה, האנטיתזה והסיני-תיזה, — שחורבן ותקומה עורכים בה דר-קרב שלעולם אינו פוסק, נבעת הייתי מפני גלגוליהם

מן הבדידות הטבועה ביומו ובלילו. לאלה פתחה לי הספרות האמנותית פתחי מחשבה וזיקה, הספרות אשר במועקת הרדנות נלחמה על צפור נפשה, על יחסה לאדם באשר הוא אדם. כמעט "שכחתי" את ייסנין, נמוג מזכרוני איתו אימאז' משונה של הזוכבים המתייפחים בזכול ה"שלישיה" כשראשו החור של המשורר שט בכחול חללה.

היה בוקר, ולילה היה. עלמה חיזורת מתחבטת אישם, בסגור הדרה הצר, בשיירי תכול מבוקר-סתיו בהיל בשחקים. אידורה דונקאן מקריבה את גופה לזהר הרקיע, וסודר-מחנק מרתק צווארה לאדמה השחורה. וסרגיי ייסנין נמוג אישם באדי הכחול, ורק כוכבו הזעיר עורנו ממצמץ בשארית כוחו במורד האופק, מה תשובה יש לו לעטי בשבילם, מה "תקון" בדברי למענם?

וצר לי, רבוני!

שעות גופן, כבר חעתי בחטאת הרובצת על פתחו של אדם העשוי ליתן פירושים מעין אלה לגירסות-חיים קשות, מוחשות וריאליות. סוף-סוף נרתעתי מפני אסתטייות זו האוכלת את הממש וסלקתי את ידי מאתה סכנת-היופי המעידה על האדם שצעדו אינו בטוח ושהניווט אורב עליו מקרן-זוויתו. אלא שבינור לבינו נעשתה ה"שלישיה" קרובה ללבי לזמן-מה. ידעתי שמפרה היתה את מחשבתי — אולם לעולם לא חדלתי לרחמה על הבדידות ועל זיהמות אשר בה — על עיטוף-תפלה אשר בה, ב"שלישיה" זו.

סוף-סוף נחלצתי מעסק זה שייסנין שמו. נתתי לבי אל החולין שבעסקי יום-יום והתחלתי תופש את הנוף הריאליסטי ה"פשוט" שבהם. נמשכתי אחרי האדם בקשי יומו, על טרדותיו ובעיותיו, על התירתו ללחם ולמחסה ולאהבה, על שעבודו האפור ועל מסירות נפשו לאיזה חזון המנצנץ לו מן המרחקים הנעלמים. כל אלה נתקדשו לי באמונתו בכוח השותפות שיש לו בגורלו, במאבקו עם היאוש שהיה מבצבץ

האני והעולם

לדרכו של המשורר ש. שלום

אפרים שמואלי

שנתעלמו מהם לחלוטין כל המאור, התום והמתום, שביהדות הישנה, השלמה עם עצמה. עם זה שרה ספרות זו שירי-הלל לכוהנות הרדומים בעם, שאם יתעוררו, יחוללו נפלאות. זקופת קומה, נאבקה עם העבר ועם ההווה, התנבאה לבריאת עם חדש, אף כי כירסם בלבה הספק, אם אמנם יוכל העם להברא מחדש. בעיקרה היתה זו ספרות של בנין-עם בחומר וברוח, של חרדה וצפיה לחינוך ולהתחדשותו.

החידוש הבולט בשיריו של ש. שלום, בעיקר בקצבים הראשונים, הוא במה שאין בהם: חסרה כאן בתחילה ההתדיינות עם גורל ישראל. אין כאן התרסה על אורחותי הני האומה, על מידותיה ודרכה בעבר ובהווה. נעדר כאן החשבון ההיסטורי הזועם: השאלות והפליאות והתשובות וההוראות. אבל יש כאן שאלות ופליאות אחרות, שונות מן הקודמות מעיקרן, ולא מעטות כלל וכלל. בשירתו ניכרת מיד אותה התמורה השלישית מבין התמורות שעליהן דיבר ניצשה: הילד השואל. לא גמל נושא עבר, לא אריה שואג ומורד על העבר ועל ההווה, אלא התעוררות האני בזיקתו הרחבה והמלאה לעולם כולו; ואני זה יוצר מיתוס על עצמו.

מה היא תכלית חיי בעולם הזה? השאלה הישנה הנושנה הועמדה כאן מחדש בכל מראה הראשון.

השירים שבקצבים הראשונים ("בלב עולם", "מי?") עדיין מרובים בהם האלם והערפל. אפרוח מצפצף, אבל ניכר שהוא בן-גשרים ועשוי לגדל כנפים עזות: "ולא הגיד לי איש את שמי ושם חפצי / ולא ברך את בואי". עמוקה כאן התהיה והתמיהה: "מה צנח בדמי? / אחד נפל חלל, אך לא אדע מי?" השאלות מרובות וקשות: "למי אני שר את שירי ואת חיי אני חי לשם מה?" וכן: "מי שיקע אל תוכי גאון לילות העמק הצרופים?" או: "מה יתנו לי מתים?" וכן: "וכל עולמותיך לי מה?". עלם תוהה כאן על עצמו ועל העולם מעיקרא, כשהוא מתעורר לתודעת עצמו ותודעת העולם. שום דבר אינו מובן מעצמו;

דרכו של אדם יהודי בן המאה העשרים — מבפנים, אותה ביקש ש. שלום לתאר בשירתו, בכ"ה שנות יצירתו. ההדגשה היא על "מבפנים", כבכל שירה, אבל הפנים הזה הוא חדש, לא סתמי אלא חד פעמי, סגולי.

צא ולמד: הספרות היפה בעברית ביקשה ברובה להתבסס מריחותיהם ותעצומותיהם של "החיים". מלה זו נעשתה שם-קסם, שהעיר על רצונם של בני הדור ההוא לברוח מן התורניות והלימודיות אל "גופי החיים", מכית המדרש ומתחום המושב אל עולם מלא ורחב של מראות וצלילים, נגהות ותענוגות ויסורים של אדם עלי אדמות. "אור יה! בי קורא כל גרם, חיים, הו, חיים! כל עצם, כל עורק" — קרא טשרניחובסקי.

וכן כתב ברדיצ'בסקי: "ולב בשר דרוש לתת להם, לב חיים ונשמת חיים, אור חיים ואופק של חיים". איזה סלסול באותה מלת-הקסם! השירה והפרוזה ביקשו אחיזה בקרקע, בגושי החיים, והיתה עליהן אימת התלישות וצללי החיים. דומה עלינו, אומה זקנה שקדם לכן שעבדה את נפשה ומאורה לתורה הכתובה והמסורה, יצאה, כביכול, למסע קולומבוס אל עולם הנגלות, שנתחדש עליה בפתע כבריאה ובהיות הציבור בעוז רונן, הספרות העברית בישרה את התקופה החדשה, שבה התחיל העם מוריד את האידיאל הרוחני שלו "ארצה" ובמידה מרובה סללה לה את הדרך. זהו המשמע האמיתי של חילוניו הספרותי של עם התורה. נתגלו בה בספרות זו התשוקות העצומות של הדור אל אדמת החיים, ואף ניכרה בה מיד יכולת לא מעטה לכבוש את עולם הנגלות כיבוש של יצירה אמנותית. אבל אגב גילויים של הנגלות נכבשו גם חביוני עזו, "הסתר שבגלוי" — כתביעתו של ברדיצ'בסקי, כבשונות העולם. בשירה ובפרוזה נחשפה נפש העם על פגמיה ונגעיה, כל מחשכי הרוח, מצוקות לב וגלות, שאפילו ספרות התשכלה הקנטרנית לא הצליחה לגלותן. כמה סופרים גדשו על הוית העם וכמעט

שירים מאת ש. שלום. הוצאת "יבנה", תל-אביב תש"ט.

העולם עומד אחד ומחכה... שומע אני בקרבי תמיד את לבו המכה".

מעיד אני, הכותב, בעצמי: השורות האלה עשו את אני כאפרכסת בפעם הראשונה והמ" שיכו ללבי את ניגונת של השירה הזאת; "צעדו מתלווה אל צעדי כנגון מעולם שנשכח". כאן אי אפשר היה עוד לטעות: משורר גדול קם בישראל, ושירתו חדשה-ישנה, הלא היא שירת הקבלה החסידות בלבוש מודרני, אם תמצי לומר: מיסודו של עגנון בשירה. האין תשובה זו לחסידות סימן מובהק לדורנו? שירה מטפיר סית' מסתורית זו שובה את הלב לפייסו ולנחמו. "אבותי — מספר הפייטן — לא אבו מן השיש לחזור (כלומר — מאותו השיש הטהור שבפר"דס), אך בתוך נשמתו ציונים הטבעיים". הלא הציונים טבועים בתוך נשמת כולנו, ואין אומה מתכחשת לחויותיה.

אמת, הקבלה והחסידות על כל יפי מושגיהן ועומקן צמצמו עלינו את אפקי העולם בתחומיה של היהדות. כל עולמות האצילות, הבריאה, היצירה וההויה, ההשגות העמוקות על הטוב והרע ועל הגאולה והנשמה, כל שבהויה ובאלור הים כאילו נצטמצם במושגים של יהדות בגלות וצירופיהם וצירופי צירופיהם והאפילו על האדם, העולם והאלוהים. השירה העברית החדשה נטלה מאוצר מושגים זה את הרעיון המשיחי, הוציאה אותו לחולין ועשתה אותו התעצמות אדם לשנות את פני המציאות. שינוי פודה וגואל מתוך מעשים שבאחריות יוצרת. יתר המושגים כאילו לא נקלטו בתוכה, עד שבא ש. שלום וגאלם. שיריו הם תיאור פרשת האודיסיאה של הנשמה, גלגוליה שלא בלשון מאגית ולא בלשון תיאור לוגית, עליותיה ונפילותיה. העולם כולו משל, אין בו אלא סימנים וסמלים; כולו מדרש פליאה. מה הם "גופי החיים", אם לא מין קליפות לחיי נשמות? "הנגלה אינו אלא בבואה רגעית למתקדם בנצח... ראי של יש עולם". "המסיק", "טוחן הקפה העור" בסמטת ירושלים, המעין והאילן, פגישות האדם עם עצמו, עם ישראל וגאולתו, עם העולם ויעודו, עם ידיד ויריב, כולם מאורעות שבנפש פנימה. בי הידיד ובי היריב. אין יוסף בן מתתיהו יושב במערה וזומם דבר מעל ובגד, אלא המעל והבגד יושבים במארב בסערת לבו. העולם כולו משל, אבל משל למי? סמלי מי הוא? סמלי אותו אני אינסופי שבתוך כל אחד ואחד מאתנו, מקור החיות והשפע, בחינת

האימה הסתומה היא אם השאלות הברורות. האני עדיין מרגיש את עצמו מהלך מערפל אל ערפל ואינו מוצא טעם וערך בהליכה זו והוא מבקש משען וסמך שאינו בן-חמוק. דוק ותמצא, שהאני עדיין הוא כאן חפץ בין חפצים, אמנם נעלה מהם וודאי מהם. עדיין הוא מבקש למצוא דרכו בעולם שהוא לו בבחינת קיים ועומד, ומכיון שעדיין לא גילה את עצמה לא גילה את הקוטב שכנגדו וכל כולו יוצר סכימות בערפל, קיים, תבניות, גשרים על פני תהומות, פנסים באופל. הארת העולם עדיין היא בדרגה זו מעין הבנת היש האוביקטיבי, אחד שבנפש ואחד שמחוצה לה, אבל מיד יתגלה לו למשורר, שיש זה אינו מוגמר, אלא כולו שוטפני והומקני, בא מעומק עבר ונושא בקרבו שפע אפשרויות לעתיד לבוא, האני אינו אישיות זו שבמציאות, בריה אִמפירית, גוף ונפש, אלא הויה תמידית, לא חפץ אלא מקור החפצים כולם, מעיין הירות, על התחתיו ומעקשיו וזינוקיו, ועליו אפשר לדבר בסמלים בלבד.

בשירים שבאו אחרי כן, ב"פלא גמע", וב"ספר השירים והסוגיות" ניכרת שמחת המשיב. כל השאלות הגדולות, המכונסות תחילה במלת התמיהה: "מי?" מתישבות כאן, לפחות יישוב ראשון וכולל ביותר, בתשובה הגדולה: "אני". הקול רוה ומלא וכמעט שאינו כובש את תרועת הנצחון. כאן נפתח שער המסתורין, כאן מתחילה הדרמה הגדולה של האני, שבלשון תיאולוגית נקרא "הנשמה". קבצי שירים אלה הם תחילת המיסטריות של הנשמה בעולם הזה ביצירת ש. שלום: "יוצריעד אנחנו ולא נדע / שנפשנו פל, וכל רק הדה". האני פורץ לעשות לו דרך בעולם, "לנער עולמו מן הסתם ולהלות בו רצון למאור". התשובה עדיין תוהה ומגששת. אבל לא עבר זמן מרובה ובספר "פנים אל פנים" היא נעשית ברי גדול, דאזת גמורה, תורה שלימה על הנשמה והעולם. את כל העולם נתן אלוהים בלבנו, כל החויות שבו אינם אלא "אותות כיוון", שיטה של סימנים, שעל פיהם הולך אדם מעצמו אל עצמו, והאני אינו כשר ודם ונפש. יש אני לפני מאני ולפני ולפנים, עד אין סוף. אותו אני אינסופי, העומד מאחורי היש הוא המעין הנצחי של ההויה, הוא האילן, "אילנא דחייא" בלשון המקובלים, הוא האחד שאינו גרדם, המצפון והמצפן שלא ינום ולא יישן, ההשגחה העליונה השקועה בו, המתרוממת מקרבו, הפועלת בו והמצפה למעשיו: "ביני ובין

צריכה מילואים רבים. אין להגיע אל האינסוף בממש המוחשי. בעשייה בפועל ובראייה של ממש, אלא על ידי מיצועים מרובים, שאם לא כן הוא ריק וסתמי. כאן לא תועיל „ההתבוננות“ על דרך הכלליות. משורר יהודי בן המאה העשרים אינו יכול להיות מיסטיקן, כלומר עצום-עינים, חוזה פנימה בלבד. ואף בכך יודד ש. שלום אל שדה נחלת אבותיו וקונה אותו קנין שבנפש. על אבותיו הוא מספר: „ככל שהעמיקו לצלול וככל שהרחיקו לשוט / היו בדקים את נפשם לאור, היהודי הפשוט“ וזוהי גם דרכו: „על כן מנוחה לא אדע בכל שאשיר ואסמל / בטרם אמצא מלת־אמן כשרה לאחי העמל“. כאן גמצאה תקות השני במבוך: האדם העמל, היש הפשוט, מאורעות חייו ומעשיו ומפעליו של אדם מישראל בדור הזה מלבר, בעולם הזה. „הפצתי לצרר האי־סוף בידי / ברגב מולדת, בשביל קרוב“. כך כיוון ש. שלום את שירתו שתהא שירת העם, וביותר שירת תנועת העבודה בארץ ישראל — אפשר במידה יתירה, ולעתים שלא לטובתה של „בת־שירתו“. אותו אדם יהודי, בן המאה העשרים, שיוצא לבקש את תכלית חייו, מתגלה בדמות „אן בן פלא“ (פואימה זו היא מעין חזרה שירית על „פנים אל פנים“, אבל עניניה חיות עמל ושומר בארץ־ישראל). לפלא התחבר האון, המחשל את גורל ישראל בעבודה ובהגנה על עמל הכפים. האון הוא בנו של הפלא או בן־זוגו. האני שוב אינו „רק שם למה שמעבר, במבוך האי־סובר“. הוא נאחו בנגלה וטורח עליו לשנותו במעשי גאולה. המוטיב הגדול של הספרות העברית החדשה, האון המנחיל ארץ, קיים ועומד גם בישותו של ש. שלום, אלא שנתעמק ונתעשר, כי נאצל עליו שפע עליון מיסוד „הפלא“.

אלה הם קצות דרכו של המשורר עד עכשיו. אך עדיין לא נתבטלה ביטול גמור המתיחות בין שני הקטבים — האון והפלא. האני והעולם, הרגע והנצח, הרצוי והמצוי; עדיין מזומנות להם פגישות פוריות רבות. כיצד יובעו בלשון חיותיו של המון העם בישראל אותן ההארות המפתיעות והנשגבות של המעטים, „העומדים פה תמיד על משמרת מסלול הנצחים, בבדידות, בקרה?“ ש. שלום חותר לקראת סינתזה שירית־פילוסופית פאראדוקסאלית, היכולה לשמש השק־פת עולם לאדם מישראל בימינו. וסוף דרכו מי ישורנו.

אני מחיה את כולם, את חזיונות העולם הנגלה והנסתר. כה הרהיב איפוא אדם מישראל בן המאה העשרים עוז בנפשו להתיצב מול העולם פנים אל פנים ולכבשו בתוכו, המלחמה על „ארצות החיים“ התרחבה כדי מאבק הנפש על כיבוש העולם כולו „מבפנים“. כה פרץ המשורר את הגבולות והרהיב את התחומים.

רבי דוד משה, הצדיק מצ'ורטקוב, בנו של הרוזיני, מאבות אבותיו של ש. שלום, היה אומר: „פעמים מתהווה מלחמה בין שתי ממלכות ונמשכת המלחמה ערך שלושים שנה. מקול המיללים והגופלים במלחמה ומקול הנוצחים, הצועקים הידד, יתהווה ויוולד איזה ניגון בכדי שיזמרו אותו אצל הצדיק“.

ב

עוד אבות־מושגים ואמות־חיות נטל המשורר מעולם החסידות ונתן אותם ענין לשירת יהודי בן המאה העשרים. הנה מידת „ההתחזקות“ או „ההתגברות“ שחייב אדם להיות עמל ויגע כל הימים כדי לשבור את התאוות והמגיעות ולהמיר שיד את השפע מגבוה: עת נבחה על ערשי בלילה העצבת, / התגברתי כארי לעבודת רבני. / עת לטש את עיניו השחורות בי המות / לא הסתתי מזבול כוכבים את עיני, וכן „ההתבודד־דות“, „ההתעוררות“, מידת „הבטחון“ ועל כולן — מידת „האהבה“.

אבל לבעל המסתורין אורבות סכנות רבות, והגדולה שבהן היא זו שהעולם מתפצל לשני עולמות: „פנים רבבה לאחד זה היקום“, ואף על פי כן אין אפילו אחד מהם עומד ברשות עצמו, ומכל נמצא ניטלת עצמאותו ואף ממשורר תו: „מה אני? מה חיי? מה ארצי? מה עמי? פרש האי־סוף משתולל בשטחי“. האינסוף הוא איפוא פרש משתולל עוקר תחומים, מבליע ומטשטש ביותר את הגבולות שבין הטוב והרע. לפתח האינסוף רובצים הפאראדוקסים. יצאנו לבקש את תכלית חיי אדם עלי אדמות, גילינו את האני ואת העולם ואת הזיקה ביניהם, חשבנו שמצאנו תשובה, מחזו חפץ, והנה הררי שאלות חדשות, או בסימן המאגי, תהומות האינסוף האחד.

מכאן העפיל המשורר, מדעת ושלא מדעת, העפיל, וגם נדחק ונישא, אל מדרגה חדשה בהבנת עצמו והעולם, הצלילה כמעמקי ההת־בודדות כדי לתפוס את העולם בתוך האני

רשימות

דרישה בלונדון

יחיאל חאלר

ג'יימס: אפשר היה להניח שתבוא הפוגה בפעילותה האנטי-יהודית של ממשלתנו בענין ארץ-ישראל. דומה היה שהועמדנו סוף סוף על העובדה, שבענין ביש זה הנחנו את מעותינו על הסוס הכושל. רק תמות הדבר שדעת-הקהל הבריטית שלנו, המצטיינת ברגיל בחוש מעשי ובריא בתמורות פוליטיות, הלכה שבי אחר הקו העיקש שבחרו בו כמה ממדינאינו.

י'ן: לגבי דידי אין כאן אלא הוכחה ברורה שקו זה היה בהתאם למערכי-לבם של הבריטים, ושאלו חזרנו והועמדנו שוב בראשית הפרשה, לא היתה תגובתנו שונה ממה שהיתה.

ג'יימס: משמע שנסיונותינו עד כה אין בהם כדי להביא לידי שינוי, ויש לחכות להמשך הקו?

י'ן: סבורני, כן, אף שאין פירוש הדבר כי לא יבואו שינויי-צורה והפוגות.

ג'יימס: כוונתך לעקשנות הבריטית המסורתית,

כביכול, היודעת את הסטייה כן הקו. בשעת הצורך?

י'ן: הדבר יש לו סיבות מעמיקות יותר, לפי דעתי, לדידי, אין כל ספק שקיימים בקרבנו, מראשית הפרשה ששמה הבית הלאומי היהודי, מעצורים יסודיים. ג'יימס: הכרות באלפור היתה מעשה בריטי. אין להתעלם מהעובדה, שהאנגלים לא היו נעדרו רגשות חיוביים לגבי העם הזה.

י'ן: היו חיוביים והיו לא-חיוביים. אין זה לפי טבעו של האנגלי לטפח בפעילות טינה שבלב, באין דחיפה אקטואלית לכך, ואשר לאותה הכרזה, הרי נתברר בינתיים לרבים, שהיא היתה פרי צירוף גורמים פוליטיים ואישיים מיוחדים במינם, צירוף שבא והלך כלעומת שבא והוריש לנו אותו אגוד קשה לפיצוח, שהרי המציאות והאינטרסים האמיתיים חזרו למסלולם, נאמנה עלי עדותו של ארנסט בא'וין על אותה פזיונות שבה החלטה אותה החלטה, אך אמת פנימית גדולה יותר אתה מוצא באותה התנגדנות פנימית של רוב הבריטים, חשובים ופשוטים כאחד, בשעה שבאו לטפל בענין זה מתוך זיקה קרובה בכל מקום, ובארץ-ישראל, מקום המעשה, ביחוד, תמיד עסקנו בדבר זה כדבר שאינו לפי נטית לבנו, פרט לקומץ אנשים קטן, שמקומם, כנראה, ביניהם.

ג'יימס: על תפיסה זו יש מקום לחלוק. אותה

צירוף נסיבות נוח היה לא רק להחלטה שיצאה מלפני הממשלה הבריטית, אלא גם להגשמתה, לולא התערבו הכוחות העוינים שנתת להם ביטוי. ההחלטה היתה מעשה-צדק היסטורי, ההולם את רוח אומתנו. לצערי לא נהגנו ביהודים במידת ה"פיר פליי" שהתחייבנו עליה.

י'ן: צדק שהיה כרוך בעשיית עוול לערבים — וחשובה מזה, שהיה כרוך במשימה שכל כיוונה היה מנוגד לאינטרסים של הבריטים. בתפיסת הצדק שלך, עלולים אנו להגיע במהרה לחיסול האימפריה, רוחם של הבריטים גורסת צדק ההולם את עניניהם.

ג'יימס: לא רחוקים הימים, שראינו צורך להתייעלם במקצת מתפיסת צדק שכזה. או דיברנו על דם ודמעות ומסרנו את עצמנו בלב שלם לרחמי שמים. י'ן: והם אף ניתנו לנו. ניצלנו בזכות אומץ-לבו של העם הבריטי ומסירת-נפשו.

ג'יימס: והבטליונים הרבים שבאו לעזרתנו בחסדי עמים זרים, כסבור אתה, שהאלוהים יוסיף לסעדנו, לפי הכלל, "אמת או סלף — ארצו". חוששני שאין בסימני ההשתלשלויות בתקופה האחרונה כדי להביא טיחון זאת. יהדות זו שוב אינה הולמת את טעמי, בשעה שלשיווי משקלנו אנו זקוקים למיליארדי הדולארים של האמריקנים, ולא לדולרים בלבד, יש, ידדי, תמורות ואף שילומים, על אף כל חכמת המדינאים, אך אין בה במדיניותנו הארץ-ישראלית משום סימן שלקחנו לקח. תתקשה למצוא בתולדותינו דוגמה לתבוסה ניצחת וממושכת, היאה לעקשנותם של מחולליה, כאשר נחלנו בארץ-ישראל, ואשר העמידה אותנו, למעשה, קרחים מכאן ומכאן.

י'ן: לדידך, כבר הגענו לסוף פרשה, ואין הדבר כך, בעבר הצלחנו תמיד בנישמה ארוכה, לפי הנוסח השגור, הפסדנו מערכות וזכינו במלחמה, דוקא ההתפתחות בארץ-ישראל יש בה משום אזהרה על הצפוי מצד מדינת-יהודים זו ובנקודה חיונית זו.

ג'יימס: אנתנו — וזו המדיניות המוקפת אויבים? י'ן: במדיניות, כמו במלחמה, אין קטנות. לממדים הקטנים משמעות רבת-משקל בשל הנקודה הגיאוגרפית וטיבו של הגזע המתיישב בה.

ג'יימס: הגזמה מלווה רמזי מסתורין, עדיין לא חדלו מזאת כל אימת שמדברים ביהודים, נראה שרוח "זקני ציון" מפעמת גם אותך. אין אני רואה ביהודים הללו אלא בני אדם על כל חולשותיהם.

נראית לי המדיניות המופעלת נגד היהודים בתקופה זו כחסרת־דעת וכמזיקה לאינטרסים שלנו דוקא. י"ן: אפשר שנגעת בנקודה מכרעת של שיחתנו. אותו כוח היסטורי־רוחני של היהודים — הננו מרגי־שים בו מגמה מנוגדת בתכלית לרוחנו אנו. לרוח המערבית. אמנם הם באים מן המערב, שממנו הם נבנים כמדינתם החדשה, אך אין להתעלם מקווים אחרים לגמרי המסתמנים בהם. ג"יחט: אותה רוח היהודים, שאתה מדבר עליה, אינה זרה לנו כל כך.

י"ן: לא זרה — וזרה בתכלית. הראני נא. בבקשה ממך, היכן תמצא עוד מסימני הרוח התנכית בחיי הדור האנגלי בימינו. והדורות הבאים לא ילכו אחר דגית, איש בריטי כי יתפס והכיבוליה בידו, הריהו כמתבייש וכמתנצל. ברור, לא היה כאן אלא כסות שטחית כל הימים. יש התמודדות של שני כוחות מנוגדים, שלא פסקה בעצם זה אלפיים שנה, ולא נשתנתה אלא שינויי צורה. מסרב אני לראות אותו כוח ראייה גורלית שאין לשנותה. גם היהודים בארצם כבר הושמט הקרקע מתחת דגליהם פעמיים. —

ג"יחט: אלא שעתה הם שוב בקו העליה, ואילו אנחנו — אין ספק בכך — הגענו לסוף תקופה. הרי שהיה במידות זה לעין תחרות בין שתי מגמות היסטוריות, שלפי ההגיון אפשר לסמן מראש את המנצח והמנוצח. במשך אותה תקופה ארוכה היו היהודים בקו הירידה, ולפי כל החוקים הריתמיים, הרי קשה להניח שבמהרה שוב יגיעו לסוף פרשת עליהם — לכן, האם לא בחכמה נעשה אם נדחה את המשך מאבקנו עם רוח זו לכמה מאות שנים?

י"ן: לא נתעלבה ממני נימת הלגלוג שבהצעתך, אבל אנהג בה בכובד־ראש. ההיסטוריה היא שלשלת רוחנית אחידה במגמותיה היסודיות, עובדה זו כוחה יפה כלפינו וכלפי היהודים, בכוח השתלשלות זו הוצגנו בדורנו כנגדם. יש כאן צירוף של ניגוד אקטור אלי ועקרוני — ודרכנו לפנינו ברורה.

ג"יחט: ובכן, רשאים אנו לסכם: הרי שרואה אתה אותנו, הבריטים, כירשי הרומאים העתיקים ביעודם ויחסם ליהודים, היהודים יעמדו עד מהרה על מגמה זו. עד כמה שלא ירדו לסוף דעתנו עד היום.

י"ן: יתכן.

ג"יחט: המימרה: "יהודי ורומאי" היתה בשעתה מימרה שגורה לציון שנאה פוליטית ונפשית שאינה ניתנת לשיבוך. לפי חזונוך אתה, עתידה לבוא במקומה המימרה: "היהודי והבריטי". אין לנו אלא לקוות, שאנאלוגיה זו שלך לא תהיה מלווה גם שאר האנא־לוגיות שראתה ההיסטוריה — שהרי אין בהן כדי לפתוח לפני עינינו, עיני הבריטים, אפקים מעורדים.

י"ן: רחוק אני מכל מסתורין. אני רואה את היהודים כמו שהם והערכתי הערכה ריאלית. אילו הקים שם את מדינתו איזה עם או שבט אחר, הרי הקשיים הצפויים לנו, היו קטנים בהרבה. ג"יחט: נבצר ממני להביך.

י"ן: ההבדל ברור בתכלית, כל עם ניוון מכוות הנובעים מתחום חייו ודבריימי, ואלה מוגבלים מטבע הדברים ומותנים בתנאים. מה שאין כן היהודים, הם היו בכל הספירות והתחומים, גורלם של כל עמי תבל היה גם גורלם, הם ינקו מרוחם של כל העמים הללו, השתתפו בעליותיהם וירידותיהם. יש להם חלק עצום בקניני התרבות ודרכי הקנייתם — ועדיין לא מנתי הכל, אך די באלה כדי שתעלה על דעתך את עוצם המורשה הרוחנית הצפונה בדמם ואפשרויות הפעלתה. —

ג"יחט: נשמעים הדברים כשיר הלל — מזור בפוך.

י"ן: אין כוונתי אלא להערכת העובדות ולהסקת המסקנות. הנני חוזר ואומר: בתנאי ריכוז נוחים ועצמיים, ללא הגבלות, עשויים היהודים להגיע ליתרון־מעמד לא נוח כלל לעמים אחרים.

ג"יחט: דמיונוך מרחיק לכת, אף שאין בדעתי להתעלם מסגולותיהם הרוחניות המיוחדות של תהור־דים, הטבע לעולם אינו שוכח לדאוג למעצורים בכל תנאים שהם, ואמנם מדינה קטנה זו תהיה נתונה בתנאי הגבלה לא מעטים. אבל נראה שסבור אתה, כי היהודים לא יראו לעצמם תפקיד אחר בדרך עצמאותם החדשה, מלכוון את כל יתרון כוחותיהם בגדנו, ואילו אני תמה אם לא כדאי לנו להבטיח שעם מעולה כזה יהיה על צדנו.

י"ן: כל התהפוכה הזאת אינה לפי רוחנו, וביחוד, אין אנו גורסים אותה במקום הזה. לא נוחה לנו השתכנות יסוד בעל יתרונות חשובים במקום חיוני כליכך לאינטרסים הבריטיים, שעשוי להתפתח לגורם בלתי נודע בתוצאותיו, בשעה שקשה לנו בלאו הכי לאון גם את הגורמים הקיימים. עניינינו מהיזיבים והירות ויצירת בלמים בפני היסוד החדש.

ג"יחט: אחרי שמדיניות־הבלמים שלנו הממושכת רק הוכיחה את כוחה לקדם ולהחיש את מטרותיו של היסוד הזה דוקא — האין הדבר מעשי יותר להסיק את המסקנה ההסוכה ולהפוך את הטוב האפשרי מההשתלשלות העניינים? הרי בשיקול קר גוברת עליך המחשבה, שבמערכה זו בינינו לבין היהודים מעורבת דיספרופורציה של כוחות היסטוריים־רוחניים־מוסריים — דיספרופורציה השמה לאל את כל יתרון כוחותינו אנו, וכשם שיש בזה משום איוולת לרבי־חובל לכוון את כוח הרוח כנגד כיוון ספינתו, כך

ספרים

המפולגות לארכון, יבקשו שלטון ויצטרפו לו. כי האדם חי לפני מארכס, ואף יוסיף לחיות אחרי סטאלין" (עמ' 16-17). הרי פלוראליזם בשיטת ההסבר הסוציולוגי המעמידנו בסופו על האינדיבידואליזם.

האדם נזקק לשלטון, אך מצויות צורות שונות, איווהי הצורה הרצויה של שלטון? הוה אומר, דימור קרטיה. מהי דימוקרטיה במובן הפשוט המקובל: שלטון העם, או שלטון הרוב בקרב העם? פיינר אינו מסתפק בתפיסה מקובלת כעין זו, אלא מנסה לרדת לעומק טעמה ומשמעותה של צורת-משטר זו. תוך העמדתה לעומת משטר המנוגד לה, הדיקטטורה. הדיקטטורה טוענת כי גלויה לפני האמת העליונה על גורלה המדיני של האנושות. מכאן שאין צורך בחופש הדיבור, אלא בהעמדת החברה על דרך ה"אמת" הוה השלטון כופה את ה"אמת" על הנתין ללא משוא פנים. ואילו הדימוקרטיה יוצאת מההנחה שלא הגענו בפועל לעקרונות של שלימות, ואם בכלל נוכל לגלותה, ייעשה הדבר בתהליך של התפתחות מתוך הבעה הפשוט של דעות המפרות זו את זו. מכאן ההויה הדימוקרטית בזכות היחיד לחירות המחשבה והביטוי, וכן להתאגדות חפשית ובחירות חפשיות. הרי שאין הדימוקרטיה שלטון הרוב סתם, אלא ביטוי חברתי מאורגן לעקרונות חברתיים מוסריים: היפוש השלימות החברתית, ואת ועוד: אין הדימוקרטיה נמדדת בשלטון הרוב בלבד; חופש הביטוי וחיות יסודיות של היחיד גלומים לא פחות במשמעותה. שהרי הם תנאי החיפוש אחרי השלימות. הדימוקרטיה הופכת כאן מעקרון פורמלי לעקרון בעל משמעות ותוכן. הריהי משטר חיי-החברה המקפל בחובו גם את עקרון הדימוקרטיה במובנו הרגיל, היינו שלטון הרוב, וגם את עקרון הליבראליזם, המניה זכויות יסוד ליחיד מעל לזכות הכרעתו של הרוב. הבדלים עקרוניים ויסודיים אלה בין דיקטטורה לדימוקרטיה לובשים צורה מוסרית ממשית: לדימוקרטיה מוסדות שלטון האחראיים בסופו של דבר לפני ציבור הבוראים. הרשאי להחליף את נציגיו בבוא מועד הבחירות; ואילו השלטון הדיקטטורי אינו אחראי לפני איש ואין לנתין כל השתתפות אמיתית בשלטון, שהרי רק למפלגה אחת יש מונופולין של קיום, המפלגה מזדהה עם השלטון. תחת היגון, המתאמץ להרחיב את אפקו ואת יומתו של החניך, באה במשטר טוטאליטרי הפרר פגנדה, שאינה אלא כפיה רוחנית במגמה אחת.

עתיד השלטון

מ. רושנלד

*The Future of Government by
Herman Finer, London 1946.*

הספר שלפנינו דן בבעיות השלטון בשנים שלפני פרוץ המלחמה העולמית השניה, ואף שאפשר לראותו כתוספת לספרו הגדול של אותו מחבר, "ההלכה והמעשה של שלטון מודרני", הרי הוא גם דבר בפני עצמו, מחקר באחת התקופות החמורות בתולדות העולם המודרני. כעדות שמו של הספר, פניו לעתיד. לפנינו לא ניתוח היסטורי-סוציולוגי לשמו, אלא ניתוח לשם הוראת הלכה למעשה.

המעונין בשיטת ההסבר הסוציולוגי ימצא כאן גישה מיוחדת ולא-שיגרתית. פיינר אינו רואה את תהליכי החברה כביטוי לסיבתיות פשטנית, אלא כתוצאה של סבך גורמים מגוונים, כך, למשל, נראה לו משבר דורנו כביטוי לשרות גורמים: ניגודים מעמדיים, ביקוש לכלכלי כללי, התחרות בין מקצועות שונים ה"חותכים" את המעמדות במאונך, הרגשת אי-היציבות של כל החוגים, תמורות מדעיות וטכנולוגיות, חששות היחיד בנוגע להתעסקותו המקצועית ובנוגע לחברה בכלל, מבוכת היחיד כלפי ערכים רוחניים. בהשתדלותו לתפוס את המציאות החברתית כמו שהיא פוסל פיינר כל הסבר מוניסטי, ומעמיד בפנינו תפיסה פלוראליסטית. מכאן התנגדותו למארכסיזם כנסיון להסבר מוניסטי של תהליכי החברה. כיצד תבואר העובדה, שרבים ממעמד העובדים אינם מאורגנים ומצביעים בעד מפלגות שמרניות וליכרליות? פיינר סבור שבעצם המאבק המעמדי של החברה המערבית אין לראות את הנאבקים (נאבקים ולא לוחמים מלחמת-מעמדות) כשני מחנות מוגדרים וברורים, בנוסח התפיסה המארכסיסטית המקובלת. האם התנהל המאבק ע"י מעמדות? תשובת פיינר היא שלילית. לדעתו היה כאן "מאבק מעורבב וסבוך של אנשים וקבוצות בנות גדול שונה, תוך הצטלבות מרובה של אינטרסים, נאמנות, הצבעה ומלחמה" (עמ' 15-16). אך בתוך סבך זה של ניגודים חברתיים רואה פיינר ביחיד גורם יסודי, ויחיד זה נזקק ויוקק לשלטון מעבר לכל הניגודים והסיבוכים החברתיים: "...רשאים אנו להאמין שהמעמדות ייעלמו, אם אמנם קיימים הם, ואילו היחיד יישאר, ואנשים בנפרד או בחברות

הבעיות העיקריות שעמדו לפני העולם בשנות השלושים, הלא הן בעיות המלחמה והכלכלה, לא נפתרו על ידי הדימוקרסיות. הבעיה הכלכלית היא כיצד להרחיב את תפקידי השלטון באופן שיראג לבטחון כלכלי לכל, מבלי לקפח על ידי כך את חירותם של האזרחים, כלומר, כיצד לתכנן תכנון כלכלי מבלי להביא כליה על הדימוקרטיה. פינר סובר כי הבעיה ניתנת לפתרון: הוא מתנגד להאיאק (F. A. Hayek, *The Road to Serfdom*, 1944) הרואה בתכנון סתירה לדימוקרטיה ודרך לדיקטטורה. הוא גם מתנגד לדעתו של בארנהאם (James Burnham, *The Managerial Revolution*, 1941); הרואה את המשטר הקפיטליסטי-הדימוקרטי כצועד לקראת ריכוז הכוח המדיני בידי מנהלי הייצור והמסחר, שיביא לסופה של הדימוקרטיה. פינר רואה את המציאות החברתית בפרספקטיבה אחרת: „העקרון החברתי היסודי הוא דימוקרטיה, ולא שיוון כלכלי, כי הדימוקרטיה תשמש תמיד ערובה לאפשרותו ולקיום מידה רצויה של שיוון כלכלי. אך שיוון כלכלי, ויהא רצוי ונחוק, אינו ערוכה כלל לחירות בשלטון. שניהם נחוצים אך הדימוקרטיה קודמת בנחיצותה, באשר היא ההגה השומר על האיוון של החברה עצמה“ (עמ' 160-159). תיתכן דימוקרטיה סוציאליסטית, אך הדימוקרטיה היא היסוד. דוגמה ממשית לכך משמשת לו אנגליה, שהקימה מתוך משטרה הדימוקרטי מגמה לריקונסטרוקציה חברתית מרחיקה לכת, וזאת ללא זעזוע של המשטר הדימוקרטי עצמו.

פינר תולה בדימוקרטיה גם תקוות לפתרון בעיה המלחמה. מכל מקום רבים הסיכויים במשטר של מדינות דימוקרסיות מאשר בעולם של משטר דיקטטורי. גישה כזו, על אף ניסוחה הזוהר, נראית אופטימית יתר על המידה, שהרי גם במשטר דימוקרטי כשהוא לעצמו אין ערובה לשלום.

הספר שלפינר הוא סינווריה על הדימוקרטיה, על אף הסרונותיה וליקוייה. הדימוקרטיה מוצגת כאן כאיריאל שיוכל לשמש מינימום מוסכם לאנושות כולה: בהיות דעות האדם הלוקות ובהיות רגשותיו כלפי הזולת שונים בדרגתם, יסכים אפוא למכנה משותף זה של חופש התפתחותו הרוחנית של כל אדם וחופש ההתבטאות של כל יחיד וכל יחידה חברתית, אך חופש המוגבל ע"י עקרון קיומו של החופש הזה עצמו: „אבן-הבוחן היא מתן מלוא חירות לפעול ולהתפתח, פרט לחירות להתריב חירות זו או להעמידה בסכנה ודאית“ (עמ' 154).

מבירור יסודות עובר פינר לניתוח ההתרחשויות הפוליטיות בעולם. עהי בעיות מרכזיות עמדו לפני המדינות בשנות השלושים: בעיה כלכלית ובעיה המלחמה. הטיפול בבעיה המלחמה מתואר בפרקים על גרמניה (שלא טיפלה בבעיה אלא יצרה אותה), צרפת ואנגליה (שגם הן טיפלו בדבר באופן בלתי-מוצלח ביותר). פינר דן בבקורת חריפה את המשטר הדימוקרטי שלא עמד על גודל הסכנה הנאצית ולא הצליח למנוע את עלייתו של האויב. בפרק על ארצות-הברית מתאר המחבר את נסיונה של הדימוקרטיה האמריקנית להתגבר על המשבר הכלכלי החמור בארצות-הברית ע"י מדיניות „המערך החדש“ („ניו-דיל“), מדיניות של תיקונים כלכליים-חברתיים ואף מהפכה בהלך-מחשבות על ירי אמצעים קונסטרוקטיביים. מטרת רווונאלט וחבריו לסייע לחלקי האוכלוסיה שסבלו מהמשבר הכלכלי ולתכנן את החיים הכלכליים לשם ייצוב ובטחון סוציאלי, רחוקה היתה מסוציאליזם, אך הרגה ממסגרת עקרון ה„חופש“ ביחסים הכלכליים. קביעת שכר-עבודה מינימאלי, תכנון הייצור בחקלאות ובמכרות, ביטוח בפני אבטלה וכיוצא באלה היו בבחינת מהפכה בארצות-הברית, והיא נתגשמה במסגרת הקונסטרוקטיביות. התמורות לא באו בנקל, והמתקנים עמדו לפני קשיים מרובים הנובעים מטיבה של הקונסטרוטיביות האמריקנית. בית-הדין הפדראלי, כמפרש החוקה של ארצות-הברית, הכשיל לא פעם את חוקי הקונגרס כמתנגדים לקונסטרוטיביות; היחסים בין הרשות המחוקקת והמבצעת מזה ובין הרשות השופטת מזה נמתחו לפרקים מאד, גם המבנה הפדראלי של אה"ב הקשה על שינוי הערכים ומכאן טכסיסיות המתקנים: המוסדות הפדראליים חוקקו מה שניתן לחוקק במסגרת פדראליה, ומה שלא ניתן להעשות בדרך חוק כללי לכל ארצות-הברית נעשה מתוך מתן סיוע כספי של השלטון הפדראלי לאותה מדינה שנענתה לדרכי „המערך החדש“, אך חזי גם בעיות אדמיניסטרטיביות: הפונקציות החדשות של השלטון הצריכו מנגנון אדמיניסטרטיבי עצום, והנה במשטר האמריקני אין הרשות המבצעת מורכבת מקבינט של מיניסטרים האחראיים בנפרד ובמשותף להנהלת השלטון בפני הפרלמנט; האחראי היחיד לפני העם הוא הנשיא הממנה את המיניסטרים ואת ראשי המחלקות השונות, ואם אחריותו ועבודתו מרובות בלאו הכי, הרי הקמת מחלקות חדשות לטיפול בבעיות הכלכליות והחברתיות השונות של המדינה היא למעלה מכוחו של אדם יחיד. מכאן החשש לבלבול אדמיניסטרטיבי ולחוסר אחריות מהעדר מספר אנשים מספיק שיהיו אחראים לפני נציגות-הציבור או לפני הציבור עצמו, ושיהיה ביכולתם לסלל במנגנון אשר הם אחראים לו.

ספרים שנתקבלו

סידר וערך מאיר הלל בן-שמאי. מ. ניומן. תל-אביב תש"ח.

שירה עברית. אנתולוגיה. מרמח"ל עד פינס. ליקט יצחק ענן. מ. ניומן תל-אביב תש"ט.

שברידים מאת דבורה בארון. סיפורים. עם עובד. תל אביב תש"ט.

עם נסוך תרדמה מאת איסקר באוס. עם עובד. תל אביב תש"ט.

הספינה שניצחה. קורות יציאת אירופה תש"ז. רשמה וערכה ברכה חבס (פתיחה מאת שאיל אביגור). הוצאת "המוסד לעליה" ומערכות" תל אביב תש"ט.

ששנת הזוהר. גוסי מאמרי הזוהר מסודרים לפי העניינים ומתורגמים עברית בידי פ. לחובר וישעיה תשבי. בצירוף ביאורים, מבואות וחילופי נוסחאות מאת ישעיה תשבי. כרך ראשון. מוסד ביאליק. ירושלים תש"ט.

תרבות הריניסאנס באיטליה מאת יעקב בורקהארט. תרגם יעקב שטיינברג. עם הערות ונספחים ומערכת תמונות. בעריכת חירם פרי. מוסד ביאליק. ירושלים תש"ט.

ספר האדם והמדינה. כרך ראשון: מראשית המדינה במזרח הקדמון בריפובליקה הרומית; כרך שני: מראשית החברה הנוצרית ועד המהפכה הצרפתית.

בשולי החוברת

דברי ד. בן-גוריון הם מתוך הרצאה במועצת מפלגת פועלי ארץ-ישראל (12.1.49).
תיקון טעות: ע' 29 שורה 9 צ"ל רבוי (נדפס רבות).

מאת המנהלה

1. במנהלת "מולד" נמצא למכירה כרך א' של "מולד" במספר סמלים מצומצמים מאד. הכרך הדור, בד שלם, ומצורף לו תוכן-ענינים לכרך טולג. מחיר הכרך 2,000 ל"י (לא לה שמתרו את החוברות כשעתו מחירו 500 מ"י).
2. אנו עומדים לחסור לכריכה את כרך ב', שנסתיים עם חוברת 12. הרינו מבקשים מכל ההותמים הקוראים הרוצים בכריכת חוברותיהם לשלחן אלינו עד 1 ביוני. הרוצים בכריכה, ואין בידם חוברות, מתבקשים להודיענו על כך בעוד מועד. החוברות שבמחסן ספורות, וכל הקודם זכה. לספריות ולמוסדות דין קדימה. מחיר הכריכה של כרך ב' 700 מ"י. מחיר הכרך 2,000 ל"י.
3. נכיר תודה לקוראים שיש בידם חוברת נובמבר (מספר 8) של "מולד", והם יכולים לוותר עליה, אם יואילו להמציאה לידנו. אנו מוכנים לשלם מחירה 200 מ"י לכל דורש.

העורך אפרים ברוידא

..עם עובד" לשנת 1949

השנה יופיעו הספרים מתוך הרשימה הבאה:

"כתבי ספרים"

- י. ה. ברנר / כתבים כרך א'
- א. א. קבק / במשעול הצר (א-ב)
- מ. י. ברדיצ'בסקי / כל ספוריו בכרך אחד
- ג. שופמן / כתבים (כרך ב')
- "כתבי תנועת העבודה"
- א. ציוני / מבחר כתבים
- ש. קפלנסקי / מבחר כתבים

"בסדרת 'דעת'"

- ד"ר י. קלצקין / משנת אחרונים
- ש. ז'יד וש. ריסט / תולדות התורות הכלכליות
- ד"ר נ. רוטנשטייך / המחשבה היהודית בעת החדשה (ב')

דב סדן / קורות ספרותנו בורות האחרונים

"בסדרת 'שורש'"

ד"ר מ. זהרי / צמחי ארץ-ישראל

אנתולוגיות

י. הלפרין / ספר הגבורה (חלק ג')

"מסילות"

- ה. נמליך / פרקים בתורת הצומח
- א. הלוי / ילקוט האגדה
- מ. שמואלי / פרקים בתולדות הציונות ותנועת העבודה

בסדרת "לדור":

- דבורה בארון / שבירים
- ר. ולנרוד / באין דור
- ש. שלום / אדמה ושמי שמים
- י. בורלא / נשים
- קרלו לוי / ימי שנה בגליאנו
- א. אבן / יומן מדיני
- ה. פאסט / האורח תום פיין
- ה. הזו / יעיש ג'
- ל. ליאנוב / הגנב

"בסדרת 'שחרות'"

- א. באום / עם נסוך תרדמה
- ב. קורין / שני קברניטים (א. ב)
- צ. דיקנס / ניקולס ניקלבי (ג. ד)
- ר. חזנוב / גדרות
- ש. ברלינסקי / חיים בצמיחתם
- א. שישא / רב התובל יוחנן
- ש. הגדלר / הירקון וחופיו
- ש. ברלינסקי / צפון הארץ

ספרים כוודדים מסדרות שונות

סידרת "מכורה"

טוביה קושניר / מתקרי טבע ומכתבים

החברה הארצישראלית לקרור והספקה בע"מ

בתי הקרור המשוכללים
ביותר במזרח הקרוב

המחסנים בתל-אביב:

בדרך פתח-חקה, ליד תחנת הרכבת
ת. ד. 318 טלפונים 4316-7

המחסנים בחיפה:

באיזור המיובש, רחוב הנמל
ח. ד. 1409 טלפונים 4541-2

"תנובה" מאגדת 250 ישובים תקלאיים
ומאות רבות של משקים
בודדים בכל אזורי הארץ
לשם תעשית התוצרת החק-
לאית ושיווקה.

"תנובה" משוקת כ-70% מכל תוצרת
המשק המערב של החקלאות
העברית בארץ-ישראל.

"סמל תנובה" ערובה לטיב תוצרתה.

מוֹלֵד

ירחון מדיני וספרותי

אייר תש"ט כרך ג' חוברת 14 מאי 1949

67	לקראת צבא של אומה עובדת א. ג. זקיף
71	שלושה משברים ופתרונם ג. ברנמן
ציוני ההודש :	
76	במבחן של אי-תלות ב. גר
80	עם הרואים י. אושפיז
86	לילה באחו יעקב פיכמן
91	הורבן קרשב י. בשביס
112	סגנון התקופה בהצגת שקספיר פטר ברוק
117	נוף הארץ בספרותנו החדשה אסתר טרסי
רשימות :	
121	על בטאונים של הנוקר יאיר עשתון
ספרים :	
123	האור שבלב המקופחים לאה גולדברג
125	התמורות כבלבלה הקפיטליסטית ג. צידרוביץ
128	משולי ההוברת
112 — 116	ציורים מאת ד"ר פאול לוי

דפוס התקופה : 2,750 ל"י לשנה, 1,400 להצי שנה; מהיר החוברת 250 ס"י; שכר הפרודות : 40 ל"י העמוד, 20 הצי העמוד, 10 רבע העמוד; איז המערכת אחראית לתוכן המודעות; כתביידר שלא צורפה להם פעטפה בתובה ומכויילת אינם מוחזרים; הכתובת : והגב יהודה הלוי 40, הלאכיב.